

בצרון

ירחון למדע, לספרות ולבעיות הזמן

נוסד על-ידי חיים טשרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

העורכים: צבי וולפסון, פנחס חורגין, שמעון ראבידוביץ (עורך-תורג'ם)

חבר-המערכת בארץ-ישראל — שמעון חלקין

מנהל-המערכת: משה טשרנוביץ

שנה י"ח (כרך ל"ה)   טבת-שבט, תשי"ז   חוברת ג' (191)

ה ת ו כ ן :

- 103 האנטישמיות ברוסיה — כאז כן עתה! ..... ב. בר-תקוה
- 109 אי מנום (שיר) ..... אפרים א. ליסיצקי
- 110 מאימתי קימת „ציונות“? ..... בנימין הלפרן
- 122 ספרים גנוזים ..... א. שטיינמן
- 134 בעירו של אכיש (סיפור) ..... משה שמיר
- 143 „בין הזמנים“ ברצועת עזה (רשמי סיור) ..... י. בן-עזריאל
- באספליה זעירה
- 147 תשקיף הספרות העברית במדינת ישראל ..... ב. י. מ—
- 152 ספרים שנתקבלו במערכת ..... הערכות ודברי בקרת
- הדובר אמת בלבבו (לזכר דוד שמעוני) ..... אנדה עמיר-פינקרפלד
- 156 ר' יהודה אריה מודינה והספר „קול סכל“ ..... שלמה איידלברג
- 158 ידיעות
- 164 תמצית המאמרים באנגלית

„בצרון“
1141 ברודוויי
ניו-יורק

BITZARON

THE HEBREW MONTHLY OF AMERICA

Founded by: CHAIM TCHERNOWITZ (Rav Tzair)

Editors: PINKHOS CHURGIN, HARRY A. WOLFSON

SIMON HALKIN (*S. Israel*), SIMON RAWIDOWICZ (*Contributing Editor*)

Managing Editor: MAURICE E. CHERNOWITZ

Eighteenth Year of Publication

Vol. XXXV TEVET-SHEVAT, 5717 (Dec. 1956-Jan. 1957 No. 3 (191))

CONTENTS :

Anti-Semitism in Russia—Then and Now.....	<i>B. Bar-Tikva</i>	103
No Escape (Poem)	<i>Ephraim Lisitsky</i>	109
The Origins of Zionism.....	<i>Ben Halpern</i>	110
Lost Books	<i>Eliezer Steinman</i>	122
In the Town of Achish (Story).....	<i>Moshe Shamir</i>	134
The Gaza Strip—Problems and Prospects.....	<i>I. Ben Azriel</i>	143
Mirror of the Israeli Press.....	<i>B.I.M—i</i>	147
Books Received		152
EVALUATIONS AND BOOK REVIEWS		
David Shimoni (In Memoriam)	<i>Anda Amir-Pinkerfeld</i>	153
Leon Da Modena and the Kol Sakhai by Ellis Rivkin	<i>S. Eidelberg</i>	156
News and Events		158
Abstracts in English		164

BITZARON
1141 Broadway
New York
MU 6-7680

\$7.00 a Year (\$8.00 Outside of U.S.)

Copyright 1957, by Bitzaron, Inc.

בַּצֵּרוֹן

נוסד על־ידי חיים משרנובוץ (רב צעיר) ז"ל

שנה י"ח (כרך ל"ה)   טבת-שכמ, תשי"ז   חוברת ג' (191)

הָאֲנִישֵׁמִיּוֹת בְּרוֹסְיָה - כָּאֵז כֵּן עִתָּה !

מאת ב. בריתקוה

אכן, נפל בגורלו של שבט יהודי גדול ודגול לרקום את מסכת חיי בגולה על אדמת רוסיה, ספוגת השנאה והשטנה לישראל ורווית דם ודמע של יהודים מדור-דור. ושנאה עיוורת זו, — השנאה ליהודי באשר הוא יהודי, — פשטה צורה ולבשה צורה בארץ הגדולה הזאת, בהתאם למשטר החדש ואורח החיים החדשים השוררים בתוכה, כשהשנאה ביטודה שרירה וקיימת, על אף השינויים המהפכניים הכבירים שחלו בה.

לפנים, כשהגורם החשוב והעיקרי בחיי העם היהודי היתה הדת, נקטו אז שונאי ישראל בכל האמצעים הנפשעים, תוך המצאת כל מיני תחבולות ועלילות נגד היהודים בשטח הדת. התוצאות, כידוע, היו פוגרומים ביהודים ולשיא העלילות הגיעו ב"משפט בייליס" המפורסם. בימינו אנו, בתקופת התחיה של העם היהודי בארץ מולדתו, נקודת-המוקד של חיי האומה היא — ציון, על כן, נוקטים שונאינו של היום בכל האמצעים ומפנים את כל מאמצינו נגד התנועה הציונית ונושאי דגלה.

כאז כן עתה מגיעים שונאינו לידי גזירות חסרות טעם והגיון. דוגמה מאלפת הוא האיסור על השפה העברית, אפילו כשהמדובר ביצירותיהם של גדולי המהפכנים כגון כתבי מרכס, אנגלס, לנין (כתבי סטאלין, בלאורהכי פסולים כיום...) בתרגום עברי. אף תרגומים כאלה הם בבחינת "בל יראה ובל ימצא" בתחומי ס.ס.ס.ר.

ושוב: לפנים כשהממשלה הצארית ביקשה להשכיח מלב העם הרוסי

הסופר היה מפעילי המחתרת הציונית ברוסיה. הוא עלה ארצה לפני שנים מספר אחרי עשר שנות מאסר, גירושים ומחנות-ריכוז כאסיר ציון. מטעמים מובנים (בני משפחה ותברים שנשארו ברוסיה) משתמש הסופר בשם בדוי. — המערכת.

את כשלונותיה בשטח המדיני, לטשטש את מצבה הקשה בשטח הכלכלי וכדומה. — נתנה מהלכים או לסיסמה הידועה: „ביי ז'ידוב — ספאסאי רוסייה!“ (הבו ביהודים — הצילו את רוסייה) בימינו אנו, כשמבקשים בסוד חכמי הקרמלין לטשטש את הכשלון החרוץ של המדיניות הסובייטית במדינות הגרורות לה, — באים ומכריזים, קבל עם ועדה, כי בכל אשמים: האימפריאליזם האמריקאי וה...ציונות!

דומני, שברי אף לדרדקי דבי רב, כי הפוגרומים ביהודים לא יכלו או להציל את רוסייה הצארית, כשם שהתנועה הציונית כיום אינה יכולה להרוס את ברית המועצות. אבל, דבר אחד ברור למדי, כי כאן כן עתה תולים שונאי ישראל את הקולר ביהודי.

עלילת-שוא נגד יהודים, בין שנתעוררה בעבר על רקע דתי השמה היה „משפט בייליס“ לבין זו שנרקמה על רקע פוליטי-פרובוקטורי ושמה היה „משפט הרופאים“ — שמה עלילה. מה בין השנאה הגלויה ליהודים מצד „המאה השחורה“ אשר בימי הצאר, לבין זו שהוכרזה על-ידי קברניטי המדינה הסוציאליסטית, הדוגלת באידיאלים של צדק ויושר סוציאלי-לאומי? אחת היא! „יותר מדי אברמוביצים“, הכריז כרושצ'וב זה לא כבר. השינוי הרדיקלי שחל במשטר ברוסיה ואורח חייו לא היה מסוגל לשנות את פני הדברים ביחס ליהודים. כאן מופיע לעינינו „נומרוס-קלאוזוס“ לגבי המיעוט היהודי ברוסיה בצורה חדשה.

**

אכן, כל זה ששמענו באחרונה, לא מפי „משיצי מולדת הסוציאליזם“ או „שונאי העם מספר 1“, אלא מפי מנהיגים סובייטים, העומדים, לפחות כיום, ראשונה במלכות. הנה מה שאמר מר כרושצ'וב למשלחת הסוציאליסטית של צרפת, בעת ביקורה באחרונה במוסקבה: „נעשו צעדים לצמצום מספר היהודים במשרות מקצועיות במקביל לאחוז שלהם בכלל האוכלוסיה של ברית המועצות“ והוא הסביר: „בשנים הראשונות שלאחר המהפכה תפסו יהודים משרות גבוהות במספר רב יותר מאחוזם באוכלוסיה, משום שהארץ סבלה במחסור בכוח האדם מאומן, אולם עתה אין עוד צורך בכך, שכן כבר הוכשרו הרבה רוסיים לתפוס משרות אחראיות“. וכן הוסיף באותה שיחה, שממשלת ברית המועצות מקבלת לעתים קרובות מחאות מריפובליקות סובייטיות על שיותר מדי יהודים תופסים משרות „מבוקשות“.

דומני, לא אגזים באם אומר, שכל מה שנעשה בעבר, בכל התקופות והזמנים השחורים ההם בצנעה ובסתר, מתוך בושה והסתייגות כלשהי, הגיע בארץ הסוציאליזם לידי ליגאליזציה גמורה.

כל זה לא נאמר „בחדריי-חדרים“, לתצרוכת פנימית בלבד, אלא, בגלוי, למען ידעו כל עמי תבל, כי אמנם רוסייה הסובייטית משמשת „מבצר העמים“ „מולדת הסוציאליזם“ בשביל כל העמים, פרט ליהודים — „קרומי ייבריבי“... אם נתרגם הכרזות אלה (ולצערנו הרב, כבר „תורגמו“...) ללשון המציאות,

פירושו של דבר, שהיהודי הסובייטי יכול להיות מומחה במקצוע ואמן ממדרגה ראשונה במעלה, בעל השכלה גבוהה, אורח נאמן למולדת הסוציאליסטית, ואפילו חבר בעל זכויות נעלות במפלגה הקומוניסטית, אבל כל עוד הוא נולד יהודי שוב אין לו תיקון לעולם בחברה, בחיים, ולא זו בלבד שאין לו הזכות והסיכוי לעבוד במקצוע שהוא מומחה לו, אלא אפילו אם כבר עבד בו בעבר, מימי המהפכה האוקטוברית, — מותר, לפי הצדקתו של מר כרושצ'וב, לסלקו מן העבודה, ללא זכות לערער ואף להרהר, בחינת „גזרה היא מלפני“.

אכן, מר כרושצ'וב בהכרתו זו, גילה עקרון חדש וחשוב מאד, שלגבי היהודים — לא האדם, על כל סגולותיו ותכונותיו, הוא הקובע בארץ „האוטופיה“ הסוציאליסטית, אלא מוצאו הגזעי הוא המכריע. אי-אפשר לנו לדעת מה הן „ההפתעות“ הצפונות בחיק העתיד, אך חזקה על השלטון הסובייטי שהוא מוכן לעשות הכל למען „ביצור הסוציאליזם“, כשם שמצאו דרך לסילוקם של השחקן מיכאלס וזוסקין וגדולי השירה והספרות האידיית ברוסיה.

מתחילה שללו את זכותו של היהודי הסובייטי בתור יהודי ועכשו מנסים לשלול ממנו גם את הזכות בתור אדם, אזרח, בשל יהדותו!

**

ומכאן, אין תימה בדבר, כי המשטר הסובייטי עמד לעקור בודון את שרשי היהודים ברוסיה, על קניניהם וערכיהם הרוחניים והתרבותיים, — דבר שאין לו אח דוגמה אף בקורות עמנו, רבי הדיכוי והסבל. הרי עד עתה חוסל והושמד, למעשה, לא רק כל ערך עברי-יהודי-לאומי-דת, אלא גם חוסל והושמד כליל כל שריד ואף כל זכר של תרבות וספרות בשפה האידיית, שלפי תוכנה, מהותה ומגמותיה היתה אנטי-ציונית, אנטי-יהודית ואנטי-דתית מובהקת! בצורה אכזרית ושפלה ביותר הומתו כל הסופרים והמשוררים האידיים, אלה שניהלו מלחמה כבדה עד חרמה נגד כל מלה עברית בעלת תוכן יהודי-לאומי-ציוני ונגד כל צל של תרבות עברית-יהודית, כעתיקה כחדשה.

כיום נשאר קיבוץ יהודי גדול, בן שלשה המיליונים בקירוב, ללא ספר ובית-ספר בלשון עמם-אמם, ללא כתבי-עת משלהם, תיאטרון ומוזיאון — חיסול גמור של החיים היהודיים, תוך שבירת הכלים, עד שלא נשארה אפשרות להוציא לאור דבר ואף חצי דבר באותיות אשוריות...

אכן, העברית והאידיית, אלו ואלו פסולים בעיניהם, כי מקור אחד לשניהם, המסורת היהודית, ועל כן אחת דתם — כלית.

**

ובאם תאמר להתנחם ב„טירורים“, שעליהם מרבים לכתוב בימים אלה, דוק ותמצא, שאף מבצע זה נעשה לפי כל החוקים המשפטיים של הפורמולה הידועה — „פרט ליהודים“. במקרים אחרים, כשהואשמו אישים חשובים מרמי המעלה בעולם השלטון, המדינה והצבא, — שטחי חיים אחראים וחשובים, בהם אפשר להזיק יותר לשלטון הסובייטי מאשר בשטח הספרות והשירה האידיית, —

באשמות כבודות, כגון: קשירת קשר עם טיטו, או התנגדות לפולחן סטאלין וכדומה — אלו שוחררו כיום ואף טוהרו לא בתור נאשמים בלבד, אלא שחל שינויי ערכין לגבי עצם האשמות, שכן, את טיטו עצמו טיהרו, אותו ואת תורתו. כי הרי השלטונות הסובייטיים עצמם הודו בשגיאה של פולחן סטאלין וכו', ונמצא שהם ומעשיהם טוהרו!

לא כן היחס לגבי הסופרים היהודיים, שהוצאו להורג בהמוניהם, רובם ככולם בעון אהדה למדינת ישראל ואהבה לעם ישראל, שכן "עון פלילי" זה בעינו קיים. שהסופרים האידיים לא נתפסו אלא בעון אהבת ישראל, יעידו דבר המבקר היהודי-הסובייטי הנודע בשם חיים לוצקר, במאמרו המקיף על "הטוהר האידיאולוגי של ספרותנו" (נתפרסם באלמנך ספרותי באידיית בשם "דער שטערן" — הכוכב — שהופיע בקיוב בסוף 1948, בהוצאת "איגוד הסופרים הסובייטיים באוקריינה", בפרוס המאסרים ההמוניים). מאמר זה, אינו אלא "כתב-האשמה" נגד כל הספרות היהודית הסובייטית. המחבר מוקיע בחריפות יתר את הספרות האידיית על "שהעזה לא רק לקונן על התורבן היהודי, אלא התחילה להביא לידי ביטוי גם רגשות שמחה על שחלק מן היהודים ניצל והחל לחיות שוב כיהודים".

המבקר הזה, חיים לוצקר, מעביר תחת שבט הבקורת שזרה שלמה של סופרים ומשוררים יהודים בעלי שם בשל לאומניותם, וביניהם את המשורר אשרוביץ על אשר בפואימה שלו על מחנות המוות אושביץ, טרבלינקה, מידאניק וכדומה, הוא כותב בין היתר: "מעל עצמות המזומתים ריחפה רוחו של הנביא יחזקאל", והמבקר שואל. "היכן הפרספקטיבה הסובייטית?" וכמו כן יוקיע בין סופרים אחרים — את פלוטניק, על אשר ציטט מספר מילים מ"חומש". והוא מושיב על ספסל הנאשמים את המשוררים דובין, על אשר גבורו פונה לחברו בחזית ואומר: "ולול, עשה, מלא רחמים" לנשמת אקסיונוב, בחור טוב היה המנוח". וקשות יתקיף את הסופר איציק קיפניס, על שכתב סיפור בו חולם הגיבור: "שלהכעיס את הפשיסטים ישאו אנשי הקרב שלנו על החזה יחד עם תוארי כבוד סובייטיים גם אות, מגן דוד", למען יתפקעו! הנה הם, הפשיסטים, הפכו את אות מגן דוד לאות קלון ואצלנו אין זה אלא אות כבוד". ... והמבקר שואל בהתרגשות: "כיצד יכול היה קיפניס לשכוח, כי מאז ומתמיד לא היה מגן דוד אלא סמל של הציונות הפוליטית וכו' שאיננה אלא בורגנית עוינת ולפי כל מהותה תנועה אנטי-סובייטית".

**

יש במובאות האלה כדי להעמיד אותנו על העובדה, שעם תקומת מדינת ישראל קמה התעוררות לאומית-יהודית עצומה בקרב יהדות רוסיה, על כל שכבותיה, לרבות החלק הייבסקי שבה, על משורריו וסופריו. ומאידך, ראוי לציון גם "הטעם לפגם" שיש ב"טיהור" הזה, ששקר ביסודו. שכן, לאחר שהומתו, בצורה כה אכזרית, על לא עוון בכפם, באים לטהרם. כלומר, הם אינם באים וקובעים, כי אכן אין כל פשע אם סופר או

משורר יהודי מקונן על שבר בני עמו, שנשחטו, שנהרגו ושנקברו חיים ע"י החיה הנאצית; כמו כן, אינם מגלים אף קורטוב של הבנה למשורר היהודי אשר שר את שירו לגבורה היהודית בגיטו, בימי חושך וצלמוות, ומתנחמים בזה שעוד נשאר שריד ופליט. ונהפוך הוא: במקום להעלות על הנס את הסבל הבלתי אנושי של היהודים בימי הנאצים, במקום לקדש את המקומות הקדושים, על שם הקרבנות הקדושים שנקברו חיים באלפיהם וברבבותיהם — "לבנות מגדל גבוה שיפיץ אור למרחקים לעד שמעשי רצח כאלה לעולם לא ישנו" — כפי שהבטיח מר כרושצ'וב עצמו בנאום הראשון שנשא אחרי שחרורה של קיוב מידי הנאצים, — מגיעות אלינו ידיעות מחרידות ומזעזעות על החלטות שמתקבלות במקומות אלה, "לישר את בתי הקברות ולהפוך אותם למגרשי ספורט וריקודים" ... אף לא כגורל "החיל האלמוני" גורל בני עמנו בארץ הסוציאליזם, כי אין השלטון חפץ לפגוע כנראה, ב"רגשי העם" שסייע בידי הרוצח הנאצי.

אכן, מטעם זה הס מלהזכיר את שמו של שלום שוואַרצבורד באוקריינה, אשר "העז" להתנקש בחיי ההטמן פטלורה, כפי שציין את זאת בהתמרמרות ובשאת נפש, עת ביקרו באחרונה באוקריינה, מר טורו, מזכיר המפלגה הקומוניסטית בצרפת, מי שהיה הסינגור של שוואַרצבורג — כי הדבר עלול לפגוע ברגשות העם האוקראיני ...

ב"טיהור" של הסופרים היהודיים, קובעים, לאחר מותם, כי נפלה "טעות" כפולה. בטעות הוצאו להורג בעון שהאשימו אותם ב...טעות, וכי למעשה נשארזו נאמנים לתורת הייבסקציה, ספוגת השנאה ליהודים ולארץ מולדת ההיסטורית, השנאה בה הצטיינה הייבסקציה מאז ומתמיד.

ברם, "טיהור" כזה מהווה התעללות גסה בכבודו ובכל נימי נשמתו של הסופר היהודי הסוביטי גם לאחר מותו, נקמת התליין בקרבן לאחר שהומת. ואין צריך לזמר, שאם אין כאן טיהור לסופר בתור פרט, הרי אין כל טיהור לספרות ולתרבות היהודית והלאום היהודי בקרב יהדות רוסיה בכלל.

**

אפיני ומאלף עד למאד ה"טיהור" לגבי אחד הקרבנות — הסופר דוד הופשטיין הי"ד.

דוד הופשטיין זה, שהוצא להורג ב-1952 ו"זכה" שיוחזר כבודו בברית המועצות — היה אחד מהמעטים מבין הסופרים האידישיסטים שכתב גם עברית. הוא אף חתם בשעתו, בעזבו את רוסיה, על מחאה נגד הרדיפות על העברית. רבים מתושבי הארץ קראו את שיריו שפורסמו ב"הארץ", ספר השנה של יהודי א"י, "דבר" ו"הפועל הצעיר", שבהם העלת את רשמי פגישותיו עם הנוף הישראלי ועם ילדי הארץ. לאחר זמן, בשנת 1926, כשחזר לרוסיה, צריך היה לרצות עון עבריותו, וכשהחליטו ל"טהר" את שמו, להדליק "נר לנשמתו" היהודית המובהקת, קבלו החלטה להוציא את כתביו בשפה ה...אוקראינית! אין לך פגיעה גסה וזדונית בזכרו של המשורר היהודי-העברי מזו לאיש שלא יכול היה לשכח

את חלקו של העם האוקראיני בהשמדת בני עמו בקרב היהדות הסובייטית בימי הנאצים.

**
*

שיטה זו של „פרט ליהודים“ — תופסת מקום בראש גם בחיי הדת של יהודי ברית המועצות. כל הדתות ברוסיה הסובייטית נהנות מחופש הדת. כנסיות ססוגרו, פעמונים שהורדו בימים הראשונים לשלטון הסובייטי, הוחזרו על כנם. ולא זו בלבד, אלא שקיימים גם בתי ספר לכמרים, בהם מתכוננים צעירים לכמורה. כל דת ודת באה על תיקונה, פרט ל...יהודית!

על כך מסרה לנו זה לא כבר משלחת הרבנים האמריקאים, לאחר ביקורה ברחבי ברית המועצות. במרכזים גדולים, של כמה מאות אלפי יהודים — יש כיום בית כנסת אחד, ואילו בחארקוב, עיר ואם בישראל — אין אף אחד. ואם רבני אמריקה נחשבים אולי בעיני „העולם של מחר“ כחשודים, הרי בא מר כרושצ'וב בכבודו ובעצמו והכריז באוני המשלחת הקנדית של מפלגת העבודה הפרוגרסיבית אשר שם, בעת ביקורה האחרון במוסקבה, שברית המועצות אינה סובלת בתי-כנסיות. בין ה„אספקטים השליליים של יהודי ברית המועצות“ הוא מונה גם זה, „שבכל מקום בו מתיישב יהודי — הוא מקים שם מיד בית כנסת“. ובכן, גם בשטח זה קיימת הפלייה גלויה לגבי היהודי.

אמנם, בזמן האחרון „זכינר“ ו„קולם“ של אחינו בני ישראל ברוסיה הגיע אלינו כשהם מצטרפים ל„קולם של כל האנושיות שבעולם, המוחים נגד התנפלות ישראל על מצרים וכו'...אכן, זוהי תעודת אנוסים (במהדורה סובייטית) המועזעת ביותר בתולדות עמנו.

**
*

ועל אף הכל — ואולי דווקא משום כך, — לא ככתה הנחלת היהודית בלב אחינו ברוסיה. אכן, אף הגורל השתמש בנוסחה של „קרומי ייברייב“... מיעוטים אחרים, שישבו על אדמתם, שדיברו בלשון עמם — נימח זכרם מלהזכירם, והיהודים, ראה זה פלא, כמוהו כמיתרי הכינור — במידה שנמתחו יותר — הצליל יותר ויותר צלול.

אין לנו הרבה אפשרויות לקבלת אינפורמציה על חורבן יהדות רוסיה, על אחת כמה וכמה — על סימני התחיה בתקופה שלאחרי קום המדינה. אבל המעט מן המעט שמגיע אלינו נותן יסוד להאמין, כי „בלבב פנימה, נפש יהודי רוסי הומיה“. מי פילל, כי אחרי קרוב ל-40 שנות התבוללות מאונס יקומו בני-נוער, שהגיעו ממרחקים שלמעלה מ-2500 קילומטר לחוות במשחק ספורטאים מישראל על פני האצטדיון „דינאמו“ שבמוסקבה.

אכן, אין עם שחי וקיס בנס כישראל. וכישראל בין העמים, כן יהדות רוסיה בקרב העם היהודי היא בחינת נס בתוך נס. אך אחינו שם זקוקים לנס גדול מזה — „מה שלא ראה יחזקאל בבואה“ — והוא: שממשלת הסוציאליזם תגלה מקצת מן המקצת הבנה של צדק ויושר לגבי היהודים.

היקרה נס כזה?

אי מנוס

מאת אפרים א. לויצקי

א

אי מנוס מרשעה פי ישבה לְכַסְאָה,
עטרתה בראשה ובגידה שרביטה,
מלא כל הארץ מוראה וחתה,
מלא כל העולם מושא על נסה?
לרשעה פי מלכה רמיה וְחַנְּפָה
בְּחַלִּיל, ותף תַּנְּנָה תהלה,
רמיה רוממותה תחלל בְּחַלִּילָה
ותקפה חַנְּפָה תחופף בתשה.
לְקוֹל גִּינְתָן בְּדִהְרוֹת אֲבִירִים
בְּמַחֹל שָׂרָא סוֹבְבִים כַּחַשׁ וּמַעַל:
הָאֵחַ! בְּחַרְמֵנוּ מְלֵא אֶרֶץ נַצוּדָה!
לְלוּ לְמוֹ מְחֹל־שָׂרָא שְׁעִירִים,
וְרַע יִרְעוּ בְּצוּחַ וּבְצַהֲרָה.
ותחי מלכות שאול, לְעֵדֵי עַד יְרוּם הַיְּהוּדָה!

ב

אי מנוס מקבות עינים השכינה
משטמה בְּהֵן חֲשַׁבְת עֵינֵי הַשָּׁטָן.
בה קננה ודונה, ובמצפה מִבְּטָן
הציבה ותאחו את להב שכינה?
אי מנוס מְלַקְּבוֹת הַצְּמִיחוּ מִקְרָב
תחמיות קבורות בְּעֵבִי שְׂכִיבֵי־שְׁכָבוֹת
יֶצְרִים אֲפִלָּיִם, כְּכַחוּף יַעַר עֲבַת
בָּם יָבִיבוּ זָאֲבִים מִשְׁחַרֵי טָרֶף?
אי מנוס מְנַפְּשׁוֹת, מִמְּעוֹרֵי מַעֲמָקִים
בְּרַבְּצֵי יֵיר דורות בָּם גְּרוּ עֲטוּפִים,
הִפְרִיאוּ תוֹעֲבוֹת כְּפָרַע קְמֻשׁוֹנִים,
מִסְבְּכָן מַצְפְּצָפִים צִיִּים וּמַהֲגִים,
בְּזַעַם יֵלֵל קוֹלָם נוֹתְנִים יְנוֹשׁוּפִים
וְנוֹשְׁפִים בְּלִשׁוֹנוֹת שְׁסוּעוֹת אֲפֻעוֹנִים?

מאימתי קיימת "ציונות"?

מאת בנימין הלפרן

קביעת מועד להתחלת תופעות היסטוריות, והבחנת קוויה האפייניים של תנועה היסטורית המבדילים בינה ובין תופעות בוסר וטרומ-היסטורית" הקודמות לה, לא תמיד כמוהן כדקדוקי עניות של חטטנים מקצועיים. יש ממש וחשיבות מכריעה בהבחנה שהבחינו היסטוריוני-הציונות בין התקופה ההיסטורית הפריי-היסטורית שלה¹. "אין שום מחשבה חדשה מונחת ביסוד הציונות המודרנית", קובע אדולף ביהם, כי בתור רעיון עיצבו אותה כבר מזמן². אולם לא הגיעה הציונות לרמת תופעה היסטורית, לא קבעה מסורת מוצקה עשויה לעבור מדור לדור ולהפעיל חבורות ועדות של יהודים, עד שקמו פינסקר והרצל ועיצבו אותו רעיון מחדש. זה למען יהדות המזרח וזה למען כלל היהדות.

אולם, דא עקא, שאין לראות כל הסבר היסטורי לתקומת הציונות האמיתית ברשימת החיבורים וההצעות והנסיונות הטרומ-ציוניים שקדמו לה. משקבענו הבדל יסודי בין טרום-ציונות לציונות, הבדל שגזר על זו ערירות חגן לזו תולדה והמשך היסטורי, קבענו גם כן שאין קשר תולדתי בין זו לזו, ומוטל עלינו עדיין לייגע את עצמנו ולמצוא את המיוחד לציונות (הוזה אומר, לנסיבות תקומתה) שהכשיר אותה להיעשות היסטורית. על כן, מששאלנו מאימתי קיימת ציונות, עלינו לשאול עוד מה נשתנתה אותה ציונות ומה נשתנו נסיבותיה מקודמיה המרובים שצצו ונבלו כקיינות בזמנם.

אולם, עד שנגיע לתכונה העיקרית שיש להבחין בציונות ההיסטורית, נפתח את עיוננו בחקירת נסיבותיהם של טיפוסי הטרומ-ציונות העיקריים, ונקבע איזה היו חסרונותיהם שמנעו מהם מלהיות להיסטוריים³.

1) השוה שם ספרו של נ. מ. גלבר, *Zur Vorgeschichte des Zionismus*, (Wien, 1972).

2) Adolf Boehm, *Die Zionistische Bewegung bis zum Ende des Welt-kriege*, (Berlin, 1934) I, 62 מהדורה שניה.

3) חסרה בעברית ההבחנה בין "historical" "historic"! הראשון — מה שהיה בעבר ונשמר בזכרונו הקולקטיבי; והאחרון — מה (שהיה בעבר ונשמר מפני) שהיה ראוי לזכרו קולקטיבי מפאת התוצאות הנמשכות ממנו.

1.

הלא דבר הוא שהרוב המכריע של ה„ציונים הקדומים“ הנוכחים בספרים על הנושא הזה⁴) גויים הם ולא יהודים; ואף היהודים שבהם, עמדתם היא בהחלט „גבולית“ ולא טיפוסית בקהל ובתקופה.

כידוע, היו תופעות „טרום-ציוניות“ לרוב מעצם ימי הגלות בהתעורר נלהבי צפיה למשיח או סתם בעלי הרפתקאות לבצע את שיבת-ציון. במאתים השנה שלפני פרוס הציונות כמו בעיקר בעלי הזיה נוצרים לטוות הצעות וחלומות של אזרית הימים ושיבת הגולים. היהודים, לא רק מעטו ביניהם באופן יחסי חזוי הגאולה השלמה והמידית באותה תקופה, אלא התיחסו בזהירות ובמידה גדושה של חשש להצעות שהוצעו להם לפרקים לשתף את עצמם בתכניות להקים מחדש מין ממשל יהודי בארץ ישראל. ספקנות זו, שהראו בתחילה למטיפי שמד ולדוחקי קץ נלהבים ולהרפתקנים, המשיכו לנהוג בה כלפי הצעות יותר מעשיות שהתחילו להופיע במאה התשע-עשרה.

את יסודו של יחס ספקני וזהיר כזה יש למצוא כידוע בנסיון שנתנסו היהודים בתנועה השבתאית ובספיחיה ותולדותיה השונים שנמשכו עד לתוך המאה השמונה-עשרה. המפלה המבישה של תנועות אלו, עם יציאת קצתם של המאמינים עם מנהיגיהם בראש לשמד וחתירת קצתם מתחת לעמודי החוק והדת כמחתרת ניהיליסטית בתוך היהדות עצמה, קבעו את יחס החרדה שהשתרר בין נציגי היהדות המרכזיים כלפי כל דבר שיש בו שמץ של משיחיות-שקר.

כך יצא שלמרות העליה שהלכה וגדלה והרחבת הישוב בציון באותה תקופה, תופעות שהעידו על התעוררות דתית וכיסופי גאולה של חבורות העולים, הסתייגו היהודים מכל הצעה של הקמת ממשל יהודי בארץ כמדבר איסור. המצוה והזכות של ישוב הארץ. מעשה של אמונה צרופה, הובדלו הבדלה ברורה מנסיונות לתת ליהודים שררה בארץ ישראל או בחלק ממנה או מגיוני גאולה אחרים המעלים דמותם של ימי המשיח.

מטיפי שיבת-ציון מבין הגויים עוררו חששות אחרים. נלהבי-חזיונות דתיים שביניהם שאפו בגלוי לתנועה של המרת דת בין היהודים לרגל קיבוצם ושחרורים בארץ-ישראל כאתחלתא דגאולה שלמה, וכוונותיהם אלה מנעו כמובן כל שיתוף פעולה אמיתי ביניהם לבין יהודים נאמנים. וכן ברי הוא שלא יכלו היהודים להתלהב ביותר מנבואת דת עולמית חדשה, כשל המטיף אוליגר פאולי; להסתבך בברית-קשר עולמי כנגד האפיפיור של שגריר תורכיה בהאג וההרפתקן מרקוז די לנגאלרי; או להגרר אחרי הזיות בן הזנונים מוריץ מוקסוניה שחלם

4) ר': Nahum Sokolow, *History of Zionism, 1600-1918* (London, 1919) וכן ציון דינבורג N. M. Gelber *Zur Vorgeschichte des Zionismus* (Wien, 1927) (דינבור) ספר הציונות, כרך א', ספר א', (תל-אביב, תרצ"ט).

בסוף ימיו על יסוד מדינה יהודית בדרום אמריקה שתעלה אותו על כסא המלכות.⁵

בשעה שבעית היהודים הופיעה בצורה חדשה באירופה, כאשר ההשכלה ואחריה המהפכה האזרחית תבעו כמסקנה הגיונית הענקת נתינות מלאה ושווה ליהודים, היו כאלה שהתחילו לחשוב באותו זמן על החזרת היהודים לארץ-ישראל. כאן לא היה מקום לחשש של כוונות שמד, ואף לא לזוהירות כנגד גניבת-דעת או טירוף-הדעת, פשוטם כמשמעם, אלא לכל היותר כנגד כוונות פולמוסיות עוינות. אך לא רק מתנגדי מתן זכויות אזרח וזכויות האדם ליהודים, כי אם גם ידיד אמיתי של היהודים ושל שחרורם האזרחי ככומר אבא אנרי גריגואר הצביעו על המיוחד שבמצב היהודים: היהודים "אומה" הם ולא רק "כנסיה" כיתר הכנסיות.⁶

מסקנה מעשית שהסיקו מכאן היתה לפעמים ההצעה ליישב את היהודים לחדד בגלילות דלי-תושבים ובלתי-מפותחים שבצרפת, בקיסרות האוסטרו-הונגרית, או בדרום-דרוסיה. לעתים הוצע, שאין מקום יותר טוב לבידול היהודים ולשחרורם המלא, לא רק כיחידים כי אם כאומה, ממכורתם הם, מארץ-ישראל.⁷ הצעות כאלו לבדל את היהודים ע"י יישובם הצפוף צצו במקומות שם עוררה המהפכה הצרפתית, המתפשטת לאורך אירופה כולה בעקבות צבאותיו של נפוליאון, את פולמוס היהודים, והן שימשו כלי-זיון בידי מתנגדי האמנציפציה לעמוד בפני תביעות המהפכה בלי לשלול את עקרונותיה שלה ושל ההשכלה בכלל. במרוצת הזמן התגבשו הצעות כאלו לדעה פחות ארעית ופולמוסית, ולרעיון שהחזיקו בו למשל מהפכנים ברוסיה ובפולין פחות או יותר ברצינות.⁸

תנועת האמנציפציה ופולמוס היהודים אשר תולידה זו באו במפתיע ליהודים, ולא היו להם דעות מן המוכן לגביהם. את השחרור מהגבלות המשטר הישן לא קבלו תמיד ומכל הבחינות בשמחת ישועה, מכיון שהבחינו מיד במחיר שיהיה עליהם לשלם. תוך הגבלות המשטר הישן בנו להם היהודים מוסדות משלהם וצברו רכוש רוחני שקיומם מוטל בספק בתנאי החופש החדש. אולם אגב התפתחות השחרור והפולמוס הוברר ליהודים מה הן הברירות הריאליות שנשארו להם אחרי המהפכה. המעמד הישן, על כל החיובי המעורב עם השלילי שבו, אינו בכלל בריקימא במקום שם התבצרה המהפכה. פולמוס היהודים התנהל בין ברירות מוגדרות באופן חדש לגמרי.

כסניגורים כסניגורים, הסכימו כל משתפי הפולמוס באופן עקרוני שמוכרחה אומה דימוקרטית המעצבת את עצמה מחדש לחקוק בחוקתה שכל בני החברה ראויים לזכויות האדם באופן שווה. מאידך, הודו כולם באפשרות

(5) ראה ספרו של גלבר, עמ' 26—12.

(6) ר' דינבורג, עמ' 125—133 ואילך.

(7) שם, עמ' 8—116, 136, 8—155.

(8) גלבר, עמ' 61—56, 91—85.

ההגיונית שיכול אדם, בעל זכויות-אדם, לא להשתייך לחברה מסוימת דוקא, כי עליו ליהנות מזכויות אורח באומה אחרת אשר לה הוא קשור כחבר. במקרה זה יש למנוע ממנו זכויות נתינות בחברה בתוכה הוא מתגורר כזר.

בנקודה זו התחלקו באותו פולמוס אויבי היהודים ואוהביהם. היהודים ראו שאלה המגינים עליהם הם הם התובעים שיש לתת להם מלוא כל הזכויות בארץ בה הם גרו, לפעמים, מאות בשנים; ואילו מתנגדיהם טענו, שלרגל היסטוריה של מאות בשנים כאומה מיוחדת ביכרו היהודים למעשה להוציא את עצמם מהגופים המדיניים של ארצות מגוריהם. על יסוד טענות כאלו תבעו ריכוז היהודים בגלילות נבדלים, הרחקתם מן המדינה, החזרתם לארץ ישראל, וכו'.

כשבאו היהודים להשתתף באותו פולמוס, לא באו אלא מתוך קבלת העקרונות המוסכמים בין כל משתתפי הפולמוס. וכן היו נאלצים לקבל אחת משתי הברירות, או שהיהודים הם גוף פוליטי נבדל מיתר בני הארץ ודינם כדון זרים, או שאין הדבר כן, והיהודים הם ככל האורחים, או שעשויים הם אגב שיווי זכויות לחזול מבידולם הכמר-לאומי ולהיעשות נתינים כשרים ושלמים. מבלי לקבל אותן ברירות ואותם עקרונות שנקבעו מכבר, אי-אפשר היה בכלל שהיהודים ישתתפו בפולמוס. ומכיון שכבר עבר עליהם „רוח הזמן“, מובן שנטו יותר לקבל את הוכחות אוהבי היהודים המוצהרים מאשר את דעות מקטרגיהם. ויתר על כן, ברי היה להם כי כל האלטרנטיבות המוצעות במקום אמנציפציה — יישוב צפוף באירופה או החזרה לציון — מידת הרצינות והמעשיות שבהן מפקפקות מאד, והובאו לאמיתו של דבר אך ורק כאמת-לאות להצדיק המשכת משטר הדכאון הישן בתוספת עקביות ואכזריות של הזמן החדש.

וכך קרה, שמתוך שנחפזו להצטרף לדעת הקהל הכללית של התקופה ולא דוקא בשל הכרה שגמלה בפנים היהדות — ולעתים פשוט מתוך כניעה לדרישה נמרצת, כזו של נפוליאון לגבי הסנהדרין שלו — נענו קצת יהודים לפולמוס המתנהל סביבם על ידי קביעת שני עקרונות חדשים: היהודים, גרסו, אינם אומה אלא כת דתית ככל הכתות — ואם אינם עדיין בדיוק כמו האחרים, ישתוו אליהם בתנאי משטר החופש; ובנוגע לחזון המלך המשיח, קצתם ראו אותו כרעיון סמלי או מפשט, וקצתם הציעו פשוט למחוק את ענין שיבת ציון לגמרי מטקסי העבודה של הכת היהודית.

עקרונות חדשים אלה שהתפשטו למדי בין יהודי מערב אירופה, קשה היה לדגול בהם באופן מוצהר ומוטעם ובאותו זמן לתמוך בהצעות שונות שהוצעו ליהודים לחזור ליישב את ארץ ישראל ולהקים בה את מדינתם. על כן נפגשו הצעות כאלו מכאן ואילך בהתנגדות חדשה מצד יהודי מערב אירופה, נוסף להסתייגות המסורתית מחשש של משיחיות-שקר שנשארה בתוקף בין נציגי יהדות מזרח אירופה.

2.

אולם בעצם אותה תקופה התחילו מציעים יישוב היהודים בארץ ישראל. מניעים חדשים נתנו לענין חשיבות ריאלית בעיני מדינאים וחובבי פוליטיקה בין-לאומית מבין הגויים. לקראת סופה של המאה השמונה-עשרה כבר התגבשה אותה „בעית המזרח“ שעדיין היא מעסיקה את מדיניות החוץ של ארצות אירופה בצורות שונות עד ימינו אנו. האימפריה העות'ומנית, מושחתה מבפנים, התחילה מתפוררת אנב מהפכות בקצותיה. תנועות לאומניות בין נתיניה הנוצרים צפונה ומזרחה ופריקת עול בין מושלים מוסלמיים מקומיים דרומה ומערבה התעוררו ופשו. סימני מהומה אלה התחילו מעסיקים את איתני אירופה, וחשובותיהם הפוליטיים החלו לכלול גם את עיני מזרח ים התיכון.

כל מדינה שחשבה על אפשרות פירוקה של האימפריה העות'ומנית, עליה היה לשקול את ההישג במקרה שהיא תזכה לירושת גלילות המשוחררים, או להשפעה מכריעה על המושלים החדשים על ידי תמיכה במהפכתם, כנגד ההפסד במקרה שמדינה יריבה אחרת תשכיל לשחק אותו משחק בהצלחה. אם כה ואם כה, היה צורך במעשה כלשהו: או להחליט לתמוך בתנועת מרד לאומית או גלילית מסוימת כנגד הטורקים או, להפך, להכניס תיקונים בממשל הטורקים, לחזק את כלכלת משקם, וליישב מחדש אדמות שממה על מנת להגביר את כח התנגדותה של האימפריה כנגד כוחות עוינים אירופיים.

באשר מדובר היה באותו זמן על החזרת היהודים למקורתם, כן התחילו מכניסים אותם כגורם אפשרי בתכניות שונות שהוצעו על-ידי מדינאי אירופה כסגולה לבעית המזרח הטורדת. על היתודים חשבו כמכשיר גם לסילוק הטורקים משלטונם בארץ הקודש וגם כמתישבים שיאותו לחזק את יסודות האימפריה הטורקית באותו גליל.

בשנת 1771-2, כשהתחברו הרוסים עם ממלוק מורד, עלי ביי שליט מצרים, ניסו קצינים גרמנים שבצי הרוסי לנצל את היהודים ככח גוסף בברית נגד הטורקים. הם הביאו לידי הסכם בין עלי ביי ויהודים בליבורנו, שם חנה הצי הרוסי, על קניית ירושלים במחיר „מופלג“⁹.

ב-1798—9, כשתהתה צרפת על הסיכויים העשויים להפתח לרגל פלישת צבא נפוליאון למזרח עלה שוב במחשבה ענין היהודים העלול מפאת תקות הדורות שלהם לחזור לארץ אבות, לשמש עזר חשוב לכחות הצרפתיים מבחינה פוליטית ואף כספית¹⁰. בסוף שנות ה-30 של המאה התשע-עשרה, כשעמד השליט

9) "Le Bek consentit a la (Jerusalem) leur vendre; mais il y mit un prix exorbitant." *La Decade philosophique* (No. 21, an VI, 30 germinal; April 19, 1798) עמ' 149, וראה גלבר, עמ' 2—30, והערות הבאות ב-"Jewish Social Studies" (10) גלבר, עמ' 48—38; דינבורג 8—161, 8—194; Franz Kobler, "Napoleon and the Restoration of the Jews to Palestine," *New Judea*, September, October, November, December, 1940, February, 1941.

במצריים ובארץ ישראל, מוחמד עלי, בקרב גלוי נגד השולטן, בא אותו הנגיד משה מונטיפיורי לידי הסכם בעל פה על זכות קניית אדמות ויישובן, וזכויות אוטונומיות מסוימות בשביל מתישבים יהודיים בארץ-ישראל; אולם בשל שינוי רדיקלי במצב הפוליטי שחל מיד נתבטל כל העניין⁽¹¹⁾.

לרגל אותו מרד של מוחמד עלי הגיעו האנגלים לעמדה מכריעה בעניני טורקיה וקבעו לעצמם לשנים מדיניות של הגנה על קיום האימפריה העות'ומנית. וכן התחילה ההתענינות ביהודים, שהיתה תמיד עזה אצל האנגלים מטעמים דתיים, להשתלב בחשבונותיהם כאמצעי פוטנציאלי לביצור משק וממשל הטורקים. עוד בוועידה שהתכנסה בלונדון בשעת משבר מוחמד עלי הומטרו על המלכים הפרוטסטנטים שבין המתכנסים תזכירים והצעות על הקמת איזור מגן בין טורקיה ובין מצרים בעזרת התישבות יהודית⁽¹²⁾. הצרפתים, מאידך, לרגל מלחמת קרים ב-1853—1856 ופרעות הלבנון ב-1860 התחילו משמיעים את הדעה שמדינה יהודית בא"י, והפרדת כל איזור הים התיכון המזרחי מעל האימפריה העות'ומנית, בהן הפתרון לבעיה המדאיבה של המזרח הקרוב⁽¹³⁾. המשכת המלחמות בין טורקיה ורוסיה הביאה לנסיון חדש לפתור את בעיית המזרח הקרוב בקונגרס ברלין ב-1876. אז צפה ההצעה לבצר את מעמדה הרופף של טורקיה מבחינה מדינית ומשקית ע"י התישבות יהודים בא"י. ובראשית שנות ה-80 עשו בקושטא שני אנגלים, לורנס אולפנט ואדוארד קזאלט, כל אחד עם הצעתו ליישב א"י על-ידי היהודים בצורה שלא תגרע בהחלט משלטונה של האימפריה העות'ומנית⁽¹⁴⁾.

בכל התקופה הזו של מאה שנים היו הגויים מופלגים וברורים יותר בציונותם מאשר היהודים שעסקו בפרויאקטים של יישוב ארץ-ישראל. רק ב-1882 הופיעה בקושטא חבורה יהודית, בני ביל"ו, בעלת מגמה ציונית מוחלטת כשל אוליפנט וקזאלט⁽¹⁵⁾; ואילו מונטיפיורי וכל חבריו היהודים שעמלו עד אז למען יישוב הארץ באותה שעה דעתם מפוקפקת ומגומגמת היתה. יתכן מאד שכוונתם הרחיקה ראות מהגבולות הצרים של שיקום ותיקון היישוב הקיים ויישוב קבוצות פליטים קטנות שהגבילו בהם את מאמציהם המעשיים. אולם ברור שלא העלו במחשבתם באופן רציני מין ציונות שיש בה משום פתרון לבעיית היהודים והגלות, ואין צורך לאמר שלא הגו כל הויה משיחית או כדומה לה. אנשים אלה, מעשיהם הלמו את כוונותיהם כשדעת הקהל, שלא הגיעה עדיין למידת העזת הדמיון הצנועה של המונטיפיורים והנטרים, מתנגדת להם התנגדות מיני-מאלית. ומאידך הגויים, ציונותם היתה דתית-משיחית וכן מדינית-אסטרטגית.

Diaries of Sir Moses and Lady Montefiore (London, 1890) I, pp. 11

198-204.

(12) גלבר, עמ' 65—124.

(13) סוקולוב, ו, 83—176.

(14) שם, ו, 9—206, ו 9—267.

(15) ראה א. דרויאנוב, פינסקר וחמנו (ירושלים, תשי"ג) עמ' 184, 192, 30—229.

ורק לשם שכנוע האחרים העטו לפעמים על דבריהם מסוה של מעשיות קטנונית וצרות אופק. כפי שהעיד אוליפנט בפירושו, הויקה והתהלהבות הדתית של אותם הציונים הגויים למערכתם בין מדינאים מעשיים, ומפני כך התאמץ הוא עצמו לשוות להוכחותיו טון של מתינות ומעשיות קפדנית. וכן עשה גם הציוני הנלהב, שפטסבורי.¹⁶

שורת המעשיות נתנה לעצור בתקות הגדולות ולהעמיד את הדגש על מטרות יום קטנות, בהתאם להשקפותיהם גם של המדינאים הנוצרים וגם של ראשי הקהל והמון היהודים — כי בלי השתתפות שני אלה אין בכלל לחלום על מעשה כלשהו בהתחלת שיבת ציון. בהפרידם בין חזון אחרית הימים ומפעל העליה לארץ-ישראל המיידית הצליחו חווי-הציונות הנוצרים בשנות 1840—1880 לרכוש מעמד לרעיונם במידה צנועה בארמונות הפוליטיקה הגבוהה; ובאותה דרך הצליחו גם הציונים הקדומים בין היהודים להתדיר את דעותיהם, לכל הפחות כמותרות מצד המסורת, בקהל היהודי.

הפרדה כזו הכרחית היתה באנגליה, המרכז הכי חשוב של הציונות הנוצרית הקדומה, מטעמי התחשבות באינטרסים של האימפריה העות'ומנית, בה החליטו האנגלים לתמוך. על כן מלכתחילה היה צורך להציע את היהודים לא כיורשי גליל ידוע של האימפריה העות'ומנית המתפוררת, אלא כמתישבים מועילים וזריזים, שיהיו נתינים נאמנים לשולטן ויגנו במרץ על הממלכה מעברה הנגבי הפרוץ. אשר לממשלת היהודים שבחזון הנבואה, תיארו אותה לא כמטרה ריאלית או מיידית כי אם כענין לאחרית הימים, או לכל היותר כאפשרות של הצלה לאינטרסים של אנגליה במקרה שלמרות כל המאמצים תיכשל האימפריה בסופה.¹⁷ בצורה זו זכתה הציונות לא רק להיות נשמעת בין חוגי הדיפלומטיה האנגלית, אלא אף להתקבל במידה מסוימת על דעת הטורקים עצמם. ואמנם בשנות 1840—1880, כשהיתה טורקיה נתונה להשפעה אנגלית מכרעת, נדמה היה לעתים

16 אוליפנט כתב בספרו „ארץ גלעד“ (נירירוק, 1881), עמ' 26, כדברים האלה: „הדבר קצת לא כשורה כשבעיה מדינית ואסטרטגית כה חשובה כעתידי פלשתינה תהיה קשורה בדעת הציבור קשר בליפרד בהשקפה דתית מסוימת... צעד שתוצאות בינלאומיות חשובות ביותר כרוכות בו, אין בכך כדי לפסול את ערכו המדיני אם במקרה המליץ עליו חלק גדול מהציבור הנוצרי מנקודת השקפה ביבליית בלבד. להיפך... אשר למאמצי שלי הם מיוסדים על חשבונות שדבר אין להם עם איזו השקפה פופולארית שהיא על הנושאי, יש להדגיש את המלה „פופולארי“ במשפט זה. אשר למחשבותיו של שפטסבורי, הנה יש לעמוד על טיבן על פי מאמר זה ביומנו: „מה מופלא הוא סדר ההשגחה! מופלא, אם נשוה אליה דרכי בני אדם! פאלמרסטון כבר נבחר עלידי ה' שיהיה כלי מחזיק ברכה לעמו עתיקי-היומין, לתת כבוד לנחלתם, ולהכיר בזכויותיהם מבלי להאמין בגורלם. וכנראה עוד יעשה יתרה מזו. אולם אף-על-פי שהנימוק הוא ישר, הרי איננו מוצק. טעמי הם מדיניים, כספיים ומסתריים; חשבונות אלה נוגעים ישר אליו; הוא אינו מקונן כאדונו על ירושלים, ובכך אינו מתפלל ש„עתה תוכל לשים עליה את בגדי תפארתה“. מובא אצל סוקולוב, ו, עמ' 123.

17 ראה מכתבו של האלוף גורגי גאולר, *Jewish Chronicle* August 10, 1860.

מצוטט אצל סוקולוב, ו, עמ' 175.

שהיו אלה יותר מעובינים בהתישבות יהודית בארץ ישראל מאשר חוגים ידועים בין היהודים עצמם¹⁸.

3

את תגובתם המאופקת, אם לא לאמר הקרירה, של היהודים אפשר היה לראות כבר בהתעורר ענין הציונות בפעם הראשונה באופן יותר רציני בעולם הרחב האירופי כנושא לדיונים פוליטיים ומשא ומתן עתונאי בשנת 1840. אם בזמן גפוליאון נתקבל ענין התחיה הפוליטית של היהודים כהפתעה וכדבר פליאה וזרות והתגובות היו לגמרי ארעיות ובלתי-עקרוניות — ואף הן מאופקות וקרירות (לדוב¹⁹) — כשצף ועלה משבר מוחמד עלי התעוררו הצעות ציוניות פחות או יותר ברורות והתגובות להן היו עקרוניות במידה ידועה. היו, אמנם, כמה גילויים של לאומיות יהודית, למשל בין הנוער, אולם האישים והחוגים הרפרזנטאטיביים בין היהודים הסתייגו מהענין ונימוקם אתם: הם ראו בהצעת שיבת-ציון רמז של סכנה להתבססות היהודים על יסוד שיווי הזכויות באירופה²⁰. אולם, ההתמודדות העקרונית בין ציונות לאנטי-ציונות לא היתה עשויה להתפרץ באופן מחייב והחלטי בזמן ההוא. ההצעות הטרומ-ציוניות לא היו באמת יותר מרעיונות גמישים, זהירים ומפשטים ביותר, וכן יכלה גם ההתנגדות להצעות להודות במקצת צדדים חיוביים שבהן. וכן מצאו להם הציונים הקדומים שבין היהודים אמצעי להתקבל על דעתו של הקהל, גם במזרח וגם במערב — אותו אמצעי שהמציאו להם הציונים הנוצרים לצרכיהם: הפרדת התכלית הסופית שבאחרית הימים. — הקמת מדינה יהודית בלתי-תלויה; מאת המטרה המיידית, — התישבות יהודית בשביל פליטי ישראל ויצירת בסיס משקי יותר בריא בשביל הישוב הקיים בארץ ישראל.

על יסוד הפרדה כזאת הצליחו ציונים קדומים כמשה מונטיפיורי והרבנים קלישר וגוטמאכר לשתף ראשי קהל בין במזרח בין במערב בהתחלות ידועות של התישבות יהודית, על אף ההתנגדות שהופיעה לצעד זה או אחר לפרקים²¹. כמובן שגם אחרי שיתוק ההתמודדות הפרינציפיונית שעלולה היתה להפתח בפועל בין הציונים והאנטי-ציונים בכוח שבתקופה זו נשארו הבדלי השקפה, ובעיקר הבדלי „יחס“, בין אלה לאלה בענין ישוב ארץ ישראל. הטרומ-ציונים נטו לתפוש אותו ענין בהיקף ובגישה מעשית יותר רחבים מאשר היהודי הרגיל. הן במזרח והן במערב. אולם אלה ואלה באו בנקל לידי הסכם באשר יצאו שניהם מהנחות

18) כמסופר ביומני מונטיפיורי, למשל בקשר עם פליטי אלגיר ב־1844 (ו, עמ' 105—10, מיום 10 באוקטובר) ועם תכניות הועד להנצחת שמו (ו, עמ' 6—284).

19) על גלויי התלהבות להופעת גפוליאון וכן על החששות שעוררו הכרוזות על תקומת ישראל האפשרית בזמן פלישתו לארץ-ישראל, ר' דינבורג, עמ' 8—161, 194—200.

20) גלבר, עמ' 212—166.

21) ראה אצל סוקולוב, ו, עמ' 20—115, 202; ו, עמ' 5—242, 3—262.

משותפות ידועות: שעצם גידול הישוב הקיים וכן תנועות ההגירה השונות שקמו לפתע, תובעים מעשה כלשהו להקל על ההתישבות בארץ ישראל.

מצוקת הישוב הקיים בארץ-ישראל הביאה, הן בין יהודי המערב הן בין יהודי המזרח, להכרה שיש למצוא דרכים לביסוס הישוב על יסוד משקי יותר בריא. מגמה זו תבעה מוסדות חדשים להכשרה מקצועית ולהתישבות חקלאית, וכן משא ומתן עם הרשויות השונות על מנת להשיג זכויות לעליה, לקניות ולבנינים ולעצם בטחון המתישבים, וכדומה. בצרכים אלה הודו כולם, אף כי יהודים מסורתיים היססו בנקודה זו או אחרת מחמת חשש של השפעת ההשכלה, או רמז של נטייה לדחיקת הקץ. מאידך, היו בין היהודים המסורתיים כאלה שנוקו לענין יישוב הארץ ולכל המסקנות הנובעות מצרכיו בלי היסוסים. ואלה היו מוכרחים לחדש רעיונות נושנים ולהגדיר הגדרות חדשות בענין ימות המשיח, שצורך היה בכך על מנת לתת לענין יישוב הארץ אותו היקף ואותה משמעות מעשית שנראו להם כהכרחיים.

בתורתם של אלקלעי וקלישר נעשו ההגדרות וההבדלות האלו; והרבה ענינים שההשקפה המקובלת רגילה היתה לראותם בגדר של מוקצה, הועלו על ידי רבנים אלה למצוות מפורשות. התישבות צפופה בארץ ישראל וממשל יהודי בארץ פרשים פרשנים אלה כהכנות למשיח בן-דוד, שהן מצוה על היהודים עצמם לעשותן ובכך תסולל הדרך לביאת הגואל. אולם, אף כי דעות אלו נשמעו ונתקבלו כמותרות להלכה, נשארו למעשה דעת יחידים. לימים, בהתעורר הציונות קבלו אותן דעות טעם של ממש, ואז נתחלקו היהודים המסורתיים לשני מחנות. אחד של ציוני המזרחי והשני של אגודת ישראל, מתנגדי הציונות המוחלטים. ציונות תיאורטית, נוסף על הציונות המעשית "צרת האופק" של מונטיפיורי ורותשילד, קמה כמו כן במערב, בעיקר בצרפת, ואף היא כמו תורתם של אלקלעי וקלישר, נשארה דעת יחידים המענינת להלכה והמחוסרת חשיבות למעשה. הציונות הקדומה הזאת שהגיעה לידי ביטוי נמרץ בספרו של משה הס, יסודה בנסיון לשקול מחדש את ענין ההשכלה והאמנציפציה בכללו, ולמלא את חסרונותיו הנראים לעין בתורת גאולה לאומית ועולמית חדשה. בכגון אלה ראו יהודי המערב פלפולי דברים מענינים, ולא יותר. וכך היה מצב הדברים עד הופעתו של פינסקר ברוסיה, הראשון שהעלה את הציונות לתנועה היסטורית, ולבסוף של הרצל במערב, שהשכיל לעשותה תנועה המגשרת על הבדלי הגישות והמצבים בין יהודי המערב והמזרח.

מה ראו יהודי מזרח ומערב גם יחד שבאותו זמן לקבל את תורות הציוניות הקדומות אך ורק כפלפולי דברים מענינים, ולקבל את ה"ציונות" המעשית הקדומה אך ורק במידה שהצטמצמה בדברים שאין להם קשר אמיתי לתורות החולמים? כלל יהודי המזרח והמערב, וכן הישוב עצמו, הבינו — כפי שהבינו ה"ציונים" — את החידלון והעיובון שבמצב הקיים בארץ אבות, וכן את הטוב והמועיל שבקליטת פליטי ישראל בארץ ישראל. אולם לשם אלה לא

ראו כל צורך לקבל עליהן תורות חדשות שאם להתייחס להן ברצינות עלולות הן להביא בעקבותיהן סכנות הידועות מכבר של דחיקת הקץ ושל השכלה מערבית. ואילו היהודים הממושכלים שבמערב הרגישו לא פחות אולי מאשר ה„ציונים“ שביניהם עד כמה הכזיבה התוצאה הריאלית (לפי שעה) של האמני-ציפאציה את חלומותיהם על הגאולה שבליבראליות. הם הרגישו היטב בהדי האנטי-שמיות שנשמעו בעצם תקופת המהפכה והשחרור על ידי נפוליאון, את הריאקציה של שנות 30—1815, ואת תהפוכות הזמן שבשנות 1830 ו-1848. אולם סבורים היו שמתקדמת האמנציפציה תדיר על אף הכל ולמרות נסיגות זמניות. ואשר לגאולת האנושיות כולה, שבה נתנו אבות התורה הציונית המערבית לעם ישראל המכונס בארצו תפקיד משיחי חדש, רעיון זה נראה להם, כמובן, אך כבר הקדימו פירוש אחר: התפקיד המשיחי של היהודים עליהם למלא אותו בהיותם נפוצים בין הגויים, ובעיקר באירופה. הרעיון שבמכונס ובממשלה שכולה יהודית היו היהודים יכולים לבטא את רוח יהדותם באופן חפשי ומלא, יכולה אולי להיות סברה מענינת, אולם באופן מעשי היה אותו רעיון קשור אצלם בטענותיהם של הגויים מתנגדי האמנציפציה. ומאחר שיהודים אלה היו עסוקים, תוך בטחון בהצלחה מלאה לבסוף, במאמציהם להגשמת האמנציפציה, היו מוכנים לשמוע בענין עיונים ציוניים כאלה, אולם תוך הסתייגות שנבעה מחשש התולדות המעשיות של הדעות האלה.

4.

הבדל היסטורי מכריע הכשיר את יהדות מזרח אירופה להגיב לתורות ציוניות דמות הבניות על שיקול חדש של כל ענין האמנציפציה ושל בעית היהודים, כשאלה התעוררו ביניהם, בתגובה עזה ונרחבת ולא בהסתייגות קרירה כשל המערב. צעדי האנציפציה הראשונים במזרח אירופה לא הספיקו עדיין להיגמר עד שנהדפו והושבו לאחור. התנועה לשחרר את היהודים, כחלק מתנועת ההשכלה הכללית ברוסיה של המאה התשע-עשרה, לא התקדמה אף פעם במידה וברציפות מספקת כדי לתת בטחון בסיכוייה בלבן של היהודי הרגיל. היא כן הצליחה להקים שכבה דקה של צעירי היהודים שנתנו את אמנם באידיאל האמנציפציה, אך בעצם אותו דור ירדה על נאמני האמנציפציה אכזבה מרה ומנצחת. מבין הצעירים המאוכזבים האלה קמו מבשרי הציונות ההיסטורית במזרח אירופה ואלה מצאו להם אוזן קשבת ולב פתוח בין כלל היהודים בעדתם.

לקריאתו של פיינסקר נענו קודם כל נאמני ההשכלה והאמנציפציה המאוכזבים. הפוגרומים של שנות השמונים היוו משבר חריף בחיי הדור המשכיל והריבולוציוני ברוסיה. מהם המשיכו למרות מכה זו ללחום את מלחמת שחרור העם הרוסי, בהפכם לפעמים את הגב לעמם הם, העם היהודי. אולם היו מהם אשר נדהמו לראות לא רק את הרשויות, את פקידי וקציני הצאר מעירים ומעודדים לפוגרומים, כי אם גם את אנשי המהפכה שדנו ברצינות אם לא

כדאי לתת יד למהומות, ומחליטים אפילו בחיוב, כמו שקרה במקרה מפורסם ומחריד²²). למראה כל אלה הרגיש המשכיל שבעית היהודים קיימת בחריפותה כמאז, ונטו לקבל את הפתרון החדש הלאומי, הציוני. משבר אישי כזה שהעיר את ד"ר פינסקר לחבר את חיבורו הכשיר גם את לב הדור להיענות באופן מעשי לדבריו.

יתר על כן, היתה ציונות זו עשויה לגשור בין הדור הצעיר והמשכיל לבין כלל היהודים המסורתיים שברוסיה, כפי שלא זכתה האמנציפציה של היהודים להיולד ממש בחברה הרוסית הגויית, כן לא נתפתה היהודי הרגיל להיאבק למען האמנציפציה באופן רציני ולקבל תוך כדי כך את עקרונותיה. כך הוות, שהיהדות המסורתית עמדה בהתנגדות תקיפה לפיתויי ההשכלה ונלחמה על המשטר הפנימי היהודי הישן ועל כל מידותיו. כשיצאו פינסקר וחבריו והכריזו על האמנציפציה ועל ההשכלה שפושטות רגל המה, ושראו להם ליהודים לבקש את דרכי הגאולה בכוחות עצמם ובתרבות הלאומית המושרשת במסורת, התקרבו על ידי כך לכלל ישראל שהתגוננה כנגד ההשכלה מכבר.

ולא עוד, אלא שהעמידו הציונים את תנועתם על העובדה הקיימת של נטיה כבירה לעזוב את ארץ רוסיה ולהגר למקומות יותר חפשיים. על היהודים הפשוטים במזרח אירופה הונחתו מכות של גירוש מכפרים ועיריות ומחנק ועוני בתחום המושב — צרות תדירות שהכפילו את דחף היציאה שבעוקץ הפוגרומים. חלום השחרור והחופש של הציונים, חלום סוף הגלות הממשית והכבדה, היה חלום כלל היהודים המעונים. ואילו ראשי הקהל הרגישו, בבהירות או במעומעם, עוד חומרה שבענין: אם לצאת את רוסיה, הרי יוצאים בדרך כלל אל המערב, אל ארצות ההשכלה וההתבוללות.

הציונים, חניכי תרבות המערב הרגישו את עצמם מבודדים ויוצאי דופן כל שעה שהמשיכו להיות כיתה קטנה שאין לה מעמד אלא ביהדות רוסיה, עם יחסה העוין ביסודה של זו לתרבות המערב. נוסף על כך לא הצליחו בכל מעשיהם להשפיע באופן ניכר על מהלך העם הפשוט ותנועת הגירתו שהלכה מעבר לים מערבה, ולא לארץ-ישראל. קם הרצל ובתגופתו המיוחדת לו הבקיע דרך לציונות גם בין יהודי המערב, והוציא את הציונים הרוסים מפינתם הנדחת ועשאם עיקר בתנועה של כל עם ישראל בכל תפוצותיו. ועוד פעולה פעל למען רומם את רוחם של הציונים: הוא היטה את מאמצי הציונים ממפעליהם ההתישבותיים המעשיים, שאת גבולותיהם בתקופה ההיא כבר הרגישו היטב ציונים מיואשים, והראה להם דרך חדשה לעשית, דרך הדיפלומטיה הגבוהה. אכן גם דרך זו הראתה במהרה את גבולות אפשרויותיה, אולם בראשית דרכו של הרצל, כשלא ידעו עדיין פשר הדבר לעומקו, עשויה היתה הדרך החדשה להלהיב את הלב מחדש

22) הכרוז המפורסם המעורר לפוגרומים שהוצא על ידי ה"נארודנאיה ווליה"; וראה את זכרונותיו של אברהם לעסין "עפיוואך", בהיסטארישע שריפטן של יידיא, כרך ג' (חילנד פריז, 1939) עמ' 200—196, לחיבור הרושם שעשה אותו ענין בין האינטליגנציה היהודית.

ולהמריץ שורות הציונים הותיקים להגביר את המאמצים — עד שהתיצב דור חדש, נלהב על הדרך החדשה שלו, וקבע הלאה את זכותה של הציונות כתופעה היסטורית.

מאיך ברי הוא שבצמח היה גם הרצל, כהם בשעתו, תופעה „גבולית“ ביהדות המערב, ואילו קיומה של הציונות המזרחית לא יתואר שהיה יכול לתרום את תרומתו המכריעה בשעתה לעשיית הציונות לתנועה היסטורית. כי למרות שבאה מגרמניה, למשל, התנגדות עקשה לאמנציפציה בין הגויים, הלא היו האמנציפציה וההשכלה לגורמים המכריעים שעיצבו את מצבם ואפיים של יהודי המערב. באשר קבעו את המוסדות החברתיים והסביבה התרבותית בהם חיו היהודים בהכרח. לא היה כשלון של האמנציפציה בעצם היוסודה, כאשר ברוסיה. היתה רק אכזבה במידת ביסוסה ובאופן ייסודה. אכזבה בפני התנגדות הגויים למתן זכויות ליהודים, בפני ה„נסיגות“ לרגל גילויי האנטישמיות, ובפני המחיר שהוטל על היהודים לשלם בעד אמנציפציה כה בלתי־חסודה, מחיר המשבר התרבותי והדיסאוריאנטציה החברתית.

אכזבה זו הרגישו בה רגישי המשכילים ונאמני היהדות מכבר. מאורעות מזעזעים העירו מזמן לזמן תגובה ציונית, וכאשר היו עלילות דמשק וענין מורטרה למשה הס, כן היה להרצל משפט דרייפוס עילה לפניה חדשה. לרעיון הלאומיות. וכראשון כן האחרון היו לו אנשים אחרים שאף הם לבם נודעו לשמע המאורע ואונם היתה פתוחה לדבריו. ואילו הקהל בכללו בארצות המערב לא היה שועה אף בימי הרצל, להצעה שיש למצוא בסיס אחר מאשר בסיסה של האמנציפציה בכל ארץ וארץ לחיי היהודים. אך בהתעורר הרצל לשלול את האמנציפציה כפתרון מלא לבעיית היהודים, הצעותיו הציוניות מצאו להן מסגרת מוכנה שיצרוה החברות הציוניות ברוסיה מכבר. הכשלון הגלוי של האמנציפציה בארץ זו עשה את הרעיון הציוני למשהו רציני שעל היהודים להתיחס לו במדה ידועה של כובד ראש. כפתרון שיש להתחשב בו בשביל בעיה שתבעה במפגיע את פתרונה.

ומכיון שהתייחסו לציונות ברצינות במזרח, נהיו היהודים המערביים שנמשכו אליה לבעלי רעיון היסטורי ולא רק ליוצאי דופן מעניינים. וכן, אגב הסתפחותם של המערביים לאפשרויות החדשות לפעולה פוליטית שנפתחו לפניהם, נעשתה הציונות לא רק לאפיוודה מקומית, כי אם לתנועה לאומית היסטורית²³.

23 הפרופ' ישראל הלפרין העירני על כך שענין קרוב לנושא מאמר נדון ע"י יעקב כ"ץ ב„שיבת ציון“ כרך א', עמ' 105—91 (לכירור המושג „מבשרי הציונות“). אם כי גישתו ומסקנותיו של פרופ' כ"ץ דומות מאוד לשלי, צר לי שלא נודמן לי לקרוא את דבריו לפני גמר מאמרי, כי עשויים הם לעורר מחשבה, ואולי מתוך כך הייתי מפרש כמה ענינים ביתר בהירות ודיוק.

ספרים גנוזים

מאת א. שטיינמן

א.

כשהיינו צעירים, דומה, זה היה תמול־שלשום, כשטעמנו קצת מיערות הדבש של השכלה בת השמים והתחלנו להרהר אחרי מורשת האבות, הטחנה, זכרוננו, בקורת קשה ביותר על מעשי חכמינו הקדמונים, שבקשו לגנוז ספר שיר השירים, ספר איוב ספר קהלת, ואף גנוז ללא ספק ספרים הרבה שנמצאו משום־מה פסולים בעיניהם או חשודים עליהם מטעמי מינות או מטעמים של קלות־ראש ושעשועים בטלים. סבורים היינו, שחכמי ישראל נתפסו לקנאות יתירה ושלא בדין מנעו מן הדורות האחרונים את העונג, שהיה אולי מזומן להם מן הקריאה והעיון ביצירות חכמי־קדם. אולם אפילו רק סקירה מרפרפת על תולדות הספרות של כל הגוים וקורות הספרים לאין ספור, שנתחברו בכל הזמנים, עשויה לפקוח את עינינו, שהקטרוג על אבות הגניזה בישראל הוא אך מעשה ילדות. אכן, ילדות היתה בנו ולא ידענו, כי הגניזה היא לא רק חוק לישראל, כי אם גם משפט לכל העמים. יתר על כן, הגניזה היא לאו דווקא תוצאה של סוד חכמים ונבונים. הזמן הוא הגנוז. החיים עצמם חופרים קברים לספרים.

צאו וראו ספרות יון, למשל, שעלתה כפורחת בימי גדולתה של יון, מה היה בסופה. לא מצאנו בשום מקום סיפור על מעשה שהיה בחכמי דבי אתונה, שנכנסו לעליה ושם נמנו וגמרו לעשות ביעור חמץ בארון הספרים של האומה. לא היה ביניהם מי שעסק בגניזה או דרש בשבחה. אבל הגניזה נעשתה מאליה בשיעורים העוברים כל גבולות השכל והדמיון גם יחד.

הפילוסוף אנאכסימנדרוס, חי במאה הששית לפני הספירה, שהניח את היסוד למדע הטבע היווני ונחשב לאבי מדע הטבע של כלל העמים, כתב חיבור גדול בשם "על הטבע", שירד לטמיון. כזכר לחורבן נותרו ממנו רק שורות מספר, ובהן אין אף משפט שלם אחד. לא היה גם דואג למורשתו הרוחנית של פיתגורוס הגדול, אבי תורת המסתורין, שדורות רבים גיוזנו מן הפירורים שבעל־פה מעל שולחנו הגדול. סברה היא, שהוא לא טרח כלל להרצות את משנתו בכתב. אבל אם הוא לא טרח, כלום גם תלמידיו המרובים לא שקדו על מלאכת הכתיבה?

אולם אין בידינו כלום לא בכלי ראשון ולא בכלי שני מתורת הכת האורפית, שרמזים ממנה פרנסה מוחות לאין שיעור. רבים מתלמידי פיתגורס, ואולי גם הוא עצמו, נשרפו על קידוש תורתם, ומן הסתם שלחו אש גם בגיילי תורתם. חיבוריהם של הירודוטוס, המכונה „אבי ההיסטוריונים“, ושל תוקידידס, משנה למלך ההיסטוריונים, ושל כסינופונוס, שהיה אגב שר־צבא, היינו, לא רק ספרא אף סייפא, ניצלו בחלקם מיד הזמן המכלה הכל לא בשל ערכם הספרותי או המדעי, אלא משום סיפור העובדות המלחמתיות שנמצא בהם צד מועיל לשמרן לדורות. ההיסטוריון פוליביוס היה גם כן מחונן בבינה יתירה לתאר עובדות כהיותן, אלא שנתברך גם בשאר־רוח של סופר והוגה־דעות. ולפי שהיה חשוד על פניות ספרותיות ונמצאו בו כל נקודות החן של מליץ בחסד עליון, כבר נהג בו המלאך הממונה על אלמות צרות־עין ולא הניח למשמרת לדורות הבאים מחיבורו רב הכרכים אלא את החלק הששי ממנו.

מידה כללית מהלכת על פני אוצר הספרים של כל הדורות אצל כל העמים: יצירה רוחנית במלואה או בחלקה ניצלת מן הנשיה רק כל כמה שיש לה זיקה לשבחי מלכים ולסיפורי עלילות הגבורים. יצירה המספרת מעללי המלך, השר או הדוכס, משתמרת; ואם לאו — לאו. היצירה הרוחנית מתקיימת לשעתה ומתנחלת לדורות מעטים או רבים רק בזכות תפילת „מי שברך“ לאחד מתקיפי העולם. סופר וספר, שאינם נספחים למלך, הולכים לאבדון. תמצא לומר: יש מעטים יוצאים מן הכלל. מכל מקום אינם מערערים את הכלל. כל ההיסטוריונים ביון, שלא נתחברו אל הרשות, נשתכחו חיש מהר או שלא נתבצרו אף בזמנם.

יכול שיאמרו לנו, כי ביון הקדומה היו רק שלושה היסטוריונים תנינים שזכו לאלמות, וכל יתר המחברים במדע ההיסטוריה, שאין שמותיהם ידועים לנו, נשתכחו בדין, לפי שהיו דגי־רקק. ואמנם, קשה לערער הנחה זו, מאחר שהחיבורים המרובים במדע זה לא הגיעו כלל לידינו, ורק שמות המחברים נודעו לנו מפי יורשיהם ויורשי־יורשיהם. אבל הרי רוב היצירות, בתחום השירה האפית, הלירית והדרמטית, שביון, אבדו ללא שם זוכר. נשתמרו רק שירי הומירוס. זכות מיוחדת עמדה להם, כנראה, לקיימם בעולמנו הטוב לאורך זמנים והיא: הם לא היו כתובים כלל. בבחינת שירים שבעל פה מסורים היו בידי להקות זמרים דניידי, שעשו אותם מקור־פרנסה לעצמם. גדול כוחה של פרנסה, ולפעמים גדול הוא אף מכוחו של פורה שר השכחה. ויש לשער גם כן, שאותם זמרים נודדים היו מעין כת נבדלה, כגון שבט לויים, שלא היה להם כל בסיס כלכלי ומעמדי אחר, מלבד הפצת שירי עם המתניחים להומירוס. אנשים שאין להם נחלה, ורק כמה שירים הם חבל נחלתם, נתמנו ממילא שומרים על השירים. מכל מקום אי אפשר היה להשמיד יצירות אלו, שלא היו כלל כתובות בספר. הן היו כתובות במוחות וחקוקות בזכרון. המח שבקדקוד ואוצר הזכרון שבלבבות אינם ניתנים לעקירה

ולגניחה. לדידי עמדה לו להומירוס זכות סגינאוריותו, שהבריות גלגלו את רחמיהם על מעשי-ידי ו לא גזרו עליהם כרת. ואם נניח, כדעת יש אומרים, שהומירוס לא היה ולא נברא ושיריו הם יצירותיהם של אלמונים, הרי יש לנו הסבר מתקבל לגמרי על הדעת, למה הניחו חיים לאיליאס ולאודיסיאה. הגורל המתאכזר על בעל השם המפורש, מגלגל, כנראה, את רחמיו על האלמוני ליתן שם ושארית לפעלי-רוחו. ובאמת נס גדול הוא, שפרקי הומירוס לא עברו ובטלו מן העולם. נס כפול שמונה הוא הדבר, שבימי יאשיהו נמצאו פרקי תורת משה גנוזים במעבה הקיר. הלוחות הראשונים נשברו. השניים נגזזו. וכלל לא נמצא מי שטרח לספר לדורות את פרטי הנס בתגלית הגדולה בימי יאשיהו. במלכים ב' כ"ב, ח מסופר בתכלית הקיצור: ויאמר חלקיהו הכהן הגדול על שפן הסופר ספר התורה מצאתי בבית ה'. זיתן חלקיהו את הספר אל שפן ויקראהו. ויהי כשמוע המלך את דברי ספר התורה ויקרע את בגדיו. עד כאן, מה מאד משתוקקים אנו לדעת את הנסיבות, שבהן נגלה האוצר היקר הזה, כלי כל חמדה לדורי-דורות. מי, מה, היאך, כמה דפים הכילה המגילה. מעשה נורא. מעשה הרה-עולם. ומסביבו השלך הס. לא די שהספר נגזז עד אז. גזזו מאתנו גם את אופן גילוי.

מה עוללו לאסכילוס, לסופוקלס, לאיריפידס וליתר משוררי יון, בין לאריות שבחבורה, בין לבינונים ולקטנים שבהם? על הרוב המכריע נגזרה שכחה גמורה ולא נותר לחיבוריהם כל זכר. בארזים נפלה אש, קל וחומר באיזובי הקיר. אלקיאס, פייטן גדול, לפי עדותו של הורציוס, חיבר שירים לאלפים, אך אין שפתותיו של אותו פייטן דובבות בקבר. כל האותיות פרחו מתוך גויליו ואין שיור אף לשיר אחד שלו. רק גרגרים מעטים נותרו מפרי עץ הדר של שירת סאפפו, שנתייחד לה בשעתה מקום כבוד ליד הומירוס, שווה לו במעלה. מכל חיבוריו של סולון במקצוע הפיוט נותרו רק שלוש מאות שורה בקירוב. אילו הגיעו לידינו, סח בר הכי בתחום זה, כל הפיוטים המובחרים של יון הקדומה, היה אוצר השירה העולמית מתעשר בביתן גדול של עידית שבעידית. אבל דורות בני יון וכן דורות כל העמים, שנעשו אפיטרופסים למורשת התרבותית של יון, נהגו קלות-ראש בתנובה הרוחנית הזאת. הם שמרו על אגדות גבורים מציאותיים ומדומים, הקימו מצבות-זכרון לאבירי הקרבות ולכל אנשי השם בהיות העולם הזה. את המטען הספרותי השליכו למצולות הנשיה, בין שהיה ובין שלא היה להם ריווח באני השיט שלהם. הכי היה הנטל הזה דווקא כבד מדאי? הכי פעלו כך משום מיעוט האהבה לסופרים ולמחברים? מכל מקום גזזו מדעת ושלא מדעת. אפילו נתנו להם אחיזה כל שהיא בחיי שעה, כסא כבוד ונצח חסכו מהם. הנצח תפוס לגבורים, למלכים, לשרים, למצביאים ולכל המחזיקים את מושכות ההנהגה בידם. צר המקום לשכן בו גם את המושכים בעט סופרים מפאת החשש לצפיפות בהיכל הנצח נצטוו שלושה הגדולים שבסופרי

יון — כמוהם בשלוש מעצמות — הלא הם, אסקילוס, סופוקלס ואיריפידוס, להצטמצם כהוגן ולהקטין את מטענם ככל האפשר ועד לשירות דלה ביותר, משבעים המחזות של אסקילוס נותרו רק שבעה. ממחזותיו של סופוקלס, שמנינם היה למעלה ממאה, נשתיירו שבעה. שיחק לו מזלו של איריפידס ומתשעים מחזותיו ניצלו מן השמד שמונה עשר.

אם נבוא למנות את האבידות והשיכולים והזלזולים באוצר הספרות של יון, צריך יהיה לחבר על נושא זה ספרים, שיצטרפו גם כן למעין ספריה קטנה. טרגי ביותר היה מזלם של מחברי הטרגדיות ביון. צ"ט חלקים מהן לא נמלטו משיני הכליון. השמועה אומרת על אלקבילידאס, שהיה פייטן גאון ואף בדל אחד בחיבוריו לא ניצל. להוציא כמה קטעים משיר שנמצאו בשולי המאה האחרונה, כתובים בפפירוס מצרי בלוי ושחוק, ובהם אודה לכבוד סוס שזכה בתחרות המשחקים האולימפיים. עמדה לאותו פייטן זכות הסוס המנצח. מכאן ראייה, שפעמים אפילו פייטן גדול אינו יכול לעמוד במקום שסוס מצטיין עומד. אגב, אותו סוס לא היה סתם בעל כשרונות. הוא היה גם רם־היחש. שליט אחד ביון צרר את השיר על סוסו המוצלח בפאפירוס משמרת לדורות. וזה שדרשו חכמינו על הכתוב אדם ובהמה תושיע ה': השם יתברך מושיע לאדם בזכות הבהמה.

מכאן אולי מוסר השכל, שכל הרוצה לזכות במנת־נצח לפרי־רוחו צריך לקשור את גורלם אם בסוס ואם ברוכבו רב המוניטון, שר וגדול. אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם ה' אלהינו נזכור. לא די, כנראה, בשם השם או בשם המפורש של חכמה וכשרון. חייבים לעשות כורך נשמה יתירה עם הרכב והסוסים. לא בכדי מונה תיאופיל גוטיה, פייטן שדגל בעקרון האמנות הצרופה, רק שלושה דברים המחזיקים אושר, ואלו הם: השירה, האשה והסוס. השירה והסוס, או גבור המנצח הרוכב על הסוס, ירדו, משמע, כרוכים לעולם. הפייטן מוחמד אבן מנסור היה פותח כל פרק־שירה שלו בשבח הסוס. ובאמת פיגסוס הסוס היה מקובל משכבר כפטרון המשוררים. הוא רב־מג ורב־מגן לכל המרחפים בעולמות העליונים של הפיוט. מרקוס אברליוס חיבר כידוע את פיוטיו ההגיוניים ברכיבה על הסוס. פייטן עמקן בדורותינו, אנדריי ביילי הרוסי, בפירוש הצהיר, שאת כל שיריו כתב רכוב על סוסו. מכל מקום כל הסימנים מוכיחים, שספרא, שאינו נשען על סייפא, אינו מקבל על נקלה אשרה לעבור לזבול הנצח.

רומא כבשה את יון בחומר ותוך כדי כך נכבשה על ידי יון ברוח. מכל מקום זו היא דעה המהלכת אצל חוקרי התרבות של העולם העתיק. ומכל מקום נכונה דעה זו בתחום הספרות. ספרות יון שימשה מופת לגדולי רומא לחקותה בתוכן ובצורה. ביקשו הרומאים להנחיל לחכמיהם אותה תהילה, שנפלה בחלקם של חכמי יון. לכאורה צריכים היו להסתכל במוצאות לקרית הספר ביון ולהימנע מן השגיאות של היונים קודמיהם, לפחות מצד החרדה לשמירתם של נכסי הספרות. אבל אין לומדים, כנראה, מן העבר אלא מה שאינו טעון עוד לימוד.

הרומאים למדו מיון את סיפור המעשה, לא את מעשה הסיפור ולא את גורל הספר.

אניוס, פייטן רב שפע, שקדם במאה שנה לורגיליוס, הניח כירושה בסך הכל כמה מאות שורה, ולא מפאת שלא הפיץ את מעינותיו, אלא משום שלא נמצאו שוחרים להם. הרומאים ענדו לאניוס כתר ההומירוס של רומא וספרו לכאורה בשבח, שבחסד כשרונו הגדול נוצר האיפוס הרומאי. אבל עם רומא לא טרח לשמור את האיפוס הלאומי שלו. יפה מזה היה חלקו של ורגיליוס. שירות הרועים שלו נעשו נכסי צאן ברזל. אבל גם הן ניצלו רק בדרך גס מן השמד האכזרי. זירגיליוס עצמו התאכזר לעצמו וביקש למצות חומר הדין ביצירותיו ולברך עליהן בורא מאורי האש, כדרך שביקש לעשות זאת דורות לאחר כך טאסו חולה הרוח, וכדרך שעשו רימבו הצרפתי וזוגול הרוסי ורבים מן השרפים האחרים שבין הסופרים. אך ורגיליוס לא הצליח לכלות את מעשי-ידיו. ושוב יד קיסר באמצע. אבנוסטוס קיסר עמד בפרץ ונתן צו לגונן ולהציל את יצירותיו של הפייטן.

כל פעם שאנו נותנים את דעתנו על תולדות הספרות בעולם העתיק, הננו מעלים בראש עיונו את פרשיות הכתב של יון ורומא. אך העולם העתיק אינו חופף רק על יון ורומא. אין כמעט כל מושג על היצירה הספרותית של העמים האחרים בעולם העתיק, שקדמו לחכמת הכתב והלשון של יון ושימשו מבוע לה. אשור ובבל, פרס והודו, מצרים וטיבט וגויים רבים אחרים, לא הניחו מורשה ספרותית אחריהם אלא דלה ביותר. ובוודאי גם הגויים ההם לא היו אלמנים מסופרים ופייטנים וחכמי הגות, אלא שעלה להם מה שעלתה לאטלנטידה: שקעו לתהום רבה של השכחה.

לאמתו של דבר שום אומה לא הודיעה חיבה יתירה, קל וחומר לא חרדה יתירה, ללשונה ולא לפרקי החכמה שנכתבו בה. עמנו לבדו שמר על לשונו למחצה ולשליש: לצרכי קודש ולא לכל צרכי החול; לכתב ולא לבעל-פה; לגברים ולא לנשים; לדברים שברוח ולא לדברים שבחומר; לשבתות ולא לששת ימי המעשה; לקידוש ולהבדלה ולא לקדיש; לתורה שבנגלה ולא לתורה שבנסתר. עמים אחרים בעולם העתיק, כשם שהחליפו את דתיהם כך המירו את לשונותיהם. בארון הספרים שלהם לא כל שכן שלא נהגו שמירה מעולה. הספרות לא נראתה להם בגדר מצרך ראשון במעלה הראוי לאגירה. קל ותומר לא בחזקת פיקוח נפש. לא מצאנו עם מוסר נפשו על שירים, סיפורי מעשיות ופרקי עיון והגות. המציאו תרופות לחנוט מלכים לקיימם במלוא שיעור-קומתם כמו חיים, ולא ישבו על המדוכה להמצאת סגולה לספרים בעלי שיעור-קומה כנגד העש וכנגד כל מיני מרעין בישין. גנזו בתוך קברים וזבתי-משכיות תתאדמתיים מטבעות, כדים, חרבות, סכינים, קרדומות, רתמות-סוסים, מלכים מעוטרים במדי-פאר, אבל לא גנזו במקומות טובים לשימור שירים ופואמות, סיפורים ומחזות

ומסכתות של הגות ומחקר. מגילות גנוזות במעמקי האדמה נתגלו מעט מזעיר וכל הממצאים הפיזיים הם כל עיקרם תעודות מדיניות במישרים או בעקיפין. לא שמרו על גחלת הפיוט; שמרו על אש המרד או על זיקוקין די נור של שבחי־גבורים ומהללים לכתות מנצחות ולא־ישים בעלי יד חזקה.

שירים, מחזות ופרקי־חקירה היו בכל העתים מאכולת לאש או לעש. ורגיליוס ניצל משכחה בזכות הקיסר. ואכן, שבחי הקיסר תופסים מקום נכבד ביצירות אותו פייטן. ואילו כל המחזות של סיניקה ירדו לטמיון. לכאורה היה גם סיניקה מקורב לקיסרים ואף שימש מורה ומחנך לגירון. אבל סיניקה לא חיפש לו מקלט מתחת לתגא של גירון קיסר. הוא ביקש להיות סופר בזכות עצמו ולא להיתלות באילן היחש של המלכות. לכן נענש. כיוון שסר חנו בעיני הקיסר נצטווה לשלוח יד בנפשו. זהיתה גם יד, שנשתלחה בכתביו לאבדם ולבערם. פליאה יתירה: הכיזד לא עברה הכוס גם על אגרותיו ושיחותיו? תמה אני, שהמבקרים, הממונים על כתיבת תולדות הספרות, הדורשים לפעמים תלי־תלים על קוצים, לא נדרשו כלל לסוגיה זו. מי שמר על הפנינים של סיניקה? איזו עין טובה ונאמנה השגיחה עליהם במשך דורות מפני המזיקים? חידה היא ותהי לחידה.

במאה האחרונה לפני הספירה חי פייטן אחד ביוון בשם מאלנור, שכינס באנתולוגיה — האנתולוגיה הראשונה בתולדות הספרות — רבים ממשוררי יון, שהיו לפניו בדורות הקרובים והרחוקים. והוא היחידי שעשה גמילות חסד של אמת לקצת מפייטני יון להציל לפחות את שמותיהם מן הנשיה. רומא, שחיקתה דרך כלל את יוון בשדה התרבות לא למדה בפרט זה מן היוונים ולא טרחה להתקין לפחות קבר אחים לסופריה. רומא הלכה, כנראה לשיטת רבים בימינו, שהתקנת מצבות למהוללים היא אומנותם של הסופרים, ואילו אמני האנדרטות שבכתב אינם ראויים כלל, שייעשו להם נפש. על רוב פייטני רומא, שהנעימו זמירות וארגו שירים במשך אלף שנות תרבותה הספרותית, אין אנו יודעים כמעט ולא כלום, להוציא ורגיליוס, הוראציוס, אובידיוס והסטיריקן יובלוס, היושבים במזרח. מזרח קטן למדי. אף המזרח של רומא לא זכה להישארות הנפש.

העולם העתיק ערפל חתולתו ואין אנו מוצאים בו רישומי ספרות אלא במידה זעומה ביותר. הכל נעקר, נמחק, נשטף; אפילו לא נגנז, אלא פשוט נרמס. בין שנכון הוא סיפור המעשה על פלוני העברייך, שהעלה באש את בית עקד לספרים של אלכסנדריה בין לאו, משום סמל יש באגדה זו, דקרו את הספר, עקרו אותו, השליכוהו מעל ספינת הדורות כמטען שאין חפץ בו. הן הספרותי לא עמד בשום תקופה ברום המעלה. היצירות "המלט" ו"חלום ליל קיץ" לא נכתבו בעולם העתיק, אבל מחברו לא יצא מכלל אלמוני. בני־דורו לא טרחו כלל לתת לו יד ושם. הונחה כוון. האם חי פעם איש בשם שקספיר, שחיבר מחזות? אין יודע. יתכן כי שכחת המחבר היא שעמדה לחיבוריו להצילם מן

הנידוי. את הפיל שקספיר לא ראו בשעתו — ואילו ראו אותו וראו גם את טיב־מהותן של יצירותיו ומלוא משקלן, לא היו אולי היצירות רואות אור העולם. תמיהה רבתי בעיני על בוקציו האספן הגדול של כתבי יד עתיקים, שכילה את כל חמתו בנזירים על שום מעשה שהיה, שמצא במנזר אחד כתבי־יד קרועים ובלויים תלושי־דפים, ששימשו סחורה בידי הנזירים למכרם בחזקת סגולות וקמיעות כנגד מחלות. כיוון שראה מעשה זה יצא והורה, שעדת הנזירים לבם גם בחכמת הסופרים והם חבלני־תרבות. יש מניחים, שאף עובדה זו השפיעה על מחבר ה"דיקמרון" לעשותו אויב מושבע של כוהני הדת ולובשי הגלימות. דומה, בוקציו מתוך קנאתו לנכסי־ספרות ומחמת כעסו על קבוצת אנשים, שעברה על "בל תשחית" בא לכלל הכללה של טעות. הרי לפי המוסכם חייבים אנו להחזיק טובה למנזרים ששימשו דרך כלל גנזכים לחכמת הכתב והלשון. פרושים בכל העתים הגדילו תורה ונצרו גוילים, כמה שנאמר: שפתי כהן ישמרו דעת. המלכים לקחו תחת חסותם רק את פייטני החצר, שקשרו להם כתרים. אבל הנזירים והפרושים היו אוהבי חכמה לשמה. מכל מקום הם לא שפכו בוז על המגילות הכתובות. אדרבה, הם ראו בהן אוצר טוב וסברו לפי תומם, או לפי תומם של הלקוחות, שאפשר לרפא בהן מחלות. הבו גודל לנזירים, שמתוך קהלם יצאו טובי הסופרים והמעתיקים של כתבי יד עתיקים. הם היו נוטעי כרמים וגם נוטריהם.

ב.

אנו נמצאים למדים, שענין הגניזה אינו בעיה שנשנתה בבית מדרשם של חכמי ישראל בלבד. מאידך גיסא אין גם לזקפה על חשבון הזולזול בחכמת סופרים בלבד. הרבה גורמים לה, והמעטת־דמותה של היצירה הרוחנית בעיני הבריות אינה האחרון במעלה שבהם. אולם שורת האמת מחייבת לומר, שעילת העילות לגניזת חכמת ראשונים במגילות הכתב, היא קוצר המצע בארון הספרים וצמצום כושר הקליטה של המוח האנושי. אין חללו של עולם התרבות מסוגל כלל להכיל את החיבורים הרבים שנעשו בימי קדם; על אחת כמה וכמה בדורות האחרונים, לאחר המצאת מכש הדרפוס. כלום מסוגל מוח אנושי להכיל אפילו צרור קטן שבקטנים מכל ערימות הספרים, הנפלטות מתוך מכונות הדרפוס במשך שבוע אחד? הספרות בעצם גונזת את עצמה. מעשי־ספרות של היום אוכלים את פרקי הכתב של אתמול. ליתן היצירה הרוחנית של מחר יבלע את היצירות הרוחניות של היום.

ארון הספרים הוא הגנוז הראשון. ספר שהכניסו אותו לתוך ארון יכול שלא יראה עוד משם לעולם את אור העולם. ירעה שם עד שיצטהב ודפיו יתכסו שכבה עבה של אבק. אם ארון הספרים הפרטי הוא בית־גנוזים, הרי הספרייה הצבורית, המכילה ספרים לאלפים ולרבבות, בית עלמין של הספר. בתי עקד הספרים הם קברים כשם שהספרנים קברנים. ספר חי הוא רק אחד. הר של

ספרים הוא עמק־רפאים. ספרים המצופפים יחד על גבי האיציטבה אוכלים זה את זה, בולעים זה מזה אבק ומוצצים זה את ליחו וריחו של זה. אי אפשר לאכול הרבה ענבים בתוך הכרם. קריאה בתוך ספריה אינה אפשרית כלל. לכאורה שורר שקט בספריות, אבל מורגשים בהן רעש ומהומה. על הכתוב „ויותר מהמה בני היוהר עשות ספרים הרבה“ דרשו חכמינו: מהומה לשון מהומה, שכל המכניס לתוך ביתו יותר מעשרים וארבעה ספרים מהומה הוא מכניס בביתו.

בעית הספר בדורות האחרונים היא חיפוש עצה ותחבולה להציל את הספר מצפרני הספרים. נמשלה בימינו קרית הספר לים גדול רחב ידיים ובו רמש אין מספר; תנינים גדולים לאו דווקא, אבל קטנים ובינונים די והותר. לזיבורית אין שיעור. שפע עצום של חוסר־שפע עליון וחוסר כשרון. מיעוט שבמיעוט נשמה יתירה. הדגים הגדולים בולעים את הקטנים. ועל הרוב דווקא להיפך: הדגים הקטנים בולעים את הגדולים. כולם נבלעים זה לתוך זה בתוך הספריות. שהן קסרקטין של ספרים. כל הנכנס לתוך הספריה מיד יורדת לתוכו חולשת הדעת: מה יהא על הפשתן הזה? בין כך וכך לא אספיק לקרוא אפילו שמינית שבשמינית מן השמינית. ויהא רק ברפרוף. שמא תאמר: אמשוך ואקרא. אבל הכיצד? מן הבא ביד? ואם לפי בחירה, מי יתקנני בעצה טובה מה מוקדם ומה מאוחר, מה טוב ומה טוב פחות, מה דרוש לי למוזני הרוחני ומה לאו, מה עשוי להיות קרוב לרוחי להשפיע על התפתחותי ומה עלול להזיק לי. שמא אלקק קצת מכאן וקצת מכאן, הרי אתיה לקקן ולא בן תרבות. הריני נבוך וחסר אונים. ניטלה ממני הבחירה, וממילא אין לי ידיעה.

וכך אנו רואים גם בתחום הספר אותו חזיון שכיח בכל מקצועות החיים, שמרבית התרופות למחלות נהפכות בעצמן למחלות, או מולידות מחלות חדשות. לא באה הספריה הציבורית אלא למצוא תיקון לספר, ותיקון זה הוא גופו מהווה קלקול. ואף לפני כן, הרי עצם המצאת הדפוס בישרה כאילו חיים טובים וארוכים לספר, אבל דווקא המצאה זו ערערה לחלוטין את יסוד הספר וקצצה בנטיעותיו. הדפוס השביח את המערכה בשדה הספר ודלדל את הערכין שלו. תקורא דבר שבכתב, על אחת כמה וכמה דבר מועתק בכתב־ידו, סופג את האמור בו ללא מחיצה כמעט. משל הדבר האמור מכוון אליו ממש, כדבר איש אל רעהו. כל שחותם של שיחה עליו מדבר אל הלב וקרוב יותר להיעשות קנין אישי. השיחה יוצרת בין המשותחים רשות היחיד משותפת. דבר שבכתב, שהוא מעין שיחה, הוא מעין רשות היחיד. דבר שבדפוס חותם רשות הרבים עליו והשפעתו מועטת פחות. מכל מקום אין הוא נעשה קרוב וחביב כענין פרטי ממש. הדפוס הפקיע במידה מרובה את הזיקה הנפשית לספר. ואילו הספריה הציבורית הפשיטה מעל הספר את הוד היחוד שבו. יותר ממה שהספריה מצילה את הספר מן השכחה והכליון, היא מצילה את השערים של הספרים, שלא ישתכחו מן הבקיאים בשערים ומן המצויים אצלם. בזמננו אי אפשר לאדם אחד לדעת אפילו את כל השערים.

אמנם, הספרנים שוערים הם, אבל גם בפניהם שערים רבים הם בחזקת נעולים. ביקשה הספרייה להקנות לספר מנת-נצח וקיפחה תחת זאת הרבה מחלקו בחיי-שעה. ספר גנוז בארון, אף הוא גידון לגניזה. הוא חי בנס ופורח באויר כמם וסמך בלוחות. ובעצם אין הוא חי כלל. הוא אחד מרובה או מאלפי רבבות. הוא מספר. הוא גרגיר חול. כלל החולות יחד מהווים שטח ראוי להתכבד; אבל גרגיר חול אחד — במה נחשב הוא? ספרייה היא משטח של תרבות. ספר אחד אינו כלום. היום הוא עובר מיד ליד; למחרת הוא מונח על האצטבה כאבן שאין לה הופכין. הספר ראוי לשם זה רק במידה שהוא כוח הפועל ומשפיע בחיים, או במדה שמנין אנשים מתייחדים עמו, מאמצים אותו אל לבם, מזינים בו את שכלם, חוזרים ומשננים את פסוקיו, מסגלים את דעותיו הלכה למעשה, קובעים לו עתים להשתעשע ברעיונותיו, עושים אותו ענין למשא ולמתן רוחני, מטיילים בו ארוכות וקצרות. ספר, שלא הגיע לדרגה זו, הריהו בר-מינן חי, או בר-מינן גמור. וכמה מרובים הספרים — מן הסתם צ"ט חלקים מכלל החיבורים הרואים אור עולם — שלא הגיעו אפילו לכלל בר מינן חי. מת דק מי שהיה חי. מי שלא היה כלל חי, מיתה מניין לו? רוב הספרים אינם אפילו בגדר קייונים, המשמשים בכל זאת לשעה קטנה מחסה וצל. הם פשוט נפלים וצללים שאינם בותנים צל. אפילו המוכחים שבספרות העולם, ספרי המופת, ואולי הם במיוחד, אינם טועמים כלל טעם חיים כהלכה. הגעו עצמכם, אילו הניחו את מבחר המגנינות על איצטבות לאורך דורות, מבלי להפיק מן התווים את צליליהם בידי כנרים ופסנתרנים, כלום לא היתה נקנסת מיתה על כל היצירות התופסות את המזרח בהיכל הגנינה? וזה מה שעלה לספרי המופת של כל הדורות. אין מנגנים אותם; אין מוציאים אותם מן הכוח אל הפועל. כוח, שאינו יוצא אל הפועל, אינו כוח כלל. הוא נהפך לנטל, לסרח העודף, לכוח העוצר ולנסוג-אחור.

אין צריך כלל לגזור גניזה על ספרים. חרב הגניזה היתה מתהפכת תמיד על קרית הספר, ואי אפשר היה כלל להצילה מן החורבן. שדה הספר הוא מאז ומעולם שדה-קטל. כל ספר חדש דוחק את רגלי הישן. כל ספר נבנה מחורבנו של חברו. בין הוא נוהג בו כבוד להעביר מתוכו חלקים על דרך "עין שם", ובין הוא לוקח ממנו ושם בכליו בלי הזכרת שמו. בימינו, שהספרים מופיעים בשפע מבהיל ונפוצים חיש מהר בטפסים מרובים, ולאז דווקא נקראים, נהפכת הופעתו של כל ספר חדש, הנישא על כנפי הפרסומת בלשון "לא בא כבושם הזה", למעין לווייה לגבי הספר רב המוניטין שקדם לו. תפוצה גדולה היא לווייה רבת משתתפים. ומרובים האנשים, הן בקרב קהל הקוראים והן בתוך עדת המבקרים והמעריכים, הבהולים ונחפזים תמיד מלווייה ללווייה. הם מוכרחים להספיק לכל מקום. ולצערם אינם יכולים. כיוון שאין פנאי לקרוא הכל, אין קוראים עוד כלום. מציצים, מרפרפים, עוברים בדהרה לקוטי בתר לקוטי ולקוטי בתר לקוטי. אין עוד קוראים, יש מלקקים. אין עוד מבקרים, יש מפקחים וממונים על המכס, הבודקים

לא את טיב הספרים אלא את הכלים של המחברים. תעשית הספר אכלה את נשמתו.

יש רואים דרך הצלה לספר מן הגניזה הכליון במתן אות הצטיינות לספר הטוב ובהענקת פרס למחברו. האותות הללו שוא ידברו ולא בפרס גבוהה התרופה כנגד הגניזה. נניח שאין מחוייבים בספרות לשמה, כמו בתורה לשמה, ושאין טעם לפגם בעשיית רוח הקודש ונשמה יתירה ענין של כיבודים באותות הצטיינות ותשלומי ממון, עדיין לא תיקנו הדואגים לכבוד הספר כלום. אילו היה פרס רק אחד לאחד בדרא או לשנים בדור, היה בו אולי מן המועיל, לפחות מצד הדגשת הספר הטוב והמעולה, אם כי לא מבחינת הטעם הטוב והאיסתטיסיות. אבל הפרסים הרי פרים ורבים כמעט כמו הספרים. אין עיר ואין מוסד ואין כת ואין מנין אנשים של מוקירי רבנו, על אחת כמה וכמה אין מדינה ועם, שאינם מגדלים פרסים משלהם. וכשם שספר אוכל ספר, כך פרס אוכל פרס. שוב חותכים חתיכות קטנטנות מליתן התהילה — ולאן יכנס פשתן הפרסים? שוב אין איש בימינו מסוגל לזכור את כל נושאי הפרסים. ובוודאי שיצטרכו לבנות ספריות מיוחדות לשכן בהן את ספריהם של המכובדים באותות הצטיינות, ויהיה לנו בית-עלמין חדש לבני-אלמות. פשיטא שהפרסים אינם מרימים את קרן הסופר, אם כי לפעמים הם מטילים מלאי כל שהוא לתוך כיסו מקרן הספרות, הנתמכת על ידי אישים או מוסדות פרטיים וציבוריים. אותות ההצטיינות והפרסים מגלגלים את קרית הספר לזירה של תחרות, לשוק של בעלי-חזקה, לבימת מתגושים, לעסקה מפלגתית ומדינית שיש בה צדדים, למגרש של אספורט, מנצחים כאן לאו דוקא בעלי הכשרונות אלא בעלי-יחוס, שיש להם מאחוריהם עורף מדיני או מפלגתי. הכיבודים והפרסים הם צלם בהיכל הספרות.

בענין הפרסים אנו מחזירים עטרה שחוקה ובלויה לישנה. כבר היה כדבר הזה לעולמים. הפרסים ביוון הוו מכת מדינה. הפרס ביוון היה בגדר חד גדיא. תחילה זכה אסקילוס בפרס. סופוקלס הוציאו בתחרות מידו, ולאחר כך נאלץ לעמוד במשך יובל שנים בתחרות עם איריפידס. פרסים לא הצילו את היצירות של גדולי יוון מן הכליון ואין כל יסוד להניח, שיש בהם לעצור אף במעט את השטף התעשייתי של הספר הדוהר אל השכחה שבימינו.

הספרות היא ענין של התבוננות, ולא של מירוץ ותחרות. אין הסופר לוקח, אלא נותן, פרסים, אם הוא תורם מנות ממתנת כשרונו. הפרס הוא פרץ בגדר של יראת הכבוד בפני הכשרון. ובאותה מידה ניתן לומר, כי בית עקד הספרים הוא בעצם בית עקר הספר. בית עקד מכנס הכל ואינו מבחין. אסור לו להבחין. הוא תורם את המחיצה בין היפה למכוער ובין הטוב לקלוקל. הוא בית אסופות. כל אסופי וכל עזובי וכל יצירת-נפל, תובעים לעצמם מקום על האצטבה וראוי להירשם בקטלוג כל בו, קטן וגדול שם ינחו כבוד. כל קונטרס, כל מגילה עפה, כל מעשה קולמוס שווים בזכויותיהם ליצירות המעולות מבחינת מקום על האצטבה. ארון הספרים הוא בזמננו המקום היחיד, שיש בו שוויון גמור.

לפי שעה לא נמצאה תחבולה טובה להבדיל בין יצירות מעולות למעשי-קולמוס פחותים מן ההבדלה בין קודש לחול, שעלתה במחשבתם של חכמי ישראל הקדמונים. אמנם גם הבדלה זו היא אליה וקוץ בה. לפתח כל הבדלה והערכה רובצות שגיאות. אבל מוטב לעשות גדר מושגית מסביב לכרם, מאשר להניחו פרוץ לגמרי. אנו גם כן מניחים, שיש ספרים שנכתבו ברוח הקודש, ולפי שעה אין בידינו לא גדר ולא הגדרה אחרות. ושוב פרושו חכמינו ואמרו: ספרים חיצוניים. אף הגדרה זו יש בה טעם והגיון. יש ספרים פנימיים, וכנגדם מצויים, והם הרוב המכריע, ספרים חיצוניים, שאינם נובעים ממקור הנפש, לא ממקור הדעת או האמונה. אינם נובעים משום מקור, אלא כל עיקרם שחיטת חוץ וסחיטת הזיעה. יש דברי מקור ודברי חיקוי. יש ספרים אישיים וספרים התלויים על בלימה ועל בלימי. אין רוח אנושית שפוכה בהם ואין אישיות עומדת מאחוריהם. בעיה אחרת: מי יורה, מי ידון, מי ברי-סמך לפסוק הלכה, כאן רוח הקודש וכאן סיטרא אחרא, כאן חתירה לאמת ולהכרה פנימית וכאן מלאכה תפלה, כאן אחדות או טלאי על גבי טלאי. ופשיטא שאין בעלי-סמך רבים בשום זמן. אבל בקשת הסמכות והחתירה אליה הן אויר לנשימתנו. בלי נעיצת חרב בבית המדרש של מחברי הספרים, כל עולם התרבות נעשה הפקר. איש הישר בעיניו יחבר. וקשה מוז: איש הלא-ישר בעיניו, אותו יפיץ ברבים בצורת חיבור, כדי להפתיע ולהמם את דעת הקהל. משנתרכו בעלי הלהטים גלתה שכינת הספרות והיא מצפה לגאולה מן הגלות.

ועד שאנו קוראים תגר על חכמי ישראל הקדמונים, שגרסו את הגניזה ושבקשו לגנוז, ואולי גם גנזו יתר על המידה ומנעו מאתנו בר, בואו ונחזיק טובה להללו, שחכמתם עמדה להם רב יתר מלחכמי גויים רבים לעשות בכל זאת סייג כל שהוא לתעשיית הספרים, שאף בזמנים העתיקים כבר הגיעה לכלל שטפון. חכמי ישראל יותר ממה שעניניהם היתה צרה בספרים החדשים שקדו לשמור על כבוד התורה ועל חיוניותם של הספרים שנתקבלו על האומה. חכמינו בקשו בעצם לגנוז את הגניזה ולהינצל מפורענותו של שוט הזמן המכלה הכל. הם עשו והצליחו במידה מרובה. יוצאי-דופן בוודאי לא היו, מאחר שכל העמים גנזו, ברם, כל העמים גנזו ולא שמרו. חכמינו ידעו את סוד השמירה. ומי כעמך ישראל גוי אחד שומר אמונים לספרים שנמצאו ראויים וקדושים בעיניו? כיוון שספר נתקדש שוב נתנו לו את כל הטיפול הדרוש. ולא כאותם ספרנים המשגיחים על השימור החיצוני של הספר לנקות מעליו את האבק ולשבצו בתוך המחלקה שלו, להיות כבודו במקומו מונח. הספר המשומר בישראל נעשה כוח חי ופועל, ענין אישי של כל אדם מישראל, להתייחד עמו ולעיק בו, ללמדו וביחידות ובציבור, לקרוא בו ולשנן אותו, להנחילו מדור לדור ואף להגות בו יומם ולילה, לזכרו על פה, לעשות כל פסוק ופסוק מטבע מהלכת מאיש לאיש.

עד כאן מצד היחס האיכותי לדברים שבכתב בישראל, ל"שמות" לגוילים.

לקף הקדוש. אבל מפליאה גם כמות הספרים שנשתמרה ועברה בירושה מדור לדור, ולא כאבני מצבות, כי אם כיצירות חיות. שמרנו על עשרים וארבעת ספרי הקודש. שמרנו על חלק מן הספרים החיצונים, על התלמוד, עוג מלך הבשן של ספרות העולם, וכל מפרשיו. ושני תלמודים הם: בבלי וירושלמי. שמרנו על מדרשים ואגדות, על ספרי מוסר וקבלה. שמרנו על אוצר בלום של ספרים, ששמירתו היתה עשויה להיות נטל ללא נשוא גם לעמים שבגולה לא הלכו. נע ונד עם ועל שכמו תרמיל הספרים. ומה תרמיל הוא זה? ארון־ספרים היה עמנו טעון על שכמו. ובין כתפיו שכן — על ארון הספרים של ישראל נאמר.

אלה תולדות הגניזה בישראל, ששימשה לנו בשנות נעורינו, שנות ראינו תמימות, מקור לרוגז ולבקורת קשה. לא היה מי שיאמר לפרחחים שכמותינו: עד שאתם מבקרים את עמכם, בינו לקורות כל גוי וגוי; ועד שאתם רוצים לקשט את עמכם בכל המעלות השונות, צאו וראו כיצד עמים אחרים מקשטים את ארונות ספריהם בתוהו ובוהו. מכאן ראייה שלא בכל הנסיבות יש להחזיק בכלל קשוט עצמך תחילה ואחרי כך קשוט אחרים. פעמים צריך להתחיל דווקא מקישוט אחרים, כלומר, מהתבוננות בדרכי הקישוט של אחרים, כדי לעמוד על טיב הקישוט של עצמנו. אין לנו להתבייש באבותינו. הם אהבו את הספר, שקדו על תקנתו, חיפשו דרכים לשמירתו. ובדין זכו לתואר עם הספר. לא נאמר עם הספרים. בספרים רבים אין נחת ויש רק מהומה. רק האוהב ספר על דרך הבחירה והיחוד, חובב ספרים הננו.

בְּעִירוֹ שֶׁל אָכִישׁ

(מתוך „סיפור אוריה החתי“)

מאת משה שמיר

לא קשתה עלי פרידתה של דמשק. בעת שהחלטתי לרדת אל ארץ הפלשתים כבר לא נותרו על בשרי אלא קרעיה של שמלה אחת. פת אכלתי באותה עת רק אם גנבתיה, עם בהמות השדה וכלבי הרחוב לנתי, פת אכלתי אכן, מיום שיצאתי מבית אבי לא עשיתי דבר לעצמי או לפרנסתי או לעשרי. שמועה טובה יפתה לי מכסף טוב, ודבר חכמה העדפתי על משמני-מוזון. לא הפרעתי איש ואדם לא הזיקני. כאשר רעבתי נטלתי מכל הבא אל היד, אף אם בהתפשי נקראתי גנב. כאשר חמדתי אשה השבעתי בה חמדתי, אף כי לא אחת שלמתי תאוותי בפצע ובחבורה ואף בכלא. אך דמשק עיר גדולה היא, ואנשים בה רבים לאין מספר וזהבה כאבנים בחוץ — ולעולם תמצא בה עין רעבה, פת שאין לה תובע ויד חומדת לעולם תגשש אל יד חומדת כמותה. הרבה רעה והרבה טובה ראיתי בדמשק, אך לא קשתה עלי פרידתה. כחמר עם חמרים ירדתי והלכתי בדרך חרמונים, הלוך ורדת אל פלגי השלגים היורדים דרומה בזרמים נפתלים, אל עמקי הברכה אשר לחוף הים, עד אל ערי הפלשתים, אל גת, עירו של אכיש.

את כל אשר נתן בידי בעל השיירה נתתי ביד בעל הפונדק, אשר לשער העיר. טול מעותי, אמרתי לו, והניחני לשהות בביתך ככל שתוכל לשאתני. ארמית דברנו, כי ארמית היתה לשון הסוחרים, אף לשון הגעים-ונדים, החיילים, לשון בני בלי בית, אך מעט מעט התחלתי לומד את לשון הפלשתים ואת הכנענית, לשון הארץ. רק לפרקים רחקים שמעתי כאן לשון אחרת, עברית, לשונם של יושבי ההר. הללו שרויים היו בקשרי מלחמה עם הפלשתים ואיש מהם לא העז אל אחת מחמש ערי פלשת. אחד ראיתי שהעז, וקרוב ששילם בחייו על עזותו. הוא משך את עיני מרגע שנכנס ובא מן הרחוב וירד לאיטו מדרגה אחת ושניה ועמד צופה ומחריש על רצפת חדר הפונדק. היה זה ביום בו תדעני בעל הפונדק כי לא יוכל לשאתני עוד, אלא אם כן אאמץ את כוחו במתת שיש בה ממש. צפיתי לחסד ממרום, ונכון הייתי למצוא בשורתו וכל שיתגלה לפני

חוץ לשורת הרגיל. לא הסחתי עיני מעל הנכנס. תחילה דיבר עברית, והפונדקי לא ירד לכונתו, אך משהתחיל מדבר ארמית כבר לא היתה דעת הפונדקי נוחה הימנו. כמה מן היושבים ליד שלחנות קטנים של מאכל הסבו מבטיהם אל מי שגילה טיבה בדיבור ראשון ואל מי שגילה מורת רוחו עליו בדיבור שני. יחיד הייתי באותו מעמד לחבב את הנכנס ולרצות בטובתו, אך הוא עצמו לא חש, כמדומה, באיבה השלוחה לעומתו מסביב בעינים כה רבות. הוא חזר על בקשתו, ומן המעט שקלטה אזני הבינותי כי לא ביקש אלא אוכל. הפונדקי סירב לו, פרש זרועותיו ללמד כי לא נותר עמו דבר של מאכל.

אז הרים העברי את קולו, וכהרימו את קולו הוריד את זרועו אל חביון־שמלתו, בה לוטה חרב. הפונדקי נרתע לאחוריו, ביקש לו עוזר בין היושבים, ומשלא זע איש ממקומו, נסוג עוד פסיעה אחת לאחוריו ופרש שוב זרועותיו בתנועה של אין ישע.

אז נשלפה החרב מחביונה, חרב־אדירים היתה היא, ובאין לו עוד מפלט, כפף הפונדקי את קומתו ואץ לקיים רצון אורחו. בפנותו מהרה אל עבר היושבים שכך העברי גל של המית אירצון, אשר התחיל גואה לעומתו, אך מישוהו קם על רגליו ויצא, והעברי כמו לא נתן דעתו עליו. הוא ביקש לו מקום פנוי מיושבים, ולא מיד מצאו. בלא אומר הזחתי עצמי על מקומי ובלא אומר הבינני העברי והישיר דרכו אלי. כשצנח וישב על הקרקע לנגדי כבר הדביקו העבד מאחוריו. לחם ודבש וכרע איל שם לפניו בסל של נצרים, הפחות בכלי הפונדק, ומשהניחו על הקרקע נזדרזו לקפוץ לאחוריו, כמקדים חמיקה למכה. העברי היה רעב מתת דעתו על אותות פחותים אלה של איבה, ובבצעו לו פת תחילה ובטבלו אותה בדבש — נגס נגיסה בכרע האיל, ותוך כדי כך דחף את סל הנצרים לעומתי, כמזמנני שאטול אף אני את חלקי. נטלתי.

משראוהו האחרים בכך נתעורדו מעט, כאילו חיכו לדעת אם דרכי אנוש דרכיו, או כאילו המתינו לשעה שישקע עצמו באכילה ויעסיק בה את שתי ידיו. "יהודי ירים ידו על פלשתי?" נקלע קול אחד, ונסתייע מיד בשני אחריו: "ומה עוד בגת?"

"בגת ירים יהודי ידו על פלשתי?" סיכם והסכים קול אחר, "מי הוא זה הבא למשול עלינו ובינתנו?"

"לא פלשתים הם אלה", פתחתי לו לעברי, להודיעו כי איני משלהם בשום צורה ואופן, "זרע כלבים הם, פליטת כנענים כולם. פלשתים של אמת אינם דורכים סיפה של מאורת עבדים זו".

"שמא טובים פלשתים מכנענים?" נתן בי עינו הזכה והמסתירה־דבר גם יחד, "שמא טובים כאן האדונים מעבדיהם?"

בינתיים שבה כרע האיל אליו, והוא חדל לדבר ונעץ בה את שיניו בחמת־תאוה. עתה כבר היינו מכרסמים את עצם הכרע, ואילו הפת והדבש תמו נעלמו. שאלתיו למקומו ולמגמת פניו, והוא הוסיף לכרסם. באותה עת כבר הייתי

אומן זריו להוציא מבני אדם את סודם. לא נצרכת לי לשעה יתירה בשביל שהמצויים במחיצתי יפתחו מעייני לשונם. העברי החוזר לי את העצם המכורסמת, ובעודי מלקקה חרש, שלא להפריע דיבורו בקול ניפוץ ועלוע — התחיל מספר לי ממה שבקשתי לדעת. מפני מלך היהודים נמלט לכאן, אף כי הוא עצמו יהודי, אלא המלך בן שבט אחר והוא בן שבט אחר. מלך זה, הוסיף ואמר, ואני את העצם הנחתי מפני הסיפור, מלך זה מלכם הראשון של היהודים הוא. לא קם ולא היה להם מלך לפניו.

באותה שעה הרגשתי לראשונה זיעו של אותו רגש, שהפך והיה בי ברבות הימים והשנים לאהבה גדולה אל העם הצעיר הזה. שמחתי באשר שמעתי מפי העברי, ובקשתי להוסיף ולשמוע. אל עם אשר כזה נמשכה נפשי, ובקרב ערי הפלשתים לא מצאתיו. הללו נתיחסו, אמנם, על יזון תובל וימשך, על הבאים מאייהים, אך עתה כבר לא נותר בהם דבר מכוה-הנדודים ומהמיית-המרחקים אשר לאבותיהם. מעטים היו, זרויים על פני בצק כנעניהם כתבלין הזרוי על העיסה. ברוב עמל ותושיה שמרו גבולם מפני המתפרצים, שלחו ידם בשכניהם הקרובים או, הכבידו אכפם על עבדיהם הרבים. כדי גידול לא היה בהם, כדי לקח למי שמבקש לדעת גדולה לא היה בהם.

ואילו בעברי חשתי ריחה של צמיחה. עדיין עלוב היה. גם כלבי כנענים אלה שבפונדק, עבדים למחצה ובני-חורין למחצה, לבושם היה טוב משלו ושערם עשוי משערו וגופם מלא מגופו. אך ריח עתידות עלה ממנו, ומתם ריחו של כלא. ריח בור-המתים. מעולם לא ידע עמו מלך, לא ידע ממלכה, לא בא בעול מדינה וחוקיה. עם בתולים היה הוא, עם שכולו התחלה.

„אין אוהב למלך בכל קצות ארצו“, אמר העברי בהוסיפו לדבר, „ורבים שונאיו ושונאי ביתו. על הדבר הזה יצא זעמו הגדול, על האהבה אשר ניתנה לזולתו בהמנעה ממנו“.

הוא לא אמר מי זולת המלך זכה באהבת העם, אך לא הייתי מטיל ספק בדבר אילו קם ואמר: אני הוא! יפה היה לאהבה מאין כמותה, כי לא היה יפה מדי, כאלים שאין אהבה תופשת בהם, אף לא נוקשה מדי, כעבדים המתפרצים מפני אדוניהם או כחיילים, שמיראים הם את האהבה. אדמוני היה ויפה עינים, קומתו כקומת כל אדם ותנועת ידיו ואיבריו עשויה לצרכיה, קצרה ומהירה אל מטרתה. לא ביקש להתנאות בפני, בדברו לא שהה הרבה לבקש לו מלה או משל, אף כי ארמית שדיברנו לשון קנויה היתה בפיו, לא לשון ביתו. רק מקצת שבליבו אמר, את עיקרי רגשותיו ומדעו כמס. עב קלה, שציעפה מפעם לפעם את שתי עיניו, העידה על כך. אף אחת מן העלילות שסח לפני לא תמה, ידעתי, עורץ עושות בו מעשיהן, ועוד יעשה הוא בהן את מעשיו.

לידי שמחה ממש הבאתיו בשעה שסחתי לו, במועד הנכון, כי איני כנעני אף לא מן הארמים, כי חתי אני, מחתיי כרכמיש. אי אפשר היה לטעות בי ולראותני כאחד הפלשתים, כה שונים היו אלה משאר יושבי-הארצות, אך גם חתיים לא היו מצויים הרבה במקומות ההם. שמחתו כסתה על הפתעתו, שהקדימתה

כהרף עין, ומיד הודיעני כי בית-לחם יהודה היא עירו, וישי שם אביו, ואחים לו רבים, ואלחנן שמו. כי חננו אלהיו, ומיד הודעתיו כי אוראָאָה שמי, כי אאָה מלך החכמה והמעשה יסוכך עלי, ומיד אמר לי אלחנן בקול שאין עליו עוררים: „לא אוראָאָה אלא אוריה, כי אין אלהים לבד מיה צבאות, אלהי השמים והארץ“.

עודי חוכך בדעתי אם באמת ובתמים דיבר ואשיבנו, או שמא מהתלה היא, כדרך המתרועעים מקרוב, ואשתוק — ודלת הפונדק נפרצה בזרוע ומתוך ערבובית קולות פתאומית. אלחנן לא מיהר להפנות ראשו אל עבר השאון, אך אני שישבתי לפני לדלת, ראיתי מיד כי אליו פני הנכנסים, וכי לא לטובה פניהם.

שלשה פלשתים היו ביניהם, רמי־קומה, בריא־בשר. הכרתים, מבני בית רפא היו, נודעים בגת ובענגקים. הללו, אם אך יחפצו, יקטלו איש בשער־העיר ואין פוצה פה עליהם.

„איה הוא?“ זעק הוריו בהם והסיע מבטיו לאורך הכתלים הנמוכים.

„הנה הוא שם על הקרקע“, הורה באצבעו אחד הכנענים, אשר מיהרו לחמוק מן המקום הזה קודם לכן.

„הזה העברי?“ שאל הפלשתי האחר.

„זה הוא“, השיבו הפונדקי, שצמח מארץ בה בשעה.

אלחנן הסב ראשו אליהם, ואחר כך החזירו לעומתי, כאילו נוכח שאין הדברים אמורים בו. שלשת הפלשתים קרבו אלינו לאיטם, כשהם מיטיבים לבדוק ולהתבונן. פתאום אחז בהם השלישי, אשר לא דיבר עד עתה ונמצא חכם מאחיו, ועצרם — כיאה לחכם מאחיו.

„הלוא זה דוד מלך הארץ?“ שאלם בתמיהה, שהיא גדולה מלהסתירה.

לא חכמה היתה היא, אפוא, שעצרה בו, אלא מבוכת־פתע.

לא ידעתי דוד מי הוא, אך הכל מלבדי ידעו. בחלל החדר כמו נפל צל. אלחנן קם על רגליו. קמתי גם אני. סמוך וקרוב אליו ניצבתי, פני אל הבאים, מחצית פניו אלי. מתוך הדממה, בלחישתה, עלתה ובאה שאלה שרבתה בה הפתיעה על המבוכה:

„הלוא לזה יענו במחולות, לאמור הכה שאלו באלפיו ודוד ברבבותיו?“

ובהוותר הפתיעה לבדה, ועמה זעם תחת מבוכה:

„הלוא זה הורג אחינו גלית?“

ומיד:

„מה לו לזה בינינו?“

„היחיה שעה אחת על אדמת גלית?“

„המלך דוד על גת?“

„המת אכיש — ומשפט מת?“

„אחזו בו.“

„אל אכיש...“

„אל בור ההריגה.“

„אל אכיש, במצות מלך יומת.“

„אל אכיש.“

עדיין לא תעזו ליקרב אליו כדי מגע יד ופגיעה, לא ידעתי פשר צעקתם, שם אחיהם ההרוג לא ידעתי, אך ראיתי את פחדו עליהם, כפחד קסמים לא מזה, כזכר אימת אלהים. קרבו צעד ועמדו מלהיבים זה את זה, קרבו צעד וצעקו. בנועו, נבהלו ועמדו. בעמדו נעו. מעט מעט הגבירו חציפות, ובהתקרבם מאד זע אלי אלחנן, כנרתע מפניהם, אך בה בשעה תחב לידי את ניצב חרבו הכבדה, חרב האדירים, ובעלות שוב צעקת חרוגם שמעתי אך בקירוב את אשר לחש לי: „שמרנה עמך. עוד אמצאך. אל תירא.“

עכשיו, בהתקרב אליו כולם מעברים, מהיותם בוטחים בכוחם למראה רתיעתו ודחיקתו אלי, בעטור עליו כנענים עם פלשתים, דלי-בשר עם גדלי-קומה, סב פתאום אלחנן מלוא גופו לאחוריו, קפץ על גבי אחד השלחנות הנמוכים בקפיצת אבדון מהירה והתחיל נובח מעל גבי מעמדו הרם, נובח כאחד הכלבים, נובח ומטלטל ראשו ומזרה זיקים מעיניו ומנפנף בלורית שערו הפרועה, האדמונית, כאילו נטרפה עליו דעתו.

איש לא ראה, עתה, כיצד תחבתי את החרב אל מתחת לשמלתי. הכל נתונים היו למראהו המזור והנורא של העברי, של מי שבקשו לעטר לו עטרה של גבורה גדולה ובשביל ליטול הימנו נקמה גדולה. לרגע גשתתק, ואז נמצא שוב מי שהעז צעד אחד לעומתו, כסוגר עליו, ואז חידש עליו אלחנן נבחתו הפרועה, והלה נתבהל וקפץ לאחוריו. גם אלחנן קפץ לאחוריו, ובהדפו את השלחן מיהר אל הפתח, אך עד הפתח לא בא.

„חפשו בכליו“, יצאה קריאה לעבר השובים אותו, ובעודם ממהרים לעשות כן היטבתי אני להשען אל הכותל שמאחוריי, מצומצם ומכונס בצלה של קרן-זווית. הם לא מצאו דבר בכליו של השבוי. הפכוהו לכאן ולכאן, קרעו קריעה גדולה מגבו, תלשו שוליו — וכל אותה עת הוא נאבק להחליץ מידם, מבעט ונושך ורק ורק כחיה רעה.

הם התחילו חובטים בו, ומיד התחיל דמי חומר בעורקי, אך החרב חרבו לא הניחתני לעשות מעשה, שודאי לא היה מועיל לחליץ את רעי החדש מיסורי גופו, אך היה מועיל, אולי, לחליץ אותי מיסורי לבי. לא תפשתי דבר מן המתרחש לעיני. לא תפשתי זעמם של הפלשתים מנין, ופחות מכן תפשתי מנהגו של הגזעם. כלום צפוי היה לו זעם זה? אם כן, מה ראה להקלע אל קרבם? אם בקש להתגונן, לחמוק, לעמוד בגבורה — מדוע הרחיק מעליו את חרבו? מדוע ביקש להסתירה מעיניהם? מדוע יעמיד פני שוטה, כאחד המשתגעים — כלום באמת משוגע האיש, אשר היה לי ליריד?

פתאום נעה כל החבורה ונדחקה אל הפתח. אחרינו נעו, בבקשם לעצרו משחזר וניסה להתחמק מביניהם. הפעם חמק-חלף. צעקה נתעוררה, ובתוך כדי הרף עין שטפו הכל ופרצו אל הרחוב.

עכשיו ניתנה לי שהות וקשרתי את חרב אלחנן אל כתפי, כשהיא צמודה לבשרה מתחת לשמלה. מעולם לא הצטערתי כל כך על עוני-לבושי כבאותה שעה, אך לא עמדתי להצטער. כצאתי לרחוב עוד ראיתי אחרוני הרודפים פונים אל עבר השער, ומכל מבוי ופתח, ראיתי, נוספים עליהם תאבי ענין. התבוללתי בקהלם ואצתי ובאתי עד לשער העיר, ושם ראיתי כי עדיין מצוי אלחנן ברעה גדולה, וכי הרעה גדלה והולכת מרגע לרגע.

השער היה סגור, אך לא ידעתי אם מפניו סגרוהו או מפני טעם אחר. אצל השער, וכבר קטנה פנויה סביבו, התהולל אלחנן. פחדו שב ונפל על רודפיו, אלא עתה לא מפני גיבור-מלחמה שהרג את אחיהם פחדו, אלא מפני המשתגע, שרוח רעה היתה בו. כתרזהו סביב סביב, הסמוכים אליו נרתעים לאחור, הרחוקים ממנו דוחקים לפנים, והוא רק על השער שפך חמת-שגעונו, רק על השער. בין קריאות וגופים וגידופים פלסתי לי דרכי להתקרב ולראותו. הוא הסתער על השער כאילו לא עץ וברזל היה עשוי אלא מוך ופשתים, ובהחבט גופו אל הדלתות הכבדות עתה שאגת צחוק ותדהמה מקרב ההמון.

„משוגע“, קראו עליו, מי בצוחות-שמחה, מי במלמול מבוכה, „הלמחוך

את השער יאמר? הבורוע יקרקר קיר?”

אלחנן תופף על דלתות השער, בעזמה תופף, בשגעון, עד זוב דם אגרופיו.

„פתחו לו השער“, באה קריאה בודדה, „גרשוהו וילך!“

אלחנן סבב ונתן מבטיו בהמון. רירו זב וירד על זקנו, ריר משוגעים איטי ורפוי, נוזל קולח מבין לשיניים מכווצות, נושכות זו בזו, מבין לשיניים חשופות.

השער לא נפתח, והוא התחיל פוסע אל תוך ההמון. הוטל דיחוק בעומדים, וגברו נסוגים על סקרנים לראות. נתרזחה ככר שסביבו. הוא הוסיף ללכת והנסוגים הוסיפו לסגת. רק אני על עמדי עמדתי, ובעודי נועץ עיני בעיניו ראיתיו מתקרב ובא, כחזיון ביעותים שבחלום. בהיותו סמוך אלי מאד, עין מול עין, הטיח בי פתאום נביחה חדה, נביחת כלב מוכה, וקפץ-עבר על פני — לשאגת צחוקם ופחדם של החוזים במראה. הם חשבוהו למשוגע, ואני ידעתי ידוע היטב כי אינו משוגע, ודיו אותו ויעוד הרף-עין של מבט בתוך מבט בשביל שאדע זאת. הם חשבוהו למשוגע. מעט מעט סר פחדו מעליהם ורב צחוקם על צוחתם. משבאו עבדי המלך ופינו את הנקהלים מעליו ונטלוהו בתפישתם להביאו עמם כבר לא נותר דבר מאימתו. הפלשתים התחילו מתרחקים, הכנענים והאספסוף הוסיפו ללוותו בשעה שנגרר בורוע לעבר ארמון המלך.

„הוזה הכה את גלית אחינו?“ שמעתי אחד הפלשתים רמי-הקומה, מבקשי-

הנקם, סח תמיהתו ובוזו בפסוק אחד.

„משוגע האיש, רדוף רוח רעה“, נענה לו העומד לצידו, כשהם מרחיקים

כאחד מעל ההמון ומעל טרפו.

כיצד תאמינו כי משוגע הוא, שאלתי את נפשי, כלום לא ראו את עיניו

הצלולות? כלום לא ראו את שרירי גרונו, שהיו נשמעים לו ונמתחים או גינוחים

לרצונו? כלום לא הבחינו בו שמשחקת-עתועים הוא משחק לפניהם? אכן, בזאת היה עדיף עליהם, שהוא ידעם והם לא ידעוהו, הוא ראה והם לא ראו. הם בוזו לו. יהירים ולמודי-גבהות התבוננו עליו כהתבונן אל השרץ הפחות. לזה יסתכלו בעיניו? לזה יבחנו את לבו? לא שקלוהו עמהם. מלכתחילה קבועהו מועט מערכם, מועט מכל אדם. שכוה ישתגע בעיניהם עד מהרה, שכוה אין בינה מושלת בו, לדידם. כך ינצחם, אמרתי אל לבי, כך יגדל אך לא בעיניהם, יחכם — ולא ידעו, יגבר — ועוד יבוזו לו. עד בוא יום מסה יבוזו לו, עד יהפך בחם על פניהם.

הנחתים וצעדתי אחר ההמון, אל עבר בית המלך. משהגעתי שמה, ואני נוהר שלא להחיש צעדי לבל יתגלו מצפוני-לבושי, כבר היה אלחנן ושוביו מבפנים לשער הארמון, והעם הרב ממתין לראות ולשמוע איך יפול דבר. עליצות הממתנינים גברה והלכה ככל שהוסיפו להמתין, ככל שרב מספרם.

”מה הביאותו אל אכיש”, התחלתי מבחין צעקה מצעקות כהאזיני אל קול ההמון, ”החסר משוגעים הוא מלכנו — כי הביאו את זה להשתגע עליו?”
 כהתמוטט חומה רעם צחוקם של מאות, אשר הבינו כאיש אחד אל מי רמו הרומז.

”אשתי ובתו משתטות מבית — וזה משתטה מחוץ”, זעק אחר, שנתקנא בחבירו.

”מצא מין את מינו”, קרא שלישי קריאה רמה, ”משוגע במשוגע פגע!”
 משלא נמצא מי שימחה בידם הוסיפו להטיל דברי שיקוצים ומתתלה במלכם ובבני-ביתו, וניכר שלא היה בהם אחד שמלאכתו או ענינו עשויים היו למשכו למקום אחר. כל אוכלי לחם-חינם שבגת, כל עבדים ועבדים למחצה שבה, הפחות שבשוק, זונות ורועי זונות, סוחרים ללא סחורה ואומנים ללא אומנות — כל אותו ערב רב שאין לו צורה ואין לו יחוס ואין לו תכלית — כל אלה עמדו עתה לנוכח שער הארמון ולא ציפו אלא לדבר אחד: לקיצו או לסוף גורלו של אלחנן.

ובצאתו פתאם, ובהתיצבו למולם, מושלך חוצה ונדחף וכוזי — היתה הככר כמהפכת-אלהים.

”לא עלה הזיווג יפה?” נשאלה שאלת תם, ומיד אחריה קושיית חכם, זו וזו בתוך מהומת צחוק וצוחחות:

”בלא לוייה?” ומיד: ”בלא משמר לראשך?” ואחריה: ”בלא מתנות מלך?”
 ”אני דוד, מלך הארץ!” זעק אלחנן לעומתם והסה המונם בועקתו. הוא פסע וירד, ושוב נחצו מפניו והרוויחו לו את דרכו, צוחקים, סקרניים ופחדים.
 ”אני דוד מלך הארץ, אשר עליו יענו במחולות... עלי יענו במחולות הכה שאול באלפיו.”

שוב קרב והלך ופניו אלי, ושוב יחיד הייתי שלא רחקתי מפניו כהתקרבו.
 ”הכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו”, שר והנעים קולו, ופתאום עצר.

סמוך אלי ומופרש מן ההמון, ופתאם שינה טענו והסיע עיניו על פני הרבים: «וחרבי חרב גלית איה? את חרבי חרב גלית השיבו לי. את חרב גלית!»
 «החתי לקחה ממני...» הוסיף לדבר כדבר איש אל רעהו, כמי שאך אחד לו שומע, והדבר היה נורא בטירופו מוזעקותיו, «החתי לקחה ממני והוא ישיבנה לי...» קולו שקע והלך, כמלחש, כלואט אל אוזן, חזר ושנה ואמר דברו: «החתי לקחה ממני הוא ישיבנה... הוא ישיבנה...»

רק כרדת הלילה, בנפול תרדמה על גת, נשאר המטורף לבדו. אחרוני ריקים ופוחזים הניחו לו והלכו לבקש להם מקום-לינה באחת הפחתים או הזויות, ואז קרבתי אליו בשעה שצנח גם הוא על הקרקע וישב. לא היה בו כוח להרים את עפעפיו ולהסתכל בי, להניע את שפתותיו ולבקש דבר. הגמעתי מים, בשאריתם רחצתי את פניו. אדומות שבו ידי ממצחו, מזויות פיו. חבול היה בכל אברי גופו הגלויים והנסתרים, ובדברו לאחר שעה ארוכה, מלה אחת אמר:
 «החרב...»

נטלתי ידו והולכתיה אל מתחת לכותנתי, למען ימושנה באצבעותיו, הוא נגע ומיהר להשיב ידו. עד אשמורת-ליל אחרונה שרויים היינו באותה קרן זוית בלא מלה ובלא נייע. כעלות השחר ביקש אלחנן לקום, ובתומכי בו קמנו שנינו ועמדנו על רגלינו. בעיניו הבהירות האירו חכמה וסבל, והוא נגע בי ומשכני שאלך אחריו. בתוך עת קצרה עמדנו אצל שער מבוא העיר, ובהפתחו חמקנו לנו ויצאנו עם ראשוני עבדים ושיירות שהלכו או באו. לא הארכנו הרבה בדרך הרבים, ולאחר שירדנו אל בין נקיקי-ההרים, החיש אלחנן את הליכתו, עד כי מקץ כמה שעות הגענו אל חבל ארץ פראי ושומם, שלא מצאנו בו לא אדם ולא סימני עבודתו של אדם או נודו או מגוריו. לצלע אחד התרים המיועדים, העטויים סבך-אילנות וצמחי-בר, מצא מוליכי את מבוקשו — מערה גדולה, מנוקרה בסלע וחבויה היטב.

משגיערני למחרת היום משנתני, והוא שוב לעיני ככל אשר היה לראשונה, שלם ויפה ובעל עין טובה, משהזדרו להראותני מקומו של עין-סתרים שופע מימיו בהשקט, ואצלו תאנה וגפן ורימון, ידעתי כי עת היא לשאול שאלותי ולהביע כל תמיהותי. אז, משישבנו לשבור רעבונו בפרי העצים הטוב, סח לי סיפורו, להבינני מה ביקש בגת, אף כי ידע טיבם של שונאי עמו, מדוע בטח תחילה בכוחו ומנין ידע אחר-כך כי אין לו הצלה מידם אלא אם ישתטה לעיניהם, חרבו מה היא, וטבעו הכפול כיצד, ששמו אלחנן וכינויו דוד, והדברים היו ארוכים ולוכדי-לב, לא כילה לאמרם לא באחת ולא בשנייה.

ביותר השתומם על שהכירוהו הפלשתים בראייה אחת. בצמצום גבותיו, כמתיגע לזכור נשכחות, במיתוח ארשת פניו, לחש ואמר מתוך תמיהה גדולה: «מה הוא בי שהכירוהו? הן זקני צימח מאז ראוני פלשתים, הן אף קומתי גבהה, גם טבעו בי שנים רישומן...» ההפתעה היתה גדולה מלהטיל אשמתה על שיקול-דעת שלא עלה יפה. הוא לא האמין כי יכירו בפליט נע-ונד את הנער שהרג להם

את גיבורם, אף אם יחיה בקרבם ימים רבים — והם הכירוהו בטרם חלפה שעה, בטרם בלע בלעו הראשון על אדמתם.

„אם חכם ממני היה משער כזאת וכזאת מראש“, אמר כשארשת תמיהתו מתחלפת בארשת של דאגה, „הן שוטה אני ללא תקנה. לא, לא מרוב כסילות נעלם ממני הדבר, גם ברוב חכמה לא ניחשתיו...“ ולאחר הרהור נוסף נשא אלי עיניו, ולאחרונה לא תמיהה ולא חרדה היתה בהן, אלא שמחה חרישית, לא־נכבשת: „יד אדוני היתה בדבר. הוא אשר נתן בפני את סימנו הלא נמחה...“

„ואפשר כי חרבי הסגירתני, חרב גלית, ושלוש מלים עבריות אשר אמרתי בהכנסי לאותה מאורה“, אמר אחר־כך, והוא מגלגל את החרב בין כפותיו ובוחן להבה מקרוב. עוד השתומם עליה כהשתומם נער. „אני כל עצמי וכל שעמי וכל שעלי — גנוב עמדי“, אמר ועיניו בחרב. בשחוק של מרירות סח כי נטלה בערמה ממשמרתה אצל כהני עיר אלהיו. גם לחם לאכול הוציא במרמה מעל שלחן־הקודש, גם את חייו הוציא במרמה מיד מלכו, מלך עמו, שאול, המבקש את נפשו להמיתתה. והנה, גם את חברו, רעהו האחד — גם אותו גנב במרמה ממקומו, חטף והוליך ללא שאלו, ועכשיו אם יעשה לו אלהיו צדק, כחוקו וכמצוותו — את חרבו יטול ממנו ויחזירנה נובה, את לחמו ומימיו יעצור, את חברו הטוב ישיב גתה, ואת חייו יתן ביד שאול. מעתה, הוסיף ודרש מרע אל רע הימנו, כל נגיסת מזון הבאה לפיו — בחטא היא באה, וכל ציד אשר תצוד לו חרבו — פשע הוא, וכל דיבור שאשמיעהו אני, חברו — במרמה לוקח, וכל נשימה מנשימות אפו עוד תבוא על ענשה ביום שילומים ודין.

לא קשתה ממני חידתו בזה. הואיל ואינו מן הממיתים עצמם מתוך כהלה או סבל, או מן המפקירים גורלם למי שיחרצהו בשבילם — אין כל אותה עקירה שהוא עוקר עצמו מן החיים ומדרכיהם ומחוקתם, אלא מתן זכות לעצמו ולמי שיתחבר אליו לעשות לו חיים אחרים ודרכים אחרות וחוקות חדשות. מי שדבר אין לו ועל דבר אינו מבקש לשמור — שוב הכל שלו, אך יושיט ידו ויטול. כיון שכל נשימה מנשימות אפו חטא היא, שוב אינו יודע חטא מה הוא. אם הכל גנוב עמו — למה יגנוב רק חרב? רק ככר לחם? רק חבר? למה לא יגנוב גם ממלכה? למה לא יגנוב עמים ומדינות, עולם ומלואו?

למחרת, משיצאנו לבקש לנו טרף, כבר מצאנו איש אשר כמונו בקש לו טרף וירא מפני האדם. רבים היום ביהודה איש מצוק וכל איש אשר לו נושה וכל איש מר נפש, אמר חברנו החדש. אכן, מתוך ימים מעטים נתרבו אוכלוסי המערה, אשר במעט עמל ריוחונה למשכן אנשים. בתוך ימים מעטים התחיל מתפשט שם מערת עדולם ביהודה. לאחרונה באו ונצטרפו אלינו גם מאחיו של אלחנן, אלא עד לאותו יום כבר שכחתי כי אלחנן שמו ועם כל חבריו ואהביו והסרים למשמעתו קראתיו דוד, כי דוד היה לנו, ראש ומנהיג, אב ואוהב, גיבור הצועד בראש ומוליך את גיבוריו אחריו.

„בִּיַּהֲזֵמִים“ בְּרִצּוֹעַת-עֵזָה

(רשמי סיור)

מאת י. בן־עזריאל

כל מי שמזדמן למדינת ישראל כיום רואה אותה כמעין „ארץ־תיירים“ — שזייץ של המזרח התיכון, ומלת־הקסם היא סיני. בוקר בוקר נעים רבבות נוסעים דרומה, באוטובוסים גדולים ובמכוניות קטנות, עוברים דרך רצועת עזה עד בואכה לאל־עריש שבצפון־מערב חצי האי סיני. הכל נמשכים אל השטחים החדשים שנכבשו בסערת־קרב על־ידי צבאות ישראל, כאשר יימשך התייד ל„טירת־כשפים“. ובלב הכל מפעמת ההרגשה, שיש להספיק לבקר בה כל עוד לא נסגר השער. כל הודעה מטעם מטהו של הגנרל ברנס על נסיגה נוספת של כוחות צה"ל מסיני מתקבלת על־ידי הקהל בישראל בנקיפת־לב, שהרי אין הנסיגה נעשית אלא באונס; דומה הדבר, כאילו בא השוטר ודורש, בכוח הזרוע וה„החוק“, מאת הדייר הנאמן לפנות את דירתו...

הכמיהה העזה שמגלים תושבי ישראל לסיני שני פנים לה: א) מעידה היא על הרגשת הצורך בהתפשטות טריטוריאלית. מלכתחילה לא היתה הצינונת אלא תנועה החותרת למרחב ולפריצת חומות הגיטו והמחנק שבתוכו. אם יחזור סיני למצרים יוסיף גם להבא לעמוד בשממונו, כתם־מדברי צהוב על המפה, כעוד שאם יחזור לידינו נפריח בו את הציה, נכניס בו חיים חדשים עם ערכי־תרבות ראויים לשמם. ב) הערגון הישראלי לחזור לסיני מקורו בעצם הכרת רציפותו ההיסטורית של עמנו. מתחקים אנו על השבילים שיוליכונו אל המכורה, אל מקורות־היניקה הקדמונים שלנו, לסיני, הוא הר חורב החר האלוהים, בו ניתנה לנו תורת־הנצח שלנו שעתידה להיות ביום מן הימים אור לגויים. כל ישראלי, בין שהוא אדוק ובין שאיננו אדוק, יודע שאין לנו עתיד אלא אם כן יסודו בעבר, וסיני הריהי אבן־יסוד ראשה לבנין הלאומי־הרוחני שלנו.

הרוצה לעמוד על סבך בעיות המזרח התיכון ופרשת יחסי האיבה שבין מדינות ערב לישראל, ילך לו לרצועת עזה. כאן ימצא את הזוי האיזור המסוכסך בועיר אנפין, בבואה לכל המשבר המטריד את העולם כולו זה למעלה משמונה שנים.

ראשית, בעיית הגבול. מה מבדיל בין רצועת עזה לבין ישובי-הספר של ישראל לכל אורך הרצועה? — לא גבולות טבעיים, לא נהרות ולא רכסי-הרים, לא בקעות ואפילו לא ציוני-דרך שהוצבו בידי אדם. הגבול איננו אלא קו מלאכותי שנרשם במפות שביתת-הנשק של האו"ם. הווי אומר, שאין זה גבול כל עיקר. כברת ארץ זו, המתחמת בקו-אורך של 40 ק"מ וקרורחב של 8-10 ק"מ, היא, מכל הבחינות, חלק בלתי נפרד של מדינת ישראל.

שנית, בעיית הפליטים. יש בה ברצועת עזה כ-215 אלף פליטים מארץ-ישראל. עד היום לא עלה בידי שלטונות האו"ם ואונר"א (המוסד האחראי לכלכלתם) למנות את מספרם המדוייק, שכן מתנגדים הם בתוקף לכל מפקד. חוששים הם שמא יגלו את מספרם לאשורו ויקצצו על-ידי כך בכמות-האוכל היתירות שהם מקבלים. הפליטים יושבים במחנות גדולים (בסביבת עזה ישנם 12 מחנות כאלה). בטלים מעבודה ואוכלים לחם-חסד. בשעה שערכתי אני את הסיוע בעזה ראיתי מאות פליטים מצטופפים יחד, ללא סדר וללא תור, צועקים כמתלהלים: היתה זו שעת חלוקת מנת הנפט. וכך יש להם עניין לענות בו יום יום בקבלת המנות. הולכים הם ומתנוונים, שהרי הבטלה היא אם כל חטאת. ראיתם משמימים בבתי-הקפה העלובים שלהם, או משוטטים בחוצות העיר באין מטרה. הרטינה בלבם פינתה זה מכבר את מקומה לשנאה. במשך למעלה משמונה שנים, מאז נעקרו מבתיהם בארץ-ישראל, ניזונים הם על שנאה לישראל. שלטונות הכיבוש המצרי לא היו מעוניינים כלל לספק להם עבודה, או להעסיקם במפעלים ציבוריים. נהפוך הוא, בפקודת נאצר נאסרה עליהם כל עבודה שהיא, כדי שיהא לבם פנוי רק לשנאה. מזה שנים שהללו מטפחים חלום-שוא בלבם, שהנה לא ירחק היום והם ישובו אל אדמותיהם שמעבר ל"גבול". פעמים שמענו על תכניות לערוך "תהלוכת פליטים" מן הרצועה לעבר מדינת ישראל, אך תכניות אלו, כידוע, לא נתגשמו מעולם. אף על פי כן, קצר נאצר את קציר האיבה והשנאה לישראל וגייס בין הצעירים שבין הפליטים את יחידות ה"פדאיין" (אלה "המתאבדים" שיצאו כפעם בפעם לרצוח ולחבל בשטח ישראל). בסיוע זה ראיתי את בית-הכלא בו חבושים 300 צעירים ערביים, חברי יחידות ה"פדאיין", שבודדו משאר האוכלוסין. הנקל היה לגלותם. כשנכנסו פלוגות הצבא הישראלי לעזה ואספו את תושבי המקום למפקד, מצאו צעירים רבים לבושים רק בתחתונים ובגופיותיהם. נתברר, שהללו היו מאנשי ה"פדאיין" שנתפשטו ממדיהם הרשמיים, כדי שלא יבחינו בהם הישראלים...

האוכלוסיה הערבית הקבועה של רצועת עזה מונה כ-85 אלף איש; הללו מתפרנסים בעיקר מחקלאות ומדייג וממסחר. אין דעתם נוחה מן הפליטים שבאו עליהם, אף שבסופו של דבר נהנים הם בעקיפין מ"רוח-ביד" מוסדות האו"ם בחלוקת מנות-המזון חנם...

כל תושבי הרצועה, בין הקבועים ובין הפליטים — דעתם לא היתה נוחה כלל מן השלטונות המצריים במקום. נאצר ועושי דברו לא נקפו אצבע

לפתור את בעיית האוכלוסיה המקומית. עינם היתה רק לשלטון וביקשו להשתמש בפליטים כמכשיר לנגח בו את ישראל. על יחס עויין זה מצד ערביי עזה למצרים עמדתי מתוך ביקורי בארמון המושל הצבאי של מצרים לפני הכיבוש הישראלי. היה זה ארמון מפואר המשקיף על פני הים התיכון. מעריכים את הוצאות בנייתו בחצי מיליון לירות. 100 משרתים עמדו על המושל לשמשו ו־40 שומר־ראש היו לו (כולם מיוצאי סודאן). כדי לערוב לבטחונו האישי מפני האוכלוסיה המקומית, ובמטבתו שקדו 10 טבחים להכין את ארוחותיו. חמש מכוניות־פאר עמדו לרשותו, ונוסף על כך — מועדוני־ספורט ושאר דברים שבתענוגות. והנה, כשברח המושל המצרי מן העיר בעקבות הכיבוש הישראלי, אך בטרם הספיקו חיילי ישראל להיכנס לעיר, פרצו אלפים מערביי המקום לתוך הארמון ועשו בו שמות. הם חמסו והריקו כל דבר־ערך שמצאו בו, ואת השאר הרסו ושברו ועקרו והשאירו לבסוף רק את כתלי־הארמון החשופים...

שלישית, הרושם העז ביותר מביקורי ברצועת עזה היתה ההכרה, שערביי המקום טרם השלימו עם מציאותה של ישראל. בכל מקום שעברתי נתקלתי בפנים נועמים של בני ישמעאל. הללו תקעו בך עיני־זעף, כמוהם כנוזפים וכמדוכאים, ללא חיוך וללא משוש עינים. אמנם, מפי אנשי הממשל הצבאי של ישראל שמעתי, כי החנופה עדיין מקובלת על ראשי הקהל הערבי כמאז ומימים, והרי בכך הם מפורסמים. (מן הראוי להזכיר כאן, כי זמן קצר לאחר קום המדינה קרא אחד מערביי אשקלון את בנו הנולד בשם „ישראל“, וכשהעלו את עצמות ד״ר הרצל לישראל, הגישו פרנסי הציבור הערבי בחיפה אגרת־מתאה לשלטונות ישראל על שלא שיתפו אותם בהלוויית המנהיג הציוני!) ואולם המוני הערבים ברצועה חדורים רגשי משטמה ליהודים; זהו פרי חינוך של למעלה משמונה שנים, לחם חוקם בתקופת השלטון המצרי, וזה אף בא ללמדך, עד כמה גדולה השפעתה של תעמולת־זוועה! הנה, למשל, מדבר ילד ערבי לתומו ומכריז: — „בקרוב לא תהיו עוד כאן; יחזרו אלינו המצרים ואנו נעלה על תל־אביב להרגכם...“ זוהי ההרגשה הכללית הרווחת בין כל הערבים, אלא שהגדולים יודעים כמובן להסתירה.

איבה גלויה זו לישראל מצאתי לא רק בעזה, כי אם גם בעיירות חאן־יוניס ורפיח ושאר העיירות והכפרים ברצועה, אף שהכל רוחשים כבוד ודרך־ארץ לחיילי ישראל.

איה־השלמה עם שלטון ישראל מוצאת לה ביטוי גם בשטח „הפיננסי“. אין ערביי הרצועה רוצים בהחלפת המטבע המצרי, שהיה נוהג עד כה, במטבע הישראלי. מכאן, שעדיין מאמינים הם, כי לא יצאו ימים רבים והשלטון המצרי יחזור למקומם. עקשנותם זו גורמת להם תקלות במסחרם. הרבה חנויות בעזה ובשאר העיירות סוגות על מנעול, או שהן פתוחות רק בשעות שלפני הצהריים. בעייה אחרת היא בעיית התעמולה המצרית. ערביי הרצועה מוסיפים, כמובן, להאזין לשידורי „קול קאהיר“, והללו, כידוע, ארסיים הם ומפעפעי שנאה כמאז

ומתמיד. ואף אם מאזינים הם לשידורים הערביים של "קול ישראל", עדיין לא חל בהם שינוי-ערכין עד כי יהיו לבותיהם פתוחים לשמוע דבר-אמת. עדיין נוח להם להיוון על שקרים ודברי-כזב ועל תעמולת-זוועה.

בתקופת השלטון המצרי יצאו לאור ברצועה שני עתונים יומיים בלשון הערבית וכן כמה שבועונים. הללו נפסקו בעקבות הכיבוש הישראלי, אך ערביי המקום עדיין נמנעים מלקנות את "היום", הוא העתון היומי בלשון הערבית היוצא בישראל. חוץ מזה, אין עתון זה מתאים בשלב זה לצרכיהם הרוחניים; אין הם עדיין מסוגלים לעמוד בפני "משב-רוח" הדימוקרטיה והאמת שמקורו בישראל. דרך אגב, בבוסתן-העיר בעזה הרסו חיילי ישראל את מצבת-הזכרון שהקימו הערבים במקום לקולונל חפיו, — זה מפקד ה"פדאיון" שנהרג בפתחו את "מעטפת-התופת", שגשלה אליו על-ידי אלמוני באמצעות הדואר. ולמה הרסו את מצבתו? משום הכתובת שנרשמה עליה: — "פה נטמן הקולונל הנערץ חפיו, שהחריד את שלותם והדיר את שנתם של אזרחי תל-אביב...".

רצועת עזה עומדת בסימן של "בין הזמנים". עדיין לא נקבע מה יהא מעמדה הסופי. כבר היום ברור, שלמצרים שוב לא תהא דריסת רגל בה ויעבור מה. ישראל לא תסבול עוד, כי המרצחים יחזרו לקיניהם ולמאורותיהם להמשיך בהפגזותיהם על הישובים העברים לארכה של הרצועה. ואולם גם מסירת הרצועה לידי האו"ם אינו בגדר פתרון. האו"ם לא הצטיין מעולם בהנהלת אזורי-כיבוש; לכל היותר בא גוף בינלאומי זה למלא "חלל ריק" לשעה קלה. אמנם, בסיני כבר נתבססו כמה אלפי חיילים של "הבוח הבינלאומי של האו"ם", ואולם ספק אם ישמש צבא זה בחינת חיין בין מצרים לישראל לאורך ימים. לא ברנס ואף לא האמרשילד אינם יודעים היום עד מתי יוסיפו כוחות אלה לשבת במדבר סיני. ומה יעשה האו"ם ברצועת עזה? כלום יש טעם שהמוסד הבינלאומי יוסיף להאכיל את הפליטים לחם חסד? כלום פתרון הוא לטפח ולגדל יסוד טפילי מויק ונרגן בגבולות ישראל? הרי במצב כזה עתידה הרצועה ליהפך למעין "המעז העוור" המורעל והמלא מורסה, והעשוי לסכן את כל "גופו" של המזרח התיכון! ועל כל פנים, צה"ל לא הקריב את קרבנותיו היקרים ולא זכה בנצחונותיו המפוארים כדי לבסס בשטחים הכבושים את שלטונו של האו"ם! רק בכוח ישראל להסדיר את בעיות הרצועה ולהפוך את המוני הפליטים ליסוד פרודוקטיבי. לכשייתבסס שלטון ישראל ברצועה תישאר בה האוכלוסיה הערבית הקיימת, ואילו את רוב הפליטים יהא צורך ליישב במקומות אחרים, אולי בחצי האי סיני, ואולי במדינות-ערב השכנות. ישראל תסכים בלי ספק לסייע לאו"ם במפעל חשוב זה, כי בכאן נעוץ אולי שורש הרע, וכאשר תיפתר הבעייה אפשר שיימצא גם הבסיס לעשיית שלום-קבע בין ישראל למצרים.

בַּאֲסַפְקֵי לְרִיָּה זְעִירָה

תשקיף הספרות העתית במדינת ישראל

באלפי קולות עברה הרחוק של האומה. ב„מחניים“ (י"ט כסליו), שבועון דתי לחייל, מתאר ש. אבידור את פגישת חיילינו עם המדבר, אשר במרחביו נדדו אבותינו ושוב גיתנה להם התורה. „כל הלילה רמורחייכו מלמעלה כוכבי סיני מול הבחורים, לובשי המדים ונושאי הנשק“. לחשר הכוכבים: „כן, כן, עדיין זוכרים אנו היטב-היטב, איך צעדו כאן בלילה ההוא אבותיכם ממצרים, — — — כך בדיוק להטו האירו פניהם, רק גבם שחוח-כפוף קמעא, ואילו אתם זקופי גב אתם, אבל ניכר בככם כי בני בניהם אתם“. והבחורים עונים לעומתם: „ראו, בדיוק כמו אצלנו בלילות כנען הטובים, מריחים, נוצצים כאן הכוכבים, אותם שמים ואתם הכוכבים“. כך משותחים ביניהם כוכבי סיני וחיילי צה"ל — „ובהאיר היום נתגלה לפניכם סיני בער-פילי הסוהר שלו, שעודם שמורים בו מאז, אתה נגלית“.

*

בתיאטרון הקאמרי מוצג מחזה-ביכורים של יורם טטמור בשם „מחזה רגיל“. נושאו: דור הקוממיות בשובו מן המלחמה אל החיים האפורים, והוא מאוכזב, אובד דרך ושוקע במיט שער קארייריזם ושממון. חיים נמזו מנתח את המחזה מבחינה ספרותית ובהירדשו להכללה שבו הוא שואל („הארץ“, י"ט

מערכת סיני וסתיימה, אבל עלילות גיבוריה מוסיפות להפליא אותנו ואת העולם ולהעלות את גאון ישראל. פובליציסטים, צלמים, כתבים ופרשנים צבאיים ידיהם מלאות עבודה. אף המונות לא נאלמו דום. מובן מאליו, כי מקום המערכה מחיה מראות ומאורעות מן העבר הקדום. דבר זה מוכח גם מקטעי השיר רים הובאים להלן. „אדמת החומש“ מדובבת את המשורר אברהם ברודיט („דבר“, י"ט כסליו): „קדומי הפלאות בהילם / ועצמת ההוד לא אכיל. / נקדש ישראל בעוזה, / יאיר חושיה ויגדיל. / מה גבהו הימים, — עמודי-להבה. / אחזה הריקודוענו, / וקול המחוקק ומושיע / בדרך חורב ופארן“. באותו גליון שר רפאל ספורטה על „מבצע קדש“: „בליל סיני בנחות הנערים — / על בהונות עמדו, תהו הרים, / גרגרי חול רשפו, נשפו רוחות, / קרבו גבעות, סוכב ירד לראות / בליל סיני, / בנחות הג ערים. / בליל סיני איום, ליל גורא-הוד — / נשא ראשו סיני גבה מאד, / הרי כיפיר-כפיו — וסנה בער, / הרי-אלוהים סיני, ההר כולו זהר / בליל סיני, בנחות הנערים“.

*

לא כטריטוריה זרה נתגלה מדבר סיני לחיילי צה"ל, אלא כחלק מאדמת מכורתם, מצור מחצבתם. מחולתיו ובעצותיו נתדובב

צור, חבר קיבוץ שמיר, כותב ביומנו («על המשמר», כ"ו כסליו): «והמתח הוא ללא נשוא. — מלחמה! עוף דורסני מרחף מעל ראשינו. חית שחף ארורה זוממת לתקוע את צפרניה החדות עד כי דם יפרוץ — דם ורדרד רענן, צמא חיים ומעש. — — — נצמדתי אל האדמה. מפורזים שוכבים חברי. שריקה נשמעה. — — — כמה מטר מימינך נתהווה תור קטן בקרקע, כאילו שתילים יינטעו בה. — ועוד שריקה! שוב מתכווץ הלב בעווית חרדה. התפוצצות! משהו קורא: נפצעת, אני מת... מה מאד שנאתי אותך, מלחמה. — למה? לשם מה כל זאת? האם לא יותן לנו לחיות בשלום?»

*

בכלי-רכב שונים נוהרים אורחי מדינתנו אל מדבר סיני. למראה מרחביו העצומים מתפעמים הלבבות ונכבשים לזכרי עבר רחוקים. בסיורם מתברר להם מה פעל צה"ל במשך ימים ספורים, מה היה הכוח המצרי שהצליח להביסו ומה היתה הסכנה שמוע מאתנו בהקדימו את האויב ובהנחיתו עליו את מהלומותיו המוחצות. «המרחבים, עזי המשלט והמוצב, הביצורים והעמדות הגלויים ועם המסכות על הפנים, השטחים המגודרים והממוקשים, פגרי הטנקים וכלי-הרכב, אותו נשק וציוד שבי, שהעין רואה רק מעט מן המעט ממנו — עצמה כבירה זו, מוכה וניגפת ומובסת עתה, מה עלולה היתה לתולל בך, בארצך, אילו לא השכמת להרגתו! אכן, ידענו כי רגלי הרפצים אנו יושבים, אך לעיניך הלה הגועשת, זאנו הקדמנו וכיבינו. הנה הלוע הפעור שנסתם. דומה, נשתנו סדרי בראשית» (משה בטוק ב"למרחב" כ"ו כסליו). אמנם, יודעים אנו את פרטי ההיערכות, את המאמץ שהושקע בהפעלת הכוחות המשולבים של חיילותינו, ואף-על-פירכן — «נס גדול היה פה. — — — חייב אדם ועם לפרסם את הנס. יהי אור גדול בביתנו. יפרסמו חלונותינו את נס — מערכות ישראל ערב חנוכה תשי"ז».

*

כסליו): «מה בנוגע לאלה שנצמדו אל גוף המדינה במלוא רמ"ח שלהם, בלי שיותרו לשם כך אף על כזית מיושרם, בלי שצעדו בדרכים גלוצות כדי, להסתדר, והסתדרו למרות זאת, השתבצו במערכת החיים ועלו במעלות התפתחותה של ישראל והקריבו לבסוף חייהם למענה? האם אלה אינם שייכים לדור-מלחמת-העצמאות כדמויות הנבובות שב,מחזה הרגילי?»

*

פרופ' יוסף קלוזנר נתן את דעתו על בעיה חשובה וחיונית. במשך דורות היתה העברית, ספרות בלא לשון, שכן אפילו גדולי יוצריה לא ידעו לדבר בה; ואילו בתקופה האחרונה זכינו לתופעה הפוכה: «ללשון בלא ספרות». גדל מספרם של חיברי עברית בתפוצות, אבל ברובם מנוערים הם מספרות ותרבות עברית. ומה כוחה של לשון שאין לה שרשים בספרות העם ותרבותו? «היא תנא כלי ריק, שלא נתמלא תוכן ממשי — ערכים אנושיים-לאומיים, שהלשון היא כלי-הקיבול שלהם. רק על ידי הספרות המקורית תשתלב הלשון בערכי החיים ורק על ידי כך תיעשה ממשית יותר ונערכת יותר, וכך תיעשה חלק מחייו הרוחניים של העברי, שהיא שתמציא לו את מונו הרוחני. הלשון התעשר על ידי התוכן הרוחני של הספרות ותוכן רוחני זה יחיה ויפרה את הלשון, ושוב לא תהא זו כלי משמש לדיבור בלבד אלא כלי מחזיק ברכה לכל מי שזאג לערכי הרוח של עמו, ובכן גם לקיומו הלאומי» («עם וספר», חוב' חשוון-כסליו). אין פרופ' קלוזנר מסתפק בהבעת משאלה לבד, אלא מעלה באותו מאמר הצעות ממשיות למילוייה.

*

לא במלחמה רוצה מדינת ישראל, אלא בשלום של קיימא, שיתן לה את האפשרות לבנות וליצור ולהשריש בתוכה את הבנים השבים לגבולם. תשוקה עזה זו לשלום עולה ובוקעת גם מרשימות העזבון של לוחמינו שנפלו במערכת סיני. אחד מהם, אילן קרוי

לא תהיה לנו תקומה במזרח התיכון, אם לא תהיה כונתנו להביא לו את תרומתנו המוסרית, התרבותית, הרוחנית".

*

אלה שסיירו במדבר סיני כתום הקרבות יכלו להבחין במרחביו לא רק כלי-רכב רבים, שנלחקו שלל מידי האויב, אלא גם אלפי זוגות... נעלים. על עדותן האילמת של נעלים זנוחות אלו מדובר ברשימה „זעקי נעל עזובה!“ מאת א. ב. („במחנה גדנע“, כ"ח כסליו): „זועקות הנעלים בשימון. בקול דממה מחרידה. דומם הישימון. וזר ממת אלפי זוגות הנעלים. — — — בנעלים אלה עתידות היו לצעוד אלפי רגלים על מנת לרמוס את אדמתן, את שדותן, את כרמי, לדרוס את תקותן. — — — רגלי אלפי מרומים דרכו בהן — מרומים, כי במקום לחם ניתן להם חזון כוזב, חזון שכולו שקר. על מנת להשתיק את רעבונם, על מנת להשכיח את סבלם, על מנת לבלבל את חושיהם. חזון הנרקם על שנאה, חזון מסנוור על גדלות, תפארת ושליטה — חזון שוא. על כן זנחו הנעלים. על כן זועקות הן כעת. על כן מיותמות הן ושכולות.“ אילו הוזמנו נעלים אלו לעצור או"ם יתכן והיו מכרזות: „לא נוצעל לרגלי ההולכים בדרכי השנאה, לא נוצעד בנתיבי השקר והמרמה. דרכינו רק בתלמי החריש לקראת הזרע, במסילות היצירה והבנין, על פיגומי האחוה הגואלת את האדם וחיי. מצעדינו לחיים — לטוב שבהם, ליפה שבהם.“

*

עוד ישירו משוררים על מעללי הגבורה של חיילינו במדבר סיני. לפי שעה נתפרסמו רק שירים בודדים. אתה מוצא בהם לא רק אהבה והערצה לגיבורים, אלא גם שני יסודות נוספים: געגועים לימי שלום, כאשר ישראל ישכון לבטח בגבולותיו ושכניו לא יאיימו למחותו מעל פני האדמה; מראות עבר, הם ציצים אליך מכל אבן ומכל רגב. שניהם משולבים בשירו של פינחס אלעד („הפועל

בימי הקרבות הועבר עד מהרה גם הכפר השקט מפסי שלום לפסי מלחמה. העבודה הרוחנית תמיד בכפר התחילה דוחקת עוד יותר, לאחר שהצעירים גויסו ברזבם, ואילו ענפי המשק — הלול והרפת זגן הירק וכו' — דורשים את שלהם. דווקא המערכה שעמדנו בה תבעה לשמור על כל ענף ולקיימו. על ההסתגלות לתנאי החירום מספרת חסיה דוררי („דבר הפועלת“, חוב' כסליו): „הנשארים — הבחורים הצעירים הבודדים שיד אחת תספרם, קינאו בהולכים, מצאו פורקן בהרגשתם ומיהרו לעזרת הנשים בעבודות הקשות והערי קריות במשק. האמהות הצעירות צמחו פתאום צמיחה מהודשת ובגרו יותר — הכתפיים רחבו וידעו לעמוס. הפנים הרצינו והעיניים עמקו. — — — הנכדים הגדולים בגיל בר מצווה ראו את עצמם במקום, אבא, בשוכם מבית הספר מיהרו להסדיר את הממטרות והפטישים להשקאה ולעזור לקצור לפרות ויתרו על מישחקים.“

*

ההכרח לא יגונה. בהיותנו מוקפים שונאים בנפש אנו נאלצים להתגונן, אפילו להקדים ולהשמיט את הנשק מידי אלה המבקשים להשמידנו. אך לא לנצח תשכל חרב. אלה העושים את חשבונם הגדול של האומה אינם יכולים להשליך את כל יאבה עליה. בלי העצמת כוחנו המוסרי לא נשיג את מטרנתנו הסופית — כך טוען ישרון קשת („מאזנים“, חוב' כסליו). על כן „עלינו לבוא אל עמי המזרח לא בפוליטיקה גרידה, אלא בכוח השיכנוע המוסרי של אהבת הטוב, של דיברת, לא תרצח, של קדושת האדם והחיים, של הצורך בשלום — — — אנו חייבים איפוא לפתח בקרבנו, קודם כל, את התכונה הממשית של, עם סגולה' (למעשה, ולא רק להלכה) — את הכוח המוסרי, את נשקנו הלאומי העצמי והאמיתי, הקודם בהרבה לנשק יורקתאש, הנקנה בדמים ובפוליטיקה, כי רק בעזרתו נוכל לבוא אל בני המזרח כנותנים באמת ובתמים, כמביאי בשורה, כאוצלי אהבה וצדק.

גם בימי סכנה וחרדה אין קצב הבנין פוסק במדינת ישראל. כי לא רק על הקיים יש לשמור, אלא חובה היא להקים מפעלים חדשים, כדי להרחיב את בסיס קיומנו ולהגדיל את כושר קליטתה של הארץ. רק לפני ימים מעטים אישרה ממשלתנו סופית את התכנית להקמת עיר-הנמל הדרומית אשדוד-י. מה מצוי כיום בנקודה זו? שמים וים וחולות. אולם רשף, בפומנו ב"הבוקר" (מיום ג' טבת), רואה כבר בעיני רוחו את עיר הנמל הזאת כשהיא עומדת על תלה: "העיר — לחוף ימים תדרים — — בכוח ותנופה, כסדר, / עוד יתחרו בה סקטורים / כמסורת המדינה, בלי נדר / בנוף, המשתנה יום יום, / יזמות של פרט וכלל ידהרו; / ובנמל תוצת פתאום / ערגת ימים שלא עברו. / — — אשדוד העיר לחוף ימים תשכון. / עוד בנמלה שירת-ספן תריע, / ומן האופק, שיכורי-בטון, / גגות-בתים ישיפו אל רקיע, / — — והדרכים, המב-קיעות בסלע, / תאמרנה בסכמן את הענין: / — עזות ונמרצות מכף-הקלע / כפות הטיי-חיים בליח הבנין".

*

כל דור ודור רואה בעיניו את הסופר ואת איש המדע, וראייתו היא הקובעת את מעמדם של אלה בתוך הציבור. במה נשתנו איפוא — מבחינת אותו היתוס ותמורותיו — ימינו אלה מן הימים שעברו? על מדוכה זו יושב ל. קניג ב"דבר" ("יז טבת). בעבר, כמעט עד למלחמת העולם הראשונה, הביטו על החוקרים שהתבודדו במעבדותיהם כעל בעלי חלומות מזורים. אולם באותו זמן נשמע ברמה קולם של סופרים ונבחריהם הרעישו מוסדי עולם בזעקת מצפונם. אך היום, בתקופת האטום, כשאין לנהל מלחמה זאין לפתח תעשייה בלי אנשי המדע, נשתנה המצב מן הקצה אל הקצה. איש המדע נשתלב במסכת העשייה זאילו הסופר נתלש מתוכה. אנשי הרוח — סבור המתבר — נתפלגו "לשתי כיתות הרחוקות זו מזו וזרות אשה לרעותה. האחת חיה בעולם שבו כל דבר נבדק זמוכח באותות ובמופתים. המשתייכים

הצעירי, לי כסליו): "ישור שקט בגבול עזה. / שדות-בר ינובו הור. / אימה עם הלילה גוה / והגה לא תשוב עוד. / מנחל-עזו או מארה, / משעול יט לעיר מים. / אב וילד לפנות ערב / ילכו בו בדומיה. / הומה חרש לב הנער. / האם פה עבר שמשון, / הבריה עם השער / על שכם, בדרך חברון? / דומה, צלם ודמות מנגד, / בוער ראש על תלת-ליו. / זה רק דקל נע בשקט, / הנער לבו עולף. / ממול עזה על בתיה. / הולכים אב זנער רך. / אור שמש מים שוקע / אור סהר קם ממזרח".

*

התיאטרון "דור-הימי" החליט לתת מחילו גם לילדים. בימי תנוכה העלה למענם את המחזה המוזיקאלי "הידי בת ההרים". על כך ראוי תיאטרון זה לשבח. אך יש גם קוץ באלית: בה בשעה שבהצגותיו למבוגרים מורגש מאמץ לתת את המאכסימום הרי באותה הצגה לילדים מורגשת רשלנות בבימוי ובמשחק. שמעון גן רואה בכך זוזול בצופה הצעיר, וכך הוא טוען ("אומר", ג' טבת): "הילדים, כידוע, מתוננים בחוש ביקורת חריף יותר מן המבוגרים. והם מבחינים יפה בליקוינו. הם מבחינים היטב גם בליקויים שבתיאטרוננו. אך הם מסיחים דעתם מכך מתוך גיבות-לב וכן מתוך רגש של הכרת טובה על מעט השעשועים הניתן להם, — בדמיונם הם משלימים את חוסר דמיונו של הבמאי או את ליקויי משחקו של השחקן וכזי. ובדמיונם ההצגה היא יפה הרבה יותר מאשר על קרשי הבמה. בכל זאת אין ההצגה הלוקיה משפרת את טעמם הטוב. להיפך, השפעתה היא שלילית זמקתה את חושיהם הבראיים". והכותב שואל: "למה לא תקבל עליה אחת מבמותינו את המשימה להקים תיאטרון ילדים מעולה? זאם הדבר הוא לא לפי כוחותיה של במה אחת, למה לא ישתפו פעולה כולן יחד, למען מטרה נעלה זו? זאם כולן יחד אינן יכולות או לא רוצות, משום מה, לעשות כן, אולי נקים תיאטרון ילדים ממלכתי זהמ-דינה תישא בעול זה?".

*

בימינו. זוהי שאלת האיוון בין שני יסודות אלה. שום תיאטרון לאומי אינו יכול להדיר עצמו מן המחזה הלועזי הטוב, הקלאסי והמודרני כאחד. אולם מבחנו העיקרי הוא בתחום המחזה המקורי. לפני זמן קצר זכה בפרס צמח למחזה מקורי אהרון אשמן, מחלוצי המחזה הארצישראלי שפעל ביצירתו להוצאת הדראמה העברית מגרתיק הספר ולהעלאתה על הבמה. בהודמנות זו נאמר במאמר ראשי ב"משא":

"יהיה יחסנו אל מחזה מקורי זה ואתר כאשר יהיה, הרי עובדות מספרם הרב של המחזות המקוריים המתחברים בנזן האחרון — מהוה תופעה שאי אפשר לזלזל בחשיבותה. הצלחותיהם — ואפילו, הקופותיות — בלבד — מעידות על כיבוש מסויים, לא רק לגבי הקהל והתיאטרון, אלא לגבי ענף זה של הספרות העברית. כשלוונותיהם — האמנו-תיים — עשויים לשמש לקח מאלף לגבי מחזות שיתחברו להבא. המחזה המקורי אינו עוד אורת גדיר (וכפוי, כפי שהיה בעבר) על במותינו, אלא שהביקוש לו עולה על ההיצע. התיאטרון למד שהקהל מעדיף מחזה בינוני עברי על פני מחזה בינוני לועזי — ואין הוא נוטה לסלוח להצגת מחזה לועזי גרוע שזכה להצלחה אישם על במות העולם."

*

בניגוד ל"משא" אין רבקה כצולסון ("דבר הפועלת", חוב' טבת) מתנחמת בכיבוש מסויים שכבש המחזה המקורי. היא מייחדת את דיבורה על הקומדיות שהועלו בעונה זו על במותינו, אלא שהביקוש לו עולה על עברית ראויה לשמה. אך המצוי רחוק עדיין מן הרצוי. "לפי שעה מזינות הצגות אלו את הצופה בקש וגבבא, ומשחררות את התיאטרון העברי מהתחובה לטפח את הטעם הטוב ואת ההבחנה בין עיקר לטפל". על כן מציעה המחברת "למנח את שלוש הלהקות המוכרות של ישראל, ולחלקן לאחר זאת השתיים: במה לבידור קל ובילתי מחייב, המתקיימת על נושאים מקוריים-אקטואליים, אך אינה מתיימרת לתנן את טעמו והאמנותי של הציבור; ולהקה שניה, ובה טובי השח-

לכת זו רואים את האמן בחיך סלחני, ואולי גם במעט קנאה על חייהם החפשיים יותר. ואילו המשורר רואה את איש-המדע כבעל מקצוע, יבש, עבד מסור המשועבד לעובדות ולתאריכים. איש על מחנהו וכמעט לא קרב זה אל זה."

*

"על המשמר" (י"ז טבת) מקדיש את הדף לספרות שלו להערכת יצירתו של מגדלי מוכר ספרים, בהימלאות מאה ועשרים שנה להולדתו. באותו גליון מתפרסמות גם תוצאותיו של משאל שנערך בין סופרים. הבעיה המרכזית היא: מה דמות ליצירתו של קלא-סיקן זה באספקלריה של דורנו. ומעניין: בתשובה על שאלה זו מתאחדות הקצוות, אות והוכחה לערכו הקיים של מגדלי. אומר פרופ' יוסף קלוזנר: "קראתי מחדש בפעם העשירית ויותר את סיפוריו של מגדלי — ונתרשמתי מסיפוריו עוד יותר משנתרשמתי מהם כשקראתי אותם מיד לאחר שגדפסו לפני ששים שנה ויותר. התוכן והאי אינו חדש, אבל הציוריות של התיאור, הקונקרטיים של תיאורי הגוף ושל הדמויות ביחד עם הגימה ההומוריסטית והלירית כאחת, והלשון המדוייקת והמאודשת למרות כל הארכאיזם מים שבה, שמרחיקות אותה מבארבריומים, עושות רושם חזק על הקורא המבין אמנות מה היא". ועונה לעומתו עזריאל אוכמני: "פעם בפעם מזדמן אני לאחד מדפיו. כך סתם, לשם הגאה, והרושם — של נידים ראשונים. זה ריחם הטוב, היחיד, ששום ריח אחר לא ישווה לחסדו, גם לא זה של פליחה עמוקה יותר."

כן תמימי דעים בעלי קצוות אלה — הפרופיסור השמרני מזה והסיד "התרבות המתקדמת" מזה — ביחס לקיטרוג על מגדלי, שהוא מופרך ומעורער מיסודו. שניהם סבורים כי שלילתו החריפה של מגדלי עשתה רבות למען הנורמאליזאציה של חיי ישראל.

*

בעית המחזה העברי המקורי אינה אלא חלק ממיכלול הבעיות של מקור ותרגום

השבוע" (א' שבט) אומר המתבר בין השאר: „אילו הייתי אוריה, ובמקרה זה מזוהה הסופר עם גיבורו, היו מסודי עולמי מתמר טטים, וכולו מחשיך. במחיצתו של המוות הקרוב נהרסת באוריה כל האמונה במיטב האדם. אוריה, ביומו החמישי" (הספר בנוי כיומן כתוב בידי אוריה — המעתיק) הוא אדם שאיבד את עולמו. אמנם, כתוצאה מן הטראגדיה הוא גם מתעלה וזוכה בחירות נפשית גבוהה יותר, נעלה יותר. הוא תולך למות מתוך ידיעה שנעשה לו עול איום. יואב, לאחר שנאלץ להודיעו תוכן האיגרת, מנסה לשלול שיברח, אך הוא אינו רואה לפניו דרך אחרת אלא קבלת גורלה מרצון. אולם על סף החידלון הוא משתחרר מהתבטלותו מפני חיה, מן האהבה-השיעבוד לו. אותה שעה מתחורר לו, כי יש מי שהוא נעלה מבונה ממלכה“.

ב. י. מ—

קנים של שלוש הבמות, כתיאטרון בר־משקל שיעודי לא רק להנות שוחרי במה מעודני טעם, כי אם — ואולי בעיקר — להנך לאהבת התיאטרון המשובח גם את הרחוקים ממנו עדיין“.

למקרא דברים אלה מתעוררת הפליאה. כלום סבורה הכותבת שהצגת קומדיות אינה מענינו של „תיאטרון בר־משקל“? ואם הוא כן מענינו, ואם הקומדיה העברית היא עדיין בבחינת „קש וגבבא“ — מה יועיל כאן המיוג?

*

ברומאן „מלך בשר ודם“ קנה משה שמיר את עולמו בספרותנו, בכללה ולא רק בשל־חנה הצעירה. לאחרונה הופיע רומאן היסטורי חדש שלו — „כבשת הרש“. מקופלת בו פרשת המשולש התנכי הידוע: דויד, בת־שבע ואוריה החתי. בשיחתו עם סופר „דבר

ספרים שנתקבלו במערכת

ובהוצאת האחים שולצינגר, ניר־זרק תשס"ו
1955, 238 עמוד.

פנחס גינגאליד בוך. א זאמלונג פון זיינע כתבים און אפֿהאנגלונגען וועגן זיין פער־זענלעכקייט. אַרויסגעגעבן פון פנחס גינגאליד פאַרלאַג ביים נאַציאָנאַלן קאַמיטעט פון די אידישע פּאָלק שולן, פון אידישע נאַציאָנאַלן אַרבעטער פאַרבאַנד, פּיאָנערן פּרויען און פּועליציון. ניר־זרק, תשרי, תשס"ו, אַקטאָבער, 328, 1955 עמודים.

העורכים — ועד המערכת: קאדיע מאַלאַך דאחסקי, מ. מאשעוויצקי ול. רובינשטיין.

אין תוך גענומען. עטייען 1948—1956, פון יעקב גלאַטשטיין. אַרויסגעגעבן פון פאַרלאַג פון אידיש נאַציאָנאַלן אַרבעטער פאַרבאַנד. ניר־זרק 1956, 485 עמודים.

ביאליק, ח"ג, שיריו האידיים, תרגום אהרן צייטלין, בצירוף מבוא מאת המתרגם. הוצאת דביר, תל־אביב, 71 עמ'.

זילנסקי תריאוש, תרבות יון העתיקה, מן הימים הקדומים ביותר עד מותו של אלכסנדר מוקדון; תרגם והוסיף הסברים ומפתח ד"ר גדליה אלקושי. הוצאת ראובן מס, ירושלים, 292 עמ'. פרית דני למדע פופולרי, ספר 47. גורלי, משה, הבה נציגה מחזות לבתי־ספר, לגוער זלעם. קובץ שני. חמשה־עשר מחזות ומחזיות. הוצאת ראובן מס, ירושלים, 190 עמ'.

הרב אַשרי, אפרים, חורבן ליטע, אַרויס־געגעבן פון הרב א. אשרי בוך קאַמיטעט. ניר־זרק־מאַנרעאַל, תשי"ב—1951, 468 עמ'. באַנטשעק, ש. ווי עס געדענקט זיך, בדפוס

הַעֲרֻכּוֹת וְדַבְרֵי-בְקָרָת

הַדּוֹבֵר אֶמֶת בְּכֹל לְבָבוֹ

מאת אנדה עמיר-פינקרפלד

.. מי יבור באהליך ומי ישכון בהר קדשך? הולך תמים
ופועל צדק ודובר אמת בלבבו... (תהלים ס', ט)

אין זאת כי אם בדוד שמעוני מדברים הדברים, מלה במלה, ללא החסר אחת, ועל כן כבמשכן-קודש שכן כל ימיו, ובכל אשר פנה — אוריה של תום וטוהר נשא עמו. תמים הלך, פעל צדק ודבר אמת בלבבו ומלבבו, ללא סטיה ופגם. משפשט את בגדי-העבודה-של-ממש, בגדי השומר ועובד האדמה, אחרי שנת החלוציות ה"פיזית" שלו, הוא לא פשט אותם אלא למראית עין, כי בגדי עבודה נקיים לא הסיר מעליו כל ימי חייו, ובם קידש את יצירתו. הוא עבד את המולדת ללא הפוגה וללא ליאות; צעד צעד הילך עם החורש ועם התורע, עם הבונה, עם השומר, עם הלוחם ועם הנופל על משמרתו, ובדבריו חיפה על אלמם. כל הויות ארצנו כמו רוכזו בקוים ישרים בגביש-נפשו ויצאו משם צרופים, סדורים, קפדנים בפשטותם הנאמנה. משורר העליות, השניה השלישית, ידע לתת להן ביטוי ההולם את עניוונתן, בלא אגזמות צרחניות, בלא להטוטים נוצצים. אותו דובבה אמת, אמת אחת, שאינה מתימרת לקסום במה שאין בה, כאותה אדמה אפורה, אך טובה ומטיבה, וריחה הטוב של פרייה עמה. גבורת ענווים, אלמונים, גבורת האדם הקטן בברכו יום-יומו, ביושרו, באהבתו הקטנה-גדולה, עד אין גבול וסייג לה, עד מסירת חיים על היקר ביותר, על השתרשות והיאחזות בקרקע, שנכבשה בעמל-נמלים, — אלה הם יקירי נושאינו, ואלה הם גם ערכי יסוד בשירתו, ערכים של ימוש ויהו גרי-קרות לחנוך בנינו.

עוד באחד המכתבים הראשונים מהארץ לגולה הוא כותב: ... יש לי ארץ, יש לי מולדת. כל ימי חסר לי החוש השישי, חוש המולדת. ופה מצאתיו, בארצי, ארץ ישראל. ועתה לא יקחוהו ממני כל מלכי מזרח ומערב. יש לי קרקע ותחת

דגלי, קרקע משלי... גילוי מרעיש זה של ה"חוש השישי", נשתרש בו עמוק עמוק, והמשורר מנחילו לכל סביביו בנאמנות ובשכנוע, ביצירתו הספרותית ובמפעל-חייו, יום יום, שעה שעה.

שמעוני ספג לחובו את נוף הארץ, הזדהה עמו ושכר ממנו, על כל תמורותיו, על כל חיגו ואכזריותו, על כל המוזרות שבו לגבי הנוף של הגולה שגדל בה, רווי הירק הדשן ושקוי המים בשפע, הוא התאזרח והתחייב בטבע מולדתו החדשה, והיה לשלו. רבים מאד ודקים ומלאי אהבה הם תאורי הארץ על כל ירכתיה, בשירתו ובפרוזה שלו, והם מלאי התפעלות לירית כנה. גשם וחורב, הר ושפלה, ים ונחל-אכזב, כולם שיקע המשורר את רוח נשמתו וציירים בצלילות של בדולח, ועשאים פרושים ושטחים לפנינו, ושקופים כאשר לא ראינום עד כה, גם אם יום יום היו לפנינו. עץ ופרח, צפור ושועל, טרשים ועפרות אדמה רכות וברכות, — כל אלה שזורים גוון ארצי-ישראלי מיוחד; לעתים נרקמו לתוכו גם אסוציאציות מהתנ"ך שלבש כאן, בארץ, משמעות מיוחדת, קרם קרום וגידים, צורה ודמות של ממש בעיני נער חולמני לפניו, שנשא בלבו עד בראו ארצה את דמיונתו ערטילאות חסרות גוף כמעט. כאן הוא איתר כל מקום, כל צמח-בושם ופרח, כל צפור דמיונית חיתה כאן וקמה. במגע עם קרקע הארץ אשר בה צמחו משרשיהם ציורי התנ"ך, הוא מפענחם מחדש, מפיח בהם רוח חיים המתרוגנים בגאולהם. וכך, בתימני הרוכב על חמורו אינו רואה אלא את המלך הצדיק שנושע ונגאל, "העני ורוכב על חמור", ובשעה שהוא דן בענייני הצדק המוחלט, הרי שהוא נעשה סניגורו של קין, אשר הרג את הבל מפני שאלהים לא שעה אל מנחתו, הנאמנה לא פחות מזו של הבל אביו. אבלו של העשוק זועק, ורחמי המשורר נכמרים עליו: "... מה תאמרו "הבל" ? מה תאמרו "קין" ? / פרי נחש אכלה יולדת-שניהם, / דם אדם גול בעורקי שניהם, / דם אדם. / לו שעה אל אל מנחת קין, / זבלי לשעות אל מנחת הבל, / כי אז את קין הרג הבל, / בן אדם. /"

שמעוני חי את הטבע ומחיה אותו, כמעט מלבישו דמות שחיותיה עמה: "... יש גם לטבע ימי כיפור..."; והוא מתאר את הפיוס המוחלט שלאחר סערות ותהפוכות, הבא על האדמה "בין היורה והמלקוש", בו "יתקדש שבת-שבתון" ו"יבקע הד רנן הפלאים של גפש העולם...".

אף ברחשי תפלתו הוא מלביש את יצורי הטבע מחלצות של מתפללים: "... התפללו כלם: אילנות ודשאים ופרחים / בדממה. / רק צמחים יתפללו ככה / בלילה...".

חלוציותם של הראשונים שבתה את לבו, והוא מלווה בכל שירתו, בתהילה ובקינה, בבלדות ובאידיליות; כל מאורע וכל זעזוע, הבא על הישוב ההולך ונבנה, כל הישג, קטן כגדול, מוצאים להם הד בשירתו. אמונתו הגדולה בטוב ובעולה, בחיובי, שסופו לנצח, משווים אף לדברי בכי ואבל גוון של תקוה. את הקינה המרה על שחיטת יהודי חברון (תרפ"ט), המזכירה במונמנטליות

שלה את זו של ביאליק, הוא מסיים אף אותה בדברי עידוד ל"סולל המסילה, דרך לעבור גאולים...". הוא שר על הדם הנשפך בכל שבילי המולדת, ועל הנהג העברי הנועז שאינו נרתע מיריות פתע, ועל שני שומרי יקנעם הנאהבים והנעימים, יצחק ויואש, שנפלו, אך מקומם לא נפקד, כי הנה נולדו שני תאומים שיסאו גם את שמם וגם את נשמתם. הוא שר על "החמישה", שנפלו בארץ מוריה, ועל ילד הקורא "אמא, עכשיו מי יחלוב את הפרות?", — ושירתו הכנה משקפת את כל התמורות, האורות והמרות, את יסורי ההעפלה והשוואה, ואת גאון הנצחון. כי אכן חי שמעוני את חיי הארץ הזאת, כואב את כאבה וצוהל את צהלה, והוא שותף לגורלה, ועל ידי כך גם לגורל כל אחד ואחד מבניה. לב גדול וחם לו, ומקום בו נרחב לגדול ולקטן שבעמו ובמולדתו.

כבוד האדם ואהבתו טבועים בכל יצורי נפשו, והם אשר סללו את דרך חייו הנרחבה והמישרה. הוא יודע להקשיב לזולת ולהוקירו, כאילו מבטל את עצמו בפני כל אחד מהם, מפני יסוריהם, דאגותיהם, הרהוריהם וחלומותיהם. אך עם זאת הרי שהוא מורה, מורה למופת, כל רגע וכל שעה, מורה העם והאדם בו, הקרוב לו בכול, ובכל זאת הרי שהוא נעלה ממנו, כמו הרשם להיות לו סמל ומופת בכל גלויי חייו הצנועים ורוויי אמת.

בעל חוש ציבורי מובהק, הוא נושא בכל עול המוטל עליו, ואף שעצמו מעמיסו על כתפיו באהבה ובמסירות, ואינו נרתע ואינו ניחם. כל אשר נקרא, ולכל אשר נדמה לו כי הוא חייב ללכת, הולך, נכון, ובלא אחריות וכובד ראש. לעולם אינו עושה מלאכתו קלה, אם בצאתו לייצג ואם להורות, אם להוכיח או להתווכח, הרי שהוא מתכוון לכל הופעה ולכל תפקיד בדחילו ורחימו, והוא עולה לדוכן מלא חרדה, חרדת קודש. וכן הוא משתף את עצמו בכל הפעולות הכרוכות בחיי הסופר העברי, יצירתו, מצפונו, והוא לוחם, ועומד על דעתו ואינו מוותר, תוך חוש מוסרי עמוק שאינו נטעה, תוך הכרה לאומית גאה. הוא גם חש לעזרת הנדכא והנצרך; אין למענו עמל בטל לענין הנראה לו כצודק.

בשלושה אפיקים שוטפת יצירתו: ליריקה, אפיקה פרוזה מוזקקת ודקת ניב, אך על שלשתם שורה אחידות מושלמת של אישיותו הנקיה, השקדנית, הצנועה. הוא סולד מפיתולים, כי כל דרכו היא דרך המלך, מישרה וברורה, מוארת אור-תמיד ואין בה סמטאות עקולות המסתתרות בצל ובערפל. איש האמת, שאינה יודעת פנים לכאן ולכאן, והוא יודע ללחום עליה, ללא פשרה וללא כניעה; יוכיח לעתים מרות, ואף ייאבק קשות על אמתו.

בזכרונותיו על ביאליק הוא כותב: "...האם אפשר כשר נכשיו, כשהלב עוד לא השלים כלל וכלל עם העובדה על הסתלקותו מאתנו, כשהנפש עוד מלאה מביאליק החי המתהלך אתנו, — האם אפשר כבר לכתוב זכרונות עליו? — כלום עכשיו, כשכל אהביו ומעריציו רוצים לגמול לו אחת מאלף על כל האושר הרחוני שהעניק להם, — האם לא תצא התמונה שלא במתכון חלקה יותר, בלי שום צל, ומפני כך גם בלי אמת?...". מלבנו אמר שמעוני הדברים האלה,

ומלאי חרדה אנו נגשים כבר עתה להעלות את דברינו עליו, כשנפשנו "עודנה מלאה" משמעוני, — פן נגזים, פן נסלף, והרי הוא כה סלד מכל תוספת-יתר. ובכל זאת אי אפשר שלא להפוך ולהפוך בזכרונות ובכל הדימויים הנלבבים שהעלה בנו בעצם היותו כפי שהוא, ולגמול לו "אחת מאלף" על כל אשר העניק לנו באישיותו הטהורה, הפועלת צדק ודוברת אמת. ביצירתו החופפת במלואה את אישיותו זו שלא היה בה רבב, כי כאחד צדיקים התהלך בינינו, נבון ומבין, טוב ומטיב, ולא היה עוד קטן-מדי אשר לא יידאה בעיניו ראוי להתכופף אליו ולהקשיב לקולו בכנות וביושר, ולהושיט לו את ידו החמה. טבת, תשי"ז

ר' יהודה אריה מודינה והספר „קול סכל“

אריה. אמנם הקורא בספר „שאגת אריה“ רואה שהשאגה היא חלשה יותר מהטענות שב„קול סכל“. יש הסוברים ש„קול סכל“ הוא הסבר יותר נרחב מטענותיו של אוריאל אקוסטה, שמודינה כתב נגדו בספרו „מגן וצינה“². אגב הסבר זה נתקבל על דעת היסטוריונים שונים. ישׁר טיפל בבעיה זאת בהקדמה לספר „בחינות תקבלה“. נראה היה לו ש„קול סכל“ הם מדברי ר' יהודה אריה מודינה. אברהם גייגר נאחו ב„קול סכל“ ומצא בו רעיונות מתאימים לו והם, שמודינה פקפק באמיתיות התורה שבעל פה, גייגר לא הסתפק בכך אלא הוסיף שגם בספר „מגן וצינה“ מחזיק מודינה ברעיון הכפירה בתלמוד.

2) יש לציין שגם הספר „מגן וצנה“ רק „מיוחס“ למודינה, כי ספר זה לא נזכר ע״י מודינה ברשימת חיבוריו שנתן בעצמו בספר האוטוביוגרפי שלו „חיי יהודה“. אבל רוב החוקרים עד היום קבלו את הדעה שהספר כן נכתב ע״י מודינה. (ר' שוׁת זקני יהודה מר' יהודה אריה ממודינה, יצא לאור ע״י ש. סימנסון, ירושלים תשׁׁז, עמוד 19.

בשנת 1852 הוציא לאור החכם ר' יצחק שמואל ריגיינו (ישׁר) ספר בשם „בחינות הקבלה“, ובו חיבור מיוחס לר' יהודה אריה מודינה המחולק לשני חלקים. החלק הראשון נקרא כאילו ע״י מודינה בשם „קול סכל“ ובו מובאים כאילו דברי יהודי בשם אמיתי בר ידיעה אבן רו. ב„קול סכל“ יש הרבה דברי כפירה בדברי התורה שבעל פה. החלק השני שמו „שאגת אריה“ ובו תשובתו של ר' יהודה אריה על דברי הכפירה שבחלק הראשון. מאז הופיע הספר התעוררו ספקות מי באמת חיבר את הספר „קול סכל“¹. האם מודינה חיברו, והביעו בו דעותיו וייחס בכונה את הספר לאיש שלא היה ולא נברא וכדי שהשאלות המלאות כפירה ישארו בתוקף פן הביא תשובות חלשות בספר „שאגת

1) פרופ. יצחק בער בספרו „תולדות היהודים בספרד הנוצרית, ת״א תשׁׁה, ח״א עמ' 352, סובר, שאמנם הספר „קול סכל“ נכתב במאה הי״ז אלא שהדעות והביטויים הנזכרים בספר היו משותפים או לחוג שלם של אנשים משכילים וקשה ליחסם לאיש אחד בלבד.

שאינו לו, וכדי לחזק דעותיו הוא בגישתו המחקרית לתורה שבעל פה, רצה גייגר למצוא דברי כפירה בדברי ר' יהודה אריה מודינה. המחבר אינו סובר ש„קול סכל“ מכיל דברי קטיגוריה משל אוריאל אקוסטה, כי לכך חסרות הוכחות מספיקות. מודינה, כפי שרואים מספרו „מגן וצינה“, ידע יפה לענות על דברי המערערים בדברי תורה שבעל-פה. ובהגיע לידו כתב מיני אחד הוא קרא לו בשם לעג „קול סכל“ וגער עליו בשאגתו. ואם השאגה היתה חלשה, הסיבה לכך היו חייו המלאים תלאות וצרות, ובזמן כתיבת הספר היה עיף ויגע, ומשום כך היה קולו קול ענות חלושה.

ד"ר שלמה אירלברג

תקוני טעויות

בשירו של יצחק פינקל בחוברת הקודמת של ה„בצרון“ (כסלו, תשי"ז) „בתלמי ים-גיר“, נפלה טעות בשורה הראשונה. במקום „בהתלוטה“, צ"ל:

אין זאת, כי בְּהִתְלִיטָה
שָׁמַשׁ בְּאֵלוֹ הַתְּפֹצֵצָה,

***

ברשימה „מרכזו רפואי חדש באי“, ב„בצרון“ חוברת ב' (190), כסלו, תשי"ז נפלה טעות במקום „ד"ר מארטין רובינס... צריך להיות: „מורטון רובינס, סגן הנשיא של ההסתדרות הציונית בארה"ב.“

בבעיה הזאת עוסק ד"ר ריבקיין בספרו „ליאון דה מודינה והספר קול סכל“*. לפני שניגש המחבר לפתרון הבעיה הנזכרת הוא מביא כמה פרקים היסטוריים מאוד חשובים על התקופה הנידונה. בתקופה הזאת קמו כמה מערערים על תורה שבעל פה, ואוריאל אקוסטה לא היה היחיד שהעז לצאת בדברי מינות. לפני שהמחבר דן על חייו של מודינה, שהיו מסובכים, מענינים ומרתקים, הוא מק' דיש פרק רחב לחיי הקהילה היהודית בגיטו של ויניציה. ר' יהודה אריה מודינה היה חכם בתורה, דרשן מצוי, סופר כשרוני וידע שפות. הוא עסק בכל מלאכה ומלאכה, אך ראה מעט ברכה. בגלל עניותו וסבלותיו לא התנהג תמיד לפי כבוד תורתו וחכמתו. אחרי ניתוח מעמיק מלא הסברים מבהירים והבאת ראיות ודוגמאות מגיע ד"ר ריבקיין לידי מסקנה ש„קול סכל“ נכתב באמת ע"י איש שעירער באמונת התורה שבע"פ ובשום אופן אין לחשוך שמודינה כתבו. כתבי מודינה מלאים יראת שמים ויראת חטא. בצוואתו משנת 1634 ביקש שלא להספידו בדברי שבת: „כי לא הייתי מן הצבועים ותוכי כברי, וירא אל וסר מרע יותר בסתר מבגלוי“ ובאחת מתפילותיו הוא כתב „אני מאמין כל אשר הורו וצוו לנו כל החכמים בתורה שבעל פה המקובלת אצל כל ישראל“. ד"ר ריבקיין סותר יפה את דברי ריגיון וגייגר בעיקר של האחרון, שרצה לגלות מום במי

* Leon Da Modena and The Kol Sakhal by Ellis Rivkin, Ph.D, Cincinnati 1952.

ידיעות

עוריו חיבר סיפור בעברית „מחזה מול מחזה“. בשנת תרס"ח ביקר בארץ-ישראל. באותה שנה התחיל בעבודתו הספרותית באידיש. בתרס"ט בא לאמריקה ונתפרסם כאן כמספר, פיליטוניסטון, ביוגראף ופובליציסט. כתביו הופיעו ב"ג כרכים וביניהם זכרונותיו ערים ועירות באוקריינה, משה מונטיפיורי ועוד. ביחוד נתחבבו סדרי מאמריו וציריו על תקופת החשמונאים. מר אושרובין הרבה להרגם משפות שונות וגם מעברית. בין הספרים שתרגם נמנים זכרונותיו של ד"ר חיים ווייצמאן, „נדחי ישראל" מאת יצחק בן-צבי וכמה מיצירותיו של יהושע ברייסוף. אושרובין שימש במשך שנים מספר נשיא אגודת העתונאים על שם י. ל. פרץ. בשנת תשי"ב ביקר בא"י ופרסם דשמו מן הארץ בסדרה של מאמרים. לכבוד יובלו יופיע רומאן היסטורי שלו בשם „מרים החשמונאית".

נעדרים

מנחם פוזנאנסקי ז"ל. — לפני זמן קצר נפטר בתל-אביב המספר העברי מנחם פוד גנסקי. קובץ סיפוריו יצאו לאור בשם „דמויות מלוחת". המנוח השקיע הרבה עמל וכשרון בכינוס כל כתביו של י. ח. ברנר ואגרותיו. זה לא כבר קיבל בעד עבודתו זו „פרס ברנר".

פרופ' משה שוחאבה ז"ל. — בגיל של 67 נפטר בירושלים פרופסור משה שוחאבה, ראש המחלקה ללמודים קלטיים באוניברסיטה העברית. המנוח נולד בהאלה, גרמניה. עם ייסוד

הרב רט ליהמאן — מצפון הסינאט

„מצפון הסינאט במאבק לסדרים מתוקנים בממשלה" — במלים אלה צוינה פעולתו של הרב רט ליהמאן במשך שנות שירותו בסינאט. חבריו בסינאט נשאו דברי הערכה והוקרה לליהמאן במסטיבת-הפרידה לכבודו, לרגל התפטרותו מתפקידו כסינאטור. בנאומו-חשור בתו הבטיח ליהמאן שלא יסתלק מפעילותו לטובת המדינה והעם.

נשף קרן למד

ביום א' 16 בדצמבר, נתקיים הנשף השנתי לכבוד הזוכים בפרס הספרותי של קרן לזאיס למד. הנשף נערך מעטם ההסתדרות העברית והקונגרס היהודי לתרבות אידיש (ציק"א). הזוכים בפרס השנה היו: חיים גראדה, ה. לייזיק, א. ה. מלאכי וד"ר מ. א. שולחאס. ניהל את הנשף — ד"ר שמואל מארגוסס. על חתני הנשף דברו ד"ר ראובן וואלינרוד וד"ר שלמה ביקל. מר לזאיס למד, מייסד הקרן, קידם בברכה את היוצרים שזכו בפרס ועמד על האבידה הגדולה במותו של שמואל ניגר ז"ל, יושב-ראש קרן למד משעת הוסדה. בנשף נשמעו גם דברי הערכה על ד"ר יעקב שאצקי ז"ל, מי שנמנה בין השופטים.

מ. אושרובין — בן שבעים

מלאו שבעים שנה לסופר הידוע מגדיל אושרובין, מראשי המשתתפים ב„פורורטס" משנת 1913 עד היום. אושרובין נולד בטרנסניניץ, פודוליה. בני

ספרים חדשים

כל כתבי דוד שמעוני ז"ל. — כל כתבי דוד שמעוני בעשרה כרכים הושלמו זה עתה עם הכרך האחרון „זיכרון“, שכולל דברי בקורת, הערכה וזכרון על סופרים ואנשי יצירה של קרוב ל־350 שנה (1150—1492), שירה לירית, פואמות, סאטירות, ספורים ומחרוזת הרשימות „בחשאי“.

השירה העברית בספרד ובפרובאנס, כרך שני. — יצא הכרך השני של „השירה העברית בספרד ובפרובאנס“, ערוכים ומבוארים, בצירוף מבואות, מפתחות וציורים בידי חיים שירמאן. השירים הנכללים מכילים תקופת יצירה של קרוב ל־350 שנה (1150—1492), מיוסף קמחי עד סעדיה אבן־דגאן. הספר יצא בהוצאת מוסד ביאליק.

כרמלית. — יצא כרך שלישי של השנתון המופיע בחיפה בעריכתו של המשורר ש. שלום, „כרמלית“. במזוה „פרקי אליהו“ משתתפים: ש״י עגנון, חזי גבריהו, קדיה מולודובסקי, אברהם יערי וד״ר ש״י יתר המדורים מקורשים לדברי שירה וסיפור, עיון והגות, בקורת ספרים ומפעלים.

כהן יעקב, כתבי. כרך שנים עשר. שירים חדשים: רום ותהום, תלאביב, תשט״ו, שכ״ח עמ׳. תכן: בשביל המתפתל, מונר לוגים, בלדות, שירות, עוף החול, ברכת בקר, תרזים.

גרנות, אברהם, אישים בישראל. הוצאת דביר, תלאביב, תש״ז, 2982 עמ׳. תוכן: עם הספר, יהדותו של דישראל, הרצל, הרצל איש האוטופיה, הפגישה הגורלית, דרכו הטראגית של חוזה־המדונה, פרנץ אופנהיימר, שמריהו לוי, סטיפן ווייז, מאיר דינגנר, זאב זיבוטינסקי, חיים גרינברג, חיים טשר נוביץ (רב צעיר), יצחק אלעזריחולקני, אלי עזר קפלן, יצחק בן־צבי, הרברט סמואל. הרשמן, אברהם הרב, רבי יצחק בר ששת (הריב״ש), דרך חייו ותקופתו, הוצאת מוסד הרב קוק שעלי־יד המזרחי העולמי, ירושלים, תשט״ו, קפ״ט עמ׳.

האוניברסיטה העברית בירושלים בשנת 1925 נצטרף אל חבר מוריה. הוא היה גם מראשי החברה לחקירת א״י ועתיקותיה.

פרסים

פרס ביאליק. — פרס ביאליק הוענק השנה לד״ר צבי חיסלאבסקי בזכות ספרו „יחידים ברשות הרבים“, הכולל מסות ספרותיות; ולד״ר יחזקאל קויפמאן, בזכות ספרו „תולדות האמונה הישראלית“.

פרס טשרניחובסקי. — הפרס ניתן לתר־גומים מן הספרות הקלאסית לד״ר שלמה שפאן בזכות „שירת הסידוס“ ולדוד שמעוני ז״ל בזכות תרגום מבחר שיריו של המשורר הרוסי לרמונטוב.

פרס סוקולוב. — טכס החלוקה הראשון של פרס סוקולוב של עיריית תלאביב־יפו לעתונאות, נערך באולם בית ציוני אמריקה בנוכחות בני משפחת סוקולוב. נשיא ההסתדרות הציונית, ד״ר נתום גולדמאן, חברי כנסת וחברי מועצת העירייה, עתונאים וסופרים וכן גם נציגי מוסדות תרבות נוכחו בטכס, שנתקיים לרגל מלאת 100 שנה לעתונות העברית בעולם ו־80 שנה לעתונות העברית בארץ־ישראל.

חתני הפרס הם: א) פרס זכרון לזכרו של ד״ר עזריאל קארליבאך ז״ל, בעד יומן הדרכים שלו „הודו“. ב) פרס כבוד לזקן העתונאות העברית, בן־ציון כץ, במלאות לו שמונים שנה. ג) פרס לדוד זכאי, במלאות לו שבעים שנה. ד) פרס ליוסף ימבור בעד מאמריו ופיליטוניו מחיי הארץ ומפיתוח אזורי השממה, שחלק מהם כונס בספרו „מדן ועד אילת“.

פרס רופין. — המשורר העברי ש. שלום זכה השנה בפרס רופין בעד ספרו „במתח הגבוה“ שהופיע בהוצאת ראובן מס. בספר כונסה הפרווה הסיפורית מספריו „אדמה ושמי שמים“ ו„היד השניה“ בצירוף נוסח מחודש של מחזורו „מערת יוסף“.

ANTI-SEMITISM IN RUSSIA — THEN AND NOW

by B. BAR TIKVA

The fate of Jewry in Russia, whatever the prevailing regime, seems to differ only on the surface. The inherent hatred manifested there towards Jews does not undergo any change.

In the past, when religion was the dominant factor in Jewish life, the methods employed by anti-Semites related to religion. Nowadays, when the rebirth of the Jewish people signifies the triumph of Zionism, their enemies combat such aspirations with equal vigor. Many were the absurdities caused by this. The prohibition of the use of Hebrew in Russia includes translations from the writings of Lenin and Stalin. And just as the Czarist government had always blamed the Jews for its own failings, so the masters of the Kremlin now declare that Zionism is an evil.

Whether the accusations are prompted by considerations of religion or are politically inspired, the results are identical. There is a sharply negative attitude towards Jews and Judaism.

Is there much difference between the *numerus clausus* aimed at the Jewish minority in old Russia and Khrushchev's recent statement that "steps are being

taken to eliminate the number of Jews employed in accordance with the percentage they comprise"? In brief, proficiency in a given field on the part of the Jew does not deter the "Socialist" state from discriminating against him.

It is hardly surprising that the Communist regime has not only undermined the economic position of the Jews, but also worked assiduously to destroy their cultural values. The wrath directed at them was so strong that the liquidation even of those Jewish writers who had faithfully served the Communists in previous anti-Zionist, anti-religious campaigns, was a foregone conclusion. Today, the Jewish population of about three million is deprived of Yiddish or Hebrew schools, of books, periodicals, theatres, museums — a thorough disappearance, indeed, of all things Jewish. Likewise, writers and intellectuals have been "purged" for a variety of reasons, such as the unforgivable offense of sympathy for the State of Israel and the people of Israel.

To confirm this, one must read the article on "The Ideological

Purity of our Literature”, by the critic Hayim Lutzker in the Yiddish periodical *Der Stern*, which appeared in Kiev in 1948. There the Soviet Jewish writers are taken bitterly to task for their crime of “not only mourning the catastrophe that befell the Jews, but also for the expressions of joy at the fact that those Jews who were saved were able to resume their previous way of life.” The prosecuting critic then inweighs against the nationalism of poets like Osherowitz, who wrote on “the spirit of the prophet Ezekiel hovering about the bones of the killed”; against one Plotnick who dared quote a passage from the Bible; against I. Kipnis,

whose hero in a story exclaims “Despite the Fascists we will proudly wear, in addition to the Red Star, the Star of David!” So Mr. Lutzker exclaims: “How did Kipnis forget that the Star of David is but a symbol of political bourgeois Zionism or anti-Soviet movement?”

The recent campaign to ‘rehabilitate’ the purged Jewish writers does in no way establish the fact that they were innocent victims of vicious political maneuvers. After the Yiddish poet David Hoffenstein was murdered in 1952, his “rehabilitation” was decreed in the form of having his works published in Ukrainian only.

THE ORIGINS OF ZIONISM

by BEN HALPERN

Establishing the time of historical, in contrast to pre-historical, events is of importance. Though Adolf Boehm maintains that “no new ideas underlie modern Zionism”, it is only the arrival on the scene of Herzl and Pinsker which made it a living force.

However, pre-Zionist writings and proposals do not explain the existence of true Zionism, whose origin must, therefore, be sought elsewhere. We will trace, meantime, the reasons which prevented pre-Zionist attempts to become historically significant. At

first there were Messianic hopes, eventually dashed by such adventurers as Sabbatai Zevi. Then followed a long period of circumspection and scepticism.

About two centuries before modern Zionism the Gentile dreamers of a Palestine reborn emerged. Among them were men whose motives were largely suspect: Oliger Paulli, who preached a new world religion; the adventurer Marquis de Langallerie, who with the ambassador of Turkey at the Hague, conspired against the Vatican.

At that time, proposals were

promulgated for settling Jews in Palestine, stemming from new factors in the international political arena. The problem of the East, which since the 18th century has been the preoccupation of Western foreign ministries, then centered on the disintegrating Ottoman Empire. Thus Palestine became a factor, with both France and England, in some measure, wooing the Jews. Already in 1798-9, France, following Napoleon's invasion of the East, concluded that the Jews could strengthen its political situation were Palestine in their possession. In the late 1830's, following the rebellion of the ruler of Palestine, Mohammed Ali, against the Sultan, Britain decided that Jews in Palestine could best serve *its* interests as well as their own in a propped-up Turkish government. France, in turn, counselled other "pro-Zionist" measures. Eventually, in the early 1880's, come the proposals by two Englishmen, Sir. Laurence Oliphant and Edward Cazalet, to establish Jewish settlements in Palestine.

Gentiles, especially the British, offered intrinsically Zionist plans, long before the Jews themselves formulated them. Montefiore and others pursued limited practical aims in Palestine. They certainly did not envisage Zionism as the solution of the Jewish problem; nor did they conceive it in terms of Messianic hopes. On the other hand, men like Sir Oli-

phant and Lord Shaftsbury saw Zion redeemed as a religious-Messianic and politico-strategic answer. But they also had to show practicability and adaptability in gaining for their schemes the favour of English politicians and Jewish leaders. Supporting the Ottoman Empire, while projecting a Jewish homeland was the "motto" of British political circles roughly between the 1840-1880's.

The reaction among Jews was generally cool; but the early Jewish pro-Palestinians, dealing as they mainly did with abstract affections, nevertheless found it possible to elicit from the Jewish public some positive attitudes by separating the final aim of a Jewish State from the immediate need of supporting limited Jewish colonization. And both Western and Eastern European Jews were prone to aid the economy of the struggling settlers in Palestine; among religious Jews, such as Kalisher and Alkalay, colonization prompted debates and re-evaluations many decades before the "Mizrachi" or the "Agudath Israel" were organized.

Largely theoretical was also Western early Zionism, especially in France. This Zionism came to its full expression in the volume by Moses Hess. Here was an attempt to weigh anew the question of emancipation and correct its lacks by means of a national and worldly doctrine. Western

Jews considered this casuistry; and thus matters stood until Pinsker created Zionism as a historic movement. Subsequently, Herzl bridged the gaps in the attitudes of both Western and Eastern European Jewries.

In the East, the problem of emancipation aroused interest. Yet in Russia, Enlightenment had never made progress of a sort to reassure the Jews. The pogroms of the 1880's brought on a crisis as did disenchantment with the anti-Semitic tactics of the revolutionaries. The repressions and poverty suffered by Russian Jews were channelled by the "Lovers of Zion" into a desire to end the miseries of the Diaspora. Palestine as a haven could not perhaps be practically considered. Nevertheless, the combination of an uncertain existence, inner crisis and the failure of "Enlightenment" made Zionism a force to be reckoned with in the Russian Jewish community.

Those Zionists who were culturally of the West felt out of place and out of touch with Russian Jewry. It was Herzl who alone opened the way to Zionism to hesitant Western Jews, while freeing Russian Zionists from their isolated position. The new methods of diplomacy he advocated were instrumental in encouraging the dejected elements in both camps.

While Herzl, like Hess in his time, was a product of Western Jewry, he was able to develop a historic Zionism only because of the support of the East. And the failure of the emancipation in Russia had given Zionist aspirations there a serious claim as a final solution of the Jewish problem. Consequently Western Jews were likewise drawn to this orientation and became the bearers of Zionist ideology. With the merging of the two, Zionism developed from a merely local manifestation into a historic national movement.

LOST BOOKS

by ELIEZER STEINMAN

When young, we tended to accuse the old Hebrew sages of deliberately keeping in "hiding" such literary works as were not to their liking. We also thought of them as fanatics, utterly unaware of the beauties of books like the *Song of Songs* and *Prov-*

erbs. Mature judgment, however, shows that such actions when they occur are not limited to Jews. Also, not always is the concealment of books the purpose of calloused scholars. Frequently, time itself is, as it were, responsible.

An excellent example of this is ancient Greece. Here no one planned literary destruction, but it came about nevertheless. Thus was the spiritual inheritance of Pythagoras, the father of occult science, whatever the reasons, largely dissipated. The historian Polybius, who in addition to being the equal of Herodotus, was a man of insight and poetic sensibility, left very little to posterity, although he had written many volumes. The fate of numerous excellent poets has likewise been adversely affected by men and circumstances. Horace speaks of Alcaeus, who composed thousands of poems, not one line of which survives. Even great writers like Aeschylus, Sophocles and Euripides suffered losses. Only one-tenth of Aeschylus' output remains; and out of Sophocles' more than one hundred plays but seven are extant.

One is led to conclude that a work of art may be preserved if it relates the praises of kings and heroes. This seems true of the historians Thucydides and Xenophon.

A proof, this too, of the significance that attaches to the fate of artists. In Rome history repeated itself. Had it not been for the intervention of Emperor Augustus, whom Virgil praises, the latter's work might have perished, as did those of many others. The literary creations of

other peoples in antiquity have also been obliterated. Syria, Babylon, Persia and Tibet all left a very meager inheritance. The abyss of forgetfulness has swallowed up everything. In truth, no nation seems to have learned to love and protect its language and literature. This was never a basic need. People would conceal swords and coins, pitchers and knives in their catacombs, but not poems or philosophical works. Only the Jews preserved their language to an appreciable extent.

On the other hand, perhaps the mere quantity of writing served to frighten people away, especially so since the invention of the printing press. Publication of books in our time is comparable to an ocean wherein all manner of things abound, though the number of giant whales is small. Often the little fish consume the formidable. Libraries themselves have become cemeteries and the readers book "tasters", while the ever new keeps drowning out the old.

There was logic in the Jewish sages' reference to "external books" as against "Apocrypha" the innerly felt. They succeeded in preserving what they considered sacred, and have painstakingly made it live throughout all generations. Indeed, our ancestors alone truly deserved the appellation of "People of the Book".

הופיעה המהדורה השלישית של

משנה תורה לרמב"ם

בהוצאה מקוצרת. ניקוד מדויק וביאורים
צדדים באנגלית. ובצירוף מבוא

ספר מופת לשימוש בבתי-ספר גבוהים
ובבתי-מדרש. ללומדים ולמשכילים

כתב הרמב"ם ביחס לסגנון הקל של ספרו "משנה
תורה". וזו לשונו: "כי הוא קל להבין וקרוב
להתלמד מאד; ואחר שתתחנך בספר אחד הבין כל
החבור כולו".

ואלו הן יתר המהדורות של ד"ר בירנבוים שכבר
יצאו להם מוגיטין בעולמנו:

2.75	— — — — —	הסידור השלם
2.50	— — — — —	סידור לשבת ויום טוב
		סידור לשבת ויום טוב עם קריאת התורה
3.25	— — — — —	למועדים
2.75	— — — — —	מחזור השלם לראש השנה ויום כפור
.50	— — — — —	סליחות ליום הראשון
1.25	— — — — —	פרקי אבות
2.50	— — — — —	סדר הגדה של פסח

בקרוב יצא הספר

A TREASURY OF JUDAISM

By Dr. Philip Birnbaum

ליקוטים וקיצורים מספרות המוסר בישראל בכל
הדורות, מן התנ"ך עד כתבי הרב קוק.

HEBREW PUBLISHING CO.

New York 2, N. Y.

79 DELANCEY STREET

כום תנחומים לידידנו

מקם גרין

באבלו על פטירת אמו

עמל גרין נ"ע

יהודית, יעקב, רפאל ואילנה יחלימו

THE

HEALTH OF ISRAEL

A GOOD INVESTMENT FOR YOU!

An American Corporation organized to
participate in the construction and opera-
tion of the largest private Hospital and
Medical Center in Israel.

195,000 SHARES

Common Stock (\$10 par Value)

Price \$10 Per Share

**AMERICAN-ISRAEL
PAUL EHRLICH
MEDICAL INSTITUTE, INC.**

250 West 57th St. New York 19, N. Y.

Telephone: JUdson 6-8220

This advertisement is neither an offer to
sell nor a solicitation of offers to buy any
of these Securities. The offering is made
only by the Prospectus.

הורים עברים — רשמו את ילדיכם
במחנות העברים

מסד א' ומסד ב'

וב"מכון העברי להדרכת הנוער"

למחנות מתקבלים ילדים וילדות מגיל 6'16 רק
לכל העונה.

למכון מתקבלים בנים ובנות מגיל 16'18.
הורים עברים מגניוורק ומערי השדה, המעונינים
לשלוח את ילדיהם ל"מסד" בעונת תשי"ז —
מתבקשים להודרו בהרשמה, כדי להבטיח מקום
חגיגה לילדיהם.

550 חוגים וחונות מ"25 ערים בארה"ב וקנדזה
ולמעלה מ"135 מדריכים ומחנכים חנו בעונת
תשט"ו ב"מסד" א' וב"מסד" ב'.

לפרטים לפנות אל:

MASSAD CAMPS, INC.

165 West 46th St., New York 19, N. Y.
Tel. PLaza 7-2907

Published monthly by Bitzaron, Inc., 1141 Broadway, New York 1, N. Y. (except from Dec.-March and from
May to August when published bi-monthly). Prof. Pinkhos Churgin, Prof. Simon Halkin (Israel), Prof. Harry
A. Wolfson, Editors; Prof. Simon Rawidowicz, Contributing Editor; Dr. Maurice E. Chernowitz, Managing Editor.
Annual subscription, payable in advance: \$7.00 per year; foreign, \$8.00. To members of the Armed Forces half
rate. Entered as second class matter, January 5, 1940; re-entered as second class matter, April 8, 1950 at the
Post Office at New York, N. Y., under the act of March 3, 1879. Copyright 1956, by Bitzaron, Inc. All rights
reserved. Opinions expressed in the articles of Bitzaron represent the opinions of the authors and do not neces-
sarily reflect those of the editors and publisher. Subscriptions are automatically renewed unless we are notified
otherwise.

האחים טברסקי
בית-דפוס

עברית ואידיש
אנו מתמחים בהדפסת כל מיני
ספרים

רבניים ומודרניים, וגם עבודת-דפוס כללית.
מבחר גדול של אותיות. מכונת מודרנית.

TWERSKY BROTHERS
1555 MACOMBS ROAD
New York 52, N. Y.
CY 9-7525

בית הדפוס אבר

(מדפיסיה בצרוזי)

הוא בית-הדפוס היותר טוב

להדפסת ספרים

עבריים ואידיים

**Use the Pleasant
Laxative**

Ex-Lax is the laxative you enjoy taking. Tastes like delicious chocolate, and gives thorough relief gently and comfortably. Ex-Lax is America's biggest selling laxative—used for over 40 years.

Buy the New 75c Size
Save as much as 45c
Also available in 35c and 15c sizes.

When Nature "forgets"... remember

EX-LAX
THE CHOCOLATED LAXATIVE

ABER PRESS

INC.

37 E. 18th St. New York 3, N. Y.

GRamercy 7-4410

Greetings from...

McVEHIL PLUMBING
COMPANY

46 E. Wheeling St.

Greetings from...

THE ROBERT TREAT
HOTEL COMPANY

"A Knott Hotel"

Albert W. Stender, Pres.
50 Park Pl., Newark, N. J.

Greetings from...

EVANS AMITYVILLE
DAIRY, Inc.

47 Wellington Place
Amityville, N. Y.

Greetings from...

PIEDMONT
PROCESSING CO.

Belmont, N. C.

Greetings from...

GETZ JEWELRY
STORES

Seventh & Vine Sts.

Greetings from...

HARRINGTON
HOTEL CO., Inc.

11th & E Sts., N.W.
Washington, D. C.

Greetings from...

DREILING MOTORS

230 S. College

Greetings from...

THE
G. M. McKELVEY CO.

210-226 West Federal St.

S. O. S. Cinema Supply
Corp.

602 West 52nd Street
New York City

Dr. Philip I. Salzberg
80 Hanson Place
Brooklyn, N. Y.

Fine's Auto Sales, Inc.
1012 Central Avenue
Albany, N. Y.

„תמוך בתכניון
המכון הטכנולוגי של מדינת ישראל
מוסד זה הוא מפתח
לעתיד התעשייתי של ישראל“

GREETINGS

from

American Technion Society

PHILADELPHIA CHAPTER

1127 Bankers Securities Building

F. GORDON BOROWSKY,
President

MAURICE M. ROSEN,
National Vice-President

(This space contributed by a friend of the Technion)

**SINCERE WISHES
FOR CONTINUED SUCCESS**

from

Alliance of American Lithuanian Jews

of

PHILADELPHIA and VICINITY, Inc.

to the

BITZARON

THE HEBREW MONTHLY OF AMERICA

and to its

NATIONAL CHAIRMAN

SENATOR ISRAEL STIEFEL

the indefatigable tiller in the
vineyards of ISRAEL

ברכות לבביות

מאת

איגוד יהודי ליטא

שבפילדלפיה והסביבה